

بەرەو راستکردنەوہی

میژووی سیاسیمان

(۱)

منتدی اقرأ الشقانی

www.igra.ahlamontada.com

چۆن داگیرکرا و دابەش کرا

نور سینای

سەلام ناوخۆش

چاپی دووہم

۲۰۰۰ - ۱۴۲۱

بهره‌و راستگردنه‌وهی

میژووی سیاسیمان

(۱)

مکورماستان

چون داگیرکرا و دابه‌ش کرا؟!

نووسینی

سه‌لام ناوخوش

چاپی دووهم

۲۰۰۰ — ۱۴۲۱

پيشه‌کي

ميژووي کورد وا له تاكي کورد شيواندراوه که به جوړي له هندی حالتدا
لستم بڼ بتواني "داکیرکمر" له "رزگلرکمر" جیا بکاتمه. لهو حالته سایکوژوژیمش
چندهما فاکتور له پشتیمون. راکه‌باندنی روژلوا و "مده‌نیمت" و پیشکومتنی روژلوا و
کایگمری روژلوا به‌سمر دولته لملیمیه‌کان و هندی له سمرانی روژه‌لآت هندی لهو
هوکلرانه‌ن لملش زیاتر، روژلوا نه‌ک همدیه‌وئی و همولی داوه خوئی وه‌ک رزگلرکمر
دربخت بملکو پیلوانی خوئی له ناوچه‌که وا تلفین داوه که‌سمر له تاکی کورد بشیوینن وای
زمن پڼ بېمن که نیسلام خوی داکیرکردنی به سمر کورد سه‌باندوه. وه‌ک بلئی کورد کاتی
خوئی دولمت و نیشتمانی سمر به‌خو و دینی هه‌بووه نیسلام هاتووه دولته‌نی داکیرکردمو
که‌سابه‌نی کوردی دلووخاندووه؟! که‌چی لمراستیدا کاتی نیسلام هاته کوردستان کورد
زیاتر له هه‌زار سال بوو دولمت و که‌له‌تورو میژووي له ژېر دسه‌لآتی ساسانی‌یه‌کان بوو،
بویه نیسلام بو کورد هیژیکي رزگلرکمری روئی و دینی و که‌لتوری و هه‌تا قومیش بوو،
لملش شتیکی چاوهریکراوبوو هه‌روه‌که روشیدا کورد له زور شوین بېمن شهر بوونه
نیسلام و هاریکاری سوپای نیسلامیان کرد، به‌نهمانی دسه‌لآتی شرعی نیسلام، گلزهری
کورد که‌وته لیژی، نه‌توه براکانی له دیندا وه‌ک عه‌رب و فارس و تورک نه‌ک هه‌ر
پشتیان له دین و میژوو کرد، بملکو سمرانی لهو میله‌تانه هه‌رچیان له دست هات له دزی
کورد دریغیان نه‌کرد له لاکام کورد باجی لهو براهتی‌یه‌نی داپه‌وه.

لهو هملوینستی سمرانی لهو میله‌تانه، ده‌توانری به دوو هو لیکن بدریته‌وه:

یه‌ک: به‌حوکمی لهومی لهوان له میژوونا خاوه‌ن نیمه‌راتوریست بوون وه‌ک نیمه‌راتوریستی
له‌موی و عه‌باسی و عوسمانی و قاجاری و سفه‌وی.

دوو: دموری روژلوا له دروست کردنی لهو هملوینستدا.

لهم کتیبه له پینج بملی پیکه‌اتووه.

بملی یه‌کم تابه‌ت به مسئله‌نی سمره‌لدانی ناسیونالیزم و کلریکمری لهو بېروکه‌یه له
دروست کردنی مملاتی له نیوان گهلانی روژه‌لآتدا به‌تابه‌تی گهلانی نلو نیمه‌راتوریستی
عوسمانی.

بهشی دووم تایبته به گروپی ئینحدو تهرهقی و ستراتیزیهتی و ئانیدیولۆژیای نهو گروپه و ههلوئستیان بهرامبهر به کورد و مهسهلهی کورد. لهم بهشهدا جهخت لهسهر ئهوهکراوه که نهو گروپه گروپیکی دهستکردی بههود و روژئاوا بوونه دهوژیکی زۆر کرنگیان بینیه له روخاندنی خهلافهتی ئیسلامیدا به جوژی ئینقلابهکهی ۱۹۰۸ سههرتای روخانی خهلافهت بووه. بهشی سن یهم لهبارهی کهمالیهت و شهپری سهربهخۆیی کهمالییهکان ههروهها ههلوئستی بهرای و کوتایی کهمالییت له بهرامبهر خهلافهت و مهسهلهی کورد دا.

بهشی چوارهم تایبته به ههلوئستی ئینگلیز له بهرامبهر مهسهلهی کورد لهم بهشهدا ئهوه خرایهتته روو که ئینگلیز چون له بهرای دا ههولی دها ئینشقا له نیو سههرانی کورد دروست بکات له لایهک له ژیرهوه ریکهوتنامهی سایکس بیکۆی داریژت بوو له لایهکی دیش به

جوژیکی شاراوه به پهیمانی سیفه کوردی چهواشه دهکرد و کهمالیهتی سهردهخست. بهشی پنجهم له پهیمانی سیفه و لوزان دهووی لهم بهشهدا ههول دراوه ئهوه هوکارانه بخریته روو که دهووری کرنگیان ههبوو له تهواو لکاندنی کوردستانی باشوور به عیراکی عهرهبی ههروهها پێ داگرتنی بهریتانیا لهسهر جێ بهجێ کردنی داگیرکردن و دابهش کردنی کوردستان لهریگی کۆمهلهی گهلانهوه.

لهئاکام ئهوه دهرخراوه که روژئاوا بهسهر کردایهتی ئینگلیزو سوۆقیهتی ئهوسا مهسهلهی دابهش کردنی کوردستانیان کردۆته مهسهلهیهکی حهتمی.

سلام ناوخۆش

۲۰۰۰/۵/۲۷

به شی یه که م

سهره ندانی ناسیونالیزم و بنه‌مای داگیرکردنی

فکری وعه‌سکه‌ری

کوردستان چون داکیر کراو دابه شکرا

۱- دووچه مکی ستراتیژ جیاواز

ئهمیز دووچه مکی سۆزی نه ته وایه تی و ناسیۆنالیزم (بیری نه ته وه په رستی) له لای زۆر که س به مه به ست و بِن مه به ست تیکه ل یه ک ده کرین، جابۆ نه وه ی ته م و مژ له نیوان نه و دووچه مکه نه هیلین، واده خوازئ، هه ردووک روونبکریته وه. نه وه ی من له سۆزی نه ته وایه تی گه یشتیم، سۆزی نه ته وایه تی خه سه له تیکه ی مرۆفانه یه، هه لویستی مرۆفه به رامبه ر نه و گه ل و ده ورپه ری تییدا ده ژئ. نه و سۆزه ش فیه ره یه کی خواییه، به واتای نه و سۆزه له سه ر عه قیده یه ک دامه زواوه، هه ر نه و عه قیده یه ش مرۆف ئاراسته ده کا به ره و چاککردنی کۆمه ل و پاراستنی به رژه وه ندی به ستراتیژیه کانی نیشتیمان له هه موو نه یاریک، هه روه ها پتویسته نه وه ش بو ترئ، که ئیسلام نه فی سۆزی نه ته وایه تی ناکات به مه رجئ نه و سۆزه له چوار چپوه ی جیهانی نی ئیسلامی دابئ و به تیروانی نیکی مه عریفی ئیسلامی مامه له له گه ل تاکه کانی کۆمه له که ی بکات. له روانگه ی (انصر أخاک ظالما أو مظلوما) هه لویست وه ربگری، نه ک هه موو که س و دابیکی کۆمه له که ی قه بوول بکا. به واتای نابن (مشرك) یکی نه ته وه ی خو ی خوشتر بوئ له مو سلمان نیکی نه ته وه یه کی تر. ئالی ره دا، هیلئ جیا که ره وه له نیوان سۆزی نه ته وایه تی و ناسیۆنالیزم به ده رده که وئ: (لاتجد..... أو عشرتهم) ئاسۆی جیهانی نی ئیسلام زۆر له وه فراوان تره، که هه موو جیهانی له کۆمه لیکه ی بچوکی به رژه وه ندی هاو به ش ته سک بکریته وه، هه ر بۆیه هه رکاتیک نه و سۆزه له چوار چپوه یه ی سه ره وه ده رچوو، نه وه له چوار چپوه ی فیه ره ی مرۆف ده رده چئ، ده بیته مه زه ب و دینیکی سه ره به خۆ. به واتایه کی تر، هه رکاتیک سۆزی نه ته وایه تی، ده مارگیری نه ته وه یی تی که وت بووبه نه ته وه په رستی ده بئ پشت له و مه زه به فکری به بکری (دعوها فإنها منتنه).

کوردستان چوئن داگیر کراو دابه شکرا

ناسیونالیزمیش، وهك دیارده یه کی کۆمه لایه تی، یان وهك مه زه بیتی فیکری، هر ئایدو لۆژیایه ک به جۆرتک پیتناسه ی کردوه، به لام پیتش ئه وه ی له ناسیونالیزم بکۆلینه وه، بابه کورتی سه رنجیک له چه مکی نه ته وه Nation بده یین، بزانی نه ته وه چه یه، هر بق نمونه (دستاروشنکۆ) له باره ی نه ته وه ده لئ: (نه ته وه ئه و کۆمه له خه لکانه ک به دریزایی میژوو دروست بوون و جیگیر بوون، بنه ماکانی نه ته وه ش زمان و خا ک و ئابووری هاوبه ش و ژیا نی سایکۆلۆژی هاوبه شن).^۲

کاتی کۆمۆنیسته کانی یه کیتی سو فیته، مر جی ئابووری هاوبه شیا ن به مر جی نه ته وه بوونی هر گرو پیتی نه تنیکی دانا مه به ستیکی سیاسیا ن له پال ه بوو، چونکه شتیکی به لگه نه ویسته، که ئابووری هاوبه ش ته نها ئه و کاته دیته کایه وه که نه و نه ته وه ده سه لاتی سیاسی یان ده ولتی هه بیته. هر چی ئیفا نۆفه: به شیوه یه کی شاملتر له نه ته وه ده روانی و دیدو بۆ چوونه که ی نه ویش زیتر هر ئه و گرو په نه تنیکانه ده گرتته وه که سنورریکی جوگرافی دان پیدانراو کۆیا ن بکاته وه، هر وه ک ده لئ:

(میلله ت له کۆمه له خه لیک پیک هاتوه که خا وه نی یه ک هه لسو که وت بن . چ له له ش و چ له باره ی ده رو نیا ن، یه ک نه ریت بیانگرتته وه و ئاما نجا ن یه ک بی... نه و ره گه زانه ی که هه لس و که وتی نه ته وه یه ک پیک نه هینن و ئه پیا ریزن نه مانه ن: یه کیتی ره گه ز: سنوری جوگرافی، زمان، ئایین، ویزه، که له پور، بیرو باوه ر، چۆنیتی ژیا ن، یه کیتی رامیا ری، میژووی هاوبه ش، هر وه ها هاوبه شی له ریزه وی رۆشنبیری دا. ۴)

ئیسلا می ش له سه ر بنه مایه کی ئینسا نی با سی بوونی نه ته وه ده کا، جیاوازی هر نه ته وه یه کیش له نه ته وه یه کی تر به ئایه تیکی خودایی داده نیت. نه مه و بۆ نه وه ی ده مارگیری نه ته وه یی دروست نه بن، هه مو نه ته وه کان به یه ک نه ته وه ته ماشا ده کا. نه و نه ته وه یه ش عه قیده یه کی پاک به پۆه ی ده بات. هر وه ها له دیدی ئیسلا مدا هر

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

نەتە وە يەك دوو نىشتمانى ھەيە، نىشتمانى قەومى خۆى - زىدى خۆى، خاكى باوك و باپىرانى - ھەروھە نىشتمانى ئىسلامى - دەولەت ئىسلام مولكەى ھەموو نەتە وە يەكى موسلمانە، بەلام دەبى ھەستى خۆى بەنەتە وە زانېن كە تىرەى پىرەى بوونى نەتە وە يەى بە مەرجى مامەلە يەكى مەعرفانەى دەگەل بىكرى، نەگەرنا مەرۇف بەرەو ناسىئونالىستى و نەتە وە پارستى ئاراستە دەگا، سىند قىلب كەكتىبى (مناظىر فكريە معاصرة) بە كورتى و پوختى پىنئاسەى نە - رە پارستى دەگا

(رۆلەكانى يەك رەگەزو زمان پىتويستە ولاتىشيان يەك بىتت، ھەرچەندە خاكيان جياوازو نىشتمانيان پەرش و بلاوبىتت. ھەروھە لە ناسىئونالىزم دەفامىتتە وە، كەئەو رۆلانەى خاوەن يەك رەگەزو يەك زمانن خەبات بىكەن بۇ نە وەى نىشتمانيان يەك بىگىتتە وە بەجۆرىك تەنيا يەك نەتە وە لە نىشتمانىكى شامىل (گەورەدا) كۆبىتتە وە. لەو نىشتمانەش خۆشە وىستى بۇ قەومىت پەيوەستە بەخۆشە وىستى بەخاكە وە. بەلام ھەرچۆنى بىن خۆشە وىستى بۇ قەومىت ھەر بە ئەصل دەمىننیتتە وە، ھەرچەندە بەكتىبى خاكىش نەيەتە دى) ٦

ناسىئونالىزم وەك مەزھەبىكى فكري خاوەن تاكتىك و ستراتىژى سەرىخە، ئەمرو وەك بەدىلىك بۇ ئىسلام و ماركسىت، خۆى دەنوئىن رەزى ئىسلام ماھىتەى ناسىئونالىزم تەعبىر لە جاھلىت دەگا. بەھوكمى ئەو وەى ھەلگەرانى بىرى ناسىئونالىزمى وەك عەقىدە يەكى فكري و سىياسى پەپرەوى ناسىئونالىزم دەكەن. ھەر بۆيە بەھىچ جۆرىك ناسىئونالىزم بەبەشىك لە خۆى نازانى، ئەوانەى بانگەشەى ئەو وەش دەكەن كە ناسىئونالىزمى عەرەبى روھەكەى ئىسلامە يان(العروپە) لە ئىسلامە رەچاوەى گرتووە، ئەو وە يا لە ئىسلام و(العروپە) نەگەيشتون يان مەبەستى سىياسى خۆيان ھەيە. بەدىدى ئىمە راي دووھ راسترە، ئەمەو ئەگەر بزانرئى كە ناسىئونالىزم عەقىدە يەكى

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

دەستكردى مۇقۇم ۋە ھەروھە ئاسۆى جىھانئىنى ناسىۋناليزم زۇر بەرتەنگە، ھەرچى ماركسىيەكانن، ئىوانىش لە ھىلىكى تر، بە ئامانچىكى سىياسى رەدى ناسىۋناليزم دەكەنەو.

بەگوپرەى ماركسىيەت ناسىۋناليزم دياردەيەكى كۆمەلەيتى قۇناغى بەناو دەرەبەگايەتىو سەرمایەدارىيە. لە قۇناغى شىوعىيەتدا ناسىۋناليزم نامىنى بە ھوكمى ئىوھى بەناو ماركسىيەت بە چارى ئومەمى لەنەتەو دەرۋانىو بە پىئوھى. چىنايەتئىش مامەلە لەگەل كۆمەل دەكات. ھەر بۆيە مەسەلەى چىنايەتى لەپىشەوھى مەسەلەى قومىيەت دى. ھەرەك لىنىن دەلئ: مەسەلەى نەتەوايەتى لەچاومەسەلەى پىروليتارىادا بە پلەيەكى كەم گىرنگىر دىت. ۷

۲- سەرھەلدانى ناسىۋناليزم

لەسەردەمى ئىمپىراتورىيەتى رۇمانىدا ئەوروپا يەكەيەكى سىياسى بوو، ئەو يەكە سىياسىيە عەقىدەيەكى نەصرانى بەرپوھى دەبرد. ھەر ۋەك چۇن ئەوروپا خاۋەن يەكەيەكى سىياسى بوو، كە ھەمووگەلان و زمان و رەگەزەگانى ئەوروپى لەخۇدا گىرد كىردبۇو.^۸

ھەرۋەھا خاۋەن يەكەيەكى ئايدۆلۆزى بوو، ئىۋىش دەسەلەتى كەنىسەى لاتىنى رۇما بوو، لەگەل بوونى ئەو دوو يەكەيەش، يەكەى سىياسى و يەكەى دىنى، ھىشتا چەمكى ئومەمە بە واتا جەرھەرىيەكەى پىك نەھاتبوو، لەدىدى ئىمپىراتورىيەتى رۇمانىدا دەۋلەتى دايك كە ئومەمى مەجازى ئەوروپى دەگەياند، دەسەلەتى مۇتلەق بوو ھەرچى مۇستەعمەراتئىش بوون، كە بەزەبرى ھىز بە ئىمپىراتورىيەتەو لكاندرا بوون، گەلانى بى دەسەلات و كۆپلە بوون.^۹ لەئىۋەندە ھەرگىز يەكەيەكى عەقىدەبى رەسەن، يەكەيەكى رۇحى پتەو

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ناخولقیت. ئەو دەسه لاتە مۆتلە قەی کە نیسە ی رۆما بە دەستی هینابوو، نوقلانە ی شوپشیکێ لیدە کرا، چونکە پاوانخوازی دەسه لاتێ دینی و دەسه لاتێ دەولەت بۆ چەند چینیک، جۆرە یاخی بوون و تورپە بوون و رقیکی پیروز لە لای بەرامبەر دروست دەکا، هەربۆیە هاوکات دەگەل مەملانێ ی مەلیکە کان لە دژی کە نیسە، بزوتنە وە یەکی ریفۆرمی دینی - یش سەری هەلدا. لۆسەر ۱۴۸۲ - ۱۵۶۶ کە رابەری ئەو بزوتنە وە دینی یە چاکسازی یە بوو، لە شەرپە کە یدا دژی کە نیسە ی رۆما پشستی بە گەلی ئەلمانی بەست، چونکە خۆی ئەلمانی بوو، ئەو شەرپە ی لۆسەر کە بە ناوی بزوتنە وە یەکی ریفۆرمی دینی بوو، بە لام لە بنە پەرە تدا بنە مای سەر هەلدانێ بزوتنە وە ی ناسیۆنالیستی دارپشت. مامۆستا الندوی دەلێ (کاتێ بزوتنە وە کە ی لۆسەر یە کیتی یە دینی و رۆشنیری یە کە ی ئەوروپای لە نیو برد، کیشوهری ئەوروپای بۆ چەند ئیماراتیکێ میلی جیاواز دابه ش کرد. کیشو و مەملانێ ی ئەو ئیماراتانە هەرپە شە یەکی ترسناکی نە مر بوو لە سەر ئاسایشی جیهانی ئەوسا).

دوابە دوا ی بزوتنە وە کە ی لۆسەر، هەریە ک لە فەرەنسا و ئیسپانیا کە وتنە شە پریکی شەست و پینچ سالی (۱۴۹۴ - ۱۵۵۹) ئەو شەرە لە میژوودا بە نا جەنگە کانی ئیتالیا بە ناویانگە. مە بەست لەو شەرپە ش زیتەر فراوانکردنی دەسه لات و دەست بە سەر اگرتنی ناوچە ی نوێ بوو لە نیچە دورگە ی ئیتالیا، لە پاشانیش کۆنترۆلکردن و سە پاندنی دەسه لاتێ سیاسی بە سەر کیشوهری ئەوروپادا.

لەو پێودانگە وە مۆف دەرک بە وە دەکا، کە بزوتنە وە ی ناسیۆنالیستی بە رایێ دە ورتکی گرنگی بینو وە لە هەلۆه شانندنە وە ی یە کە ی سیاسی و دینی ئیمپراتۆریە تی رۆمانی دا. لێرە دا نابێ رۆلی تیۆرە کە ی داروین یش (البقاء للأصلح) فەرماوش بکە یین، لە نەزەری نەتە وە بالادە سته کان هەریە کە خۆی بە (الأصلح) دە زانی بۆ ئە وە ی حوکمی

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

ناوچه كه بكات. له نه زهري كه نيسه ش هه ريهك له بزوتنه وهى قه ومى و نا-
دينى يه كان بزوتنه وهى هه لگه راوه كانن. هه روه ها زه نيان وابوو كه نه صرائيه ت و
ده مارگيرى ناسيوناليسىتى دووتاي يهك ته رازوون، هه رچه نده ده سه لائى كه نيسه لاواز
ببئ هه ستى ناسيوناليسىتى و (نادينى) زئتر ده بئ.

ئه وه ناسيوناليسىتى ياخود ببرى ناته وه په رستى وهك سزغابىكى شكروو سياسى
وهك به ديليك بؤ كه نيسه (فكرى دينى) له گه ل هه لايسانى ژيله موى شوپشى سياسى و
ته كنه لؤزى فهره نسا، چوار چپوه يهكى به رنامه يى وه رگرت. شوپشى فهره نسى و
وه رچه رخانئىكى ميژووى له ژئرخانى سيسته مى كۆمه لايه تى و ره وتى رژيمى سياسى
فهره نسا دروست كرد. ^{۱۲} هاوكات له گه ل نه و شوپشه دا كه خوى له خوى دا نه ويش
ململانئى گه لانى به هيژتر كرد. ببرى نه ته وه په رستى و نه ته وه په سئدى چوار چپوه يهكى
فهلسه فيشى وه رگرت به جؤريك مه سه له ي ناسيوناليسىتى فهره نسى له گه ل شوپشه كه
ته واو ناويته كرابوون: دروشمه دياره كانى وشيارى نه ته وه يى و وشيارى سياسى و به
پيروژ زانينى ره گه زى فهره نسى و په سه نكردنى يان سه پاندى فهره نسا به سه ر ولاتاندا-
كه نه مانه هه مووى بنه ماى توندره وى نه ته وه په رستين- بوون به مه رجى نيشتمان
په روه رى. ^{۱۳} نه وانئى ده بيژن فهره نسا له سه روو هه موو شتيكه وه يه نه وانئى نيشتمان
په روه رن. ^{۱۴}

هه رله مندالدى نه و شوپشه نوئيه دا، جارئىكى تر ده سه لائى موئله قى و كۆيله يى
بوژئنرايه وه، به لام نه مجاره چوارچپوه يهكى به رنامه يى وه رگرت به جؤريك چه مكى
نه ته وه ي گه وره، نه ته وه ي بالاده ست، نه ته وه ي بچوك ژئرده ست بوون به ده ستورى
پيروژ. ^{۱۵} ناسيوناليسىته ئينگليزه كانيش هه روهك نه ته وه يهكى بالاده ست مافيان
به خويان ده دا كه به ناره زوى خويان ناراسته ي گه لانى غه يره - نه صرائى و گه لانى بچوك

كوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

بکەن. ئەو دیاردە ناسیۆنالیستی یە لە ئە دە بی ئینگلیزی دا زۆر بە زە قی دیارە، بە جۆرێک یە کە م رۆمانی ئینگلیزی (رۆبسن کرۆزۆ) یە کە م رۆمانی ئیمپریالیزمی ئینگلیزی یە، کە باس لە داگیرکردنی ناوچە یە کێ تر دە کاو مافی ئە وە ش بە ئینگلیز دە دات گە لی تر ئاراستە ی بکات. هە روه ها (برۆک) ی شاعیریش ئە و هە ستە ناسیۆنالیستە ئیمپریالیە ی خۆ ی لە سיעری (The Soldier) زۆر بە ناشکرا دە رده پری بە وه ی هەر سە ربارێکی ئینگلیز نە هە موو شوینێک بکوژی ئە و خاکە خاکی ئینگلیزە:

ئە گەر مردن بە گزم داهاات

تە نیا ئە وە ندە منتان وه بیرێ

چە ند گۆرێک (گۆری سە ربارانی ئینگلیز)

لە کێلگە کانی بێ گانە دان

ئە وانە هە تا هە تا یە خاکی ئینگلیز.^{۱۱}

بە و تێروانینە ئیمپریالیە وه، هە ردوو ئیستعماری جیهانی، فەرە نسی و بە ریا نی، بیری ناسیۆنالیزمیان بۆ رۆژ هە لاتی ئیسلامی هێنا. پاش ئە وه ی رۆژئاوا ی صە لیبی دە رکێ بە وه کرد کە بە زە بیری عە سکە ری ناتوانێ جیهانی ئیسلامی داگیر بکات، بیریان لە وه کردە وه کە بە شیوازێکی تر جیهانی ئیسلامی داگیر بکەن ئە ویش داگیرکردنی فیکرییە. وروژاندنی دە مارگیری قە ومی ئامانجێکی ستراتییی ئە و دوو ئیستعماره بوو.

(ناپلیون) رابەری ناسیۆنالیستی فەرە نسی داگیر کەرە، هەر بۆ ئە وه ی شە رعیە تیکیش بە داگیرکردنە کە ی بدا، کاتێ کە هات (مصر) داگیر بکا ئالای (لا إله إلا الله) ی بە رزکرد بۆ وه^{۱۲}. لە و روانگە یه وه ناپلیون گە ورە ترین سەرکە وتنی بە دە ست هێنا. هە روه ها وروژاندنی هە ستی قە ومی مصری یە کان و هاندان بۆ جیا بوونە وه لە خە لاقە تی

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

عوسمانی، ھەروەك چۆن مەلیك و ناسیۆنالیستەكانی فەرەنسی لە دژی دەسلاتی كەنێسە راپەرین، ئاكامی خۆی پێكا، بەواتای ناپلېۆن بە مصری یەكانی دەوت: (یەمی فەرەنسی ئەوكاتە گەشتین بە و حەزارەت و تەكنەلۆژیا نوێیە، كەرزگارمان بوو لە جەورو سەستی دەسلاتی كەنێسە ئێوەش ئەو دەمە رزگارتان دەبێ، كو خۆتان تەبەنی فەكری قەومی ئێمە بكن و دژی دەسلاتی خەلیفە راپەرن) ئەمەو ئەگەر چی لە ئایدۆلۆژی قەومی رۆژئاوا وەك بەدییلیكى دینی نەصرانی لەدايك بوو، بەلام (رقی سەلیببەت) یان بەرامبەر ئیسلام ھەر ھەبوو، ھەر بۆیە ئەوان لەجیھانی ئیسلامدا، داگیركەریكى سەلیبی بوون!

لەولاوەش فەكری قەومی توندپەرەو خۆی مەلاس دابوو. ئەویش ھەروەك نەصرانیەكان باوەرپیان وابوو، كە داگیركردنی فەكری سەرەتایەكى پێویستەبۆ داگیركردنی عەسكەری جیھانی ئیسلامی! جۆلەكەكان لە (نەصرانی)یەكان بەتالۆ كەتردوون بۆ لێدانی خەلافەتی عوسمانی. ئەوە بوو لە سالی ۱۸۹۷ كۆنگرە یەكیان لەشاری (بازلی) سویسرا سەرەتا بپاریا درا (نیشتمانێك) لە ئەرزەنتین یان ئوغەندە بۆ خۆیان دابەزرێنن، بەلام یەكێك لەو (۲۰۴) ئەندامی كۆنگرە كە ناوی (تیودۆر ھرتزل) بوو سوور بوو لەسەر ئەوێ دەبێ دەولەتی یەھودی لەفەلەستین دابەزرێ^{۱۸}. ھەروەھا وستیشی كە دەبێ لەماوەی پەنجا سالی تر ئەو دەولەتە دابەزرێ^{۱۸} چەند سالیك پاش ئەم كۆنگرە یە، (ھرتزل) پارە یەكی زۆری پێشكەش (سولتان عبد الحمید)ی دووھم كرد، كە رێ بەجۆلەكەكان بدار، دەولەتێك بۆ خۆیان لەفەلەستین دابەزرێنن، بەلام سولتان (عبد الحمید) زۆر بەتوندی رەدی ھرتزلی داو، وتی: (ناتوانم واز لەبستیکی خاکی فەلەستین بێنم، فەلەستین مولکی من نییە، مولکی ئوممەتی ئیسلامە ... تانم بمێنم فەلەستین ھەر بەشێك دەبێ لەخەلافەتی ئیسلامی .. كە خەلافەتی ئیسلامی نەما، ئەو كاتە جۆلەكە دەتوانن بە بێ پارە فەلەستین داگیربەن)^{۲۰}. وەنەبێ ھرتزل تاكە جۆلەكە بووبێ كە

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

ههولێ دابێ رهوشی سیاسی و ئابوری ئیمپراتۆریهت بقۆزیتتهوه، بۆ ئهوهی سولتان(عبد الحمید) رازی بکهن که واز له فهلهستین بێتێ بۆ جوله کهکان. له سالی ۱۹۰۱، سێ جوله که به ناوی: مزراحی قراصو، جاک، و لیوۆن، ئه و پێشنیاره ی خواره وه یان پێشککش به عبد الحمید کرد:

(۱) هه موو قهرزه کانی دهولته ی عوسمانی ده دهینه وه.

(۲) ئه ستوئیک بۆ دهولته دروست ده کهین.

(۳) ۲۵ ملیۆن لیره ی زێر قهرز ده دینه دهولته ی عوسمانی به بێ سوود بۆ بوژاندنه وه ی دارایی دهولته.

به راه بهر:

(۱) رێ به یه هودیه کان بدرێ هه ر پۆژیکێ سال زیاره تی فه له ستین بکهن.

(۲) رێ به یه هودیه کان بدرێ موسته عمه ره یکه له نزیك قودس بۆ خویان دروست بکهن، بۆ ئه وه ی له کاتی زیاره تکرده نه که یان بچه لای که س و کاریان.

پاش ئه وه ی عبد الحمید ئه مه ده بیستێ بریار ده دا که هه رچی زوه به دوا ی یه هودیه کان بگه رێن له فه له ستین به تایبه تی (قدس) ^{۲۱}.

ئهم هه لۆیسته ی عبد الحمید ته واو یه هودیه کان؟؟ هه راسان ده کات، هه ر بۆیه وه ک ناسیۆنالیسته نه صرانیه کان له دوا ی ئه لته رناتیف ده گه رێن، یه هودیه کان به تایبه تی جوله که کانی دۆنمه ^{۲۲} که وتنه هاندانی تورکه لاوه کان و وروژاندنی هه سته ناسیۆنالیستیان. هه ردوو ته یاری نه صرانی و یه هودی، که له ئه صلدا دۆژمنی سه ره کی به کترن، هه ره که ی له لایه ک که وتنه هاندانی گه لانی نیو ئیمپراتۆریه تی عوسمانی. له لایه ک جوله که کانی دۆنمه که به مونه زری ئیتحادو ته ره قی داده نرێن، تورکه لاوه کانیان هانه دا که بانگه شه ی تۆرانیهت(قه ومیه ی تورکانه پێش ئه وه ی موسلمان بێن) بکهن و

كوردستان چۇن داڭگير كراو دابەشكرا

دروشمى گورگى بۆر (پەرستراوى توركەكان بوو، لەسەردەمى جاھىلىيان) بەرز بكنەو،
نەھىلن، عەرەبەكان دەست بەسەر ئىمپراتورىيەت دابگرن.

لەو لاوھش وەك كاردانەو، يەك عەرەبەكانىش دروشمى جاھىلى خۇيان بەرزىكە نەو،
ھەست بكن، كە لەرووى قەومىيەو، لە دەست توركان دەچەوسىنرینەو. وەك لەپیش تر
نامزەمان بوكرد، سەئىبىيەكانىش كەوسە ھاندانى عەرەبەكان، بەجورىك كەسىكى وەك
(ئىدوارد توماس لۆرانس) مونزىرو ھەلگىرسىنەرى ناسیونالیستى عەرەبى و شۆرشى
عەرەبى لە دژى دەولەتى خەلافە بوو^{۲۳}. بەلن جولەكەكان توانیان لەرىگای ئىعلان
كردنى مەشروتىيەت، ھەم عبد الحمید لەسەر حوكم لایبەن و ھەم ھەستى ناسیونالیستى
لەناو ئىمپراتورىيەت بوروژىنن^{۲۴}. لەو بارەيەو، یەھودىيەكى وەك (ئۆسكار لىشى) ھەستى
دردانەى خۇى پىن ناشاردرىتەو، دەلن: ئىمەى جولەكە گەرەى جىھان وتىكدەرى
نەوین، ھەرەھا بزوتنەرى بەلاو جەلادى نەوین^{۲۵}.

پاش نەو، جولەكە لەرىگای ئىتحاد تەرەقىيەو، توانى عبد الحمید لاپەرى، سىستەمى
دەولەتى پاش عبد الحمید، بووبە سىستەمى نىشتەمانى و جۆرىك لەعەلمانىەتى
شاراوه..... بىگومان گۆرىنى رەوتى مەملانن لە نىوان ئىسلام و نەصرانىيەت و یەھودىيەت
بۆ مەملانن نىشتەمانى یان ناسیونالیستى، ئامانجىكى ستراتىژى بزوتنەو، قەومىيە
داڭگىر كەرەكان بوو، چونكە تا ئىسلام نەصل بوو، قەومىيەت پاشكۆ بوو، نە سەئىبىيەت و
نە یەھودىيەت جورنەتى نەو، یان نەكرد، روو بەرووى دەولەتى خەلافە بىنەو^{۲۶}.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

۳. بۆچی ناسیۆنالیستی عەره‌بی و تورکی بزوتنه‌وه‌ی

ناسیۆنالیستی داگیركەرن؟

ناسیۆنالیسته رژژئاواییه‌كان به رزگابوون له ده‌سه‌لاتی موته‌قی كه‌نیسه‌ی پۆمانی، یه‌كه‌ی سیاسی و دینی نه‌ووپایان پوخاند. به‌واتای نه‌وان په‌سندی قهومی بیان به‌دیله‌ی ئوممه‌ی مه‌جازی نه‌ووپا دانا. له‌ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ی ئیسلامیش، وێرای نه‌و لادانه‌ی به‌رچاوی سولتانه‌كانی عوسمانی له‌شهریعه‌تی ئیسلام، كه‌سولتا سولیمانی قانونی به‌رابه‌ری نه‌و لادانه‌ی دێ^{۲۷}. له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی عبد الحمید، ده‌یویست جاریکی تر له‌ده‌وله‌تی خه‌لافه‌دا یه‌كه‌یه‌کی رۆحی و ئومه‌یی و سیاسی دروست بکاته‌وه. نه‌و هه‌وله‌ی عبد الحمید واتای ره‌نج به‌خه‌ساری بزوتنه‌وه‌ی ناسیۆنالیستی و سه‌لیبی و یه‌هودیه‌تی ده‌گه‌یاند، چونکه‌ ئامانجی ستراتژیی بزوتنه‌وه‌ی ناسیۆنالیسته‌كانی رژژئاوا له‌ رۆژه‌لاه‌تی ئیسلامیدا روخاندنی خه‌لافه‌تی ئیسلامی و وروژاندنی بیروکه‌ی قهومی بوو. لێره‌دا دیننه‌ سه‌ر نه‌صلی مه‌سه‌له‌که‌، مه‌به‌ست له‌دروست بوونی ناسیۆنالیستی تورکی و عه‌ره‌بی چی بوو؟ ئایا تورک و عه‌ره‌ب هه‌ر خۆیان بزوتنه‌ری نه‌و بزوتنه‌وه‌ی ناسیۆنالیسته‌ی بوون، بۆ نه‌وه‌ی له‌ ئیسلام رزگاریان بێی؟

هه‌ریه‌ك له‌عه‌ره‌ب و تورک، به‌حوكمی نه‌وه‌ی ماوه‌یه‌کی زۆر ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ی ئیسلامی به‌رابه‌رایه‌تی نه‌وان بووه، ته‌واو دره‌کیان به‌وه‌ كرده‌ كه‌ به‌ هه‌ی ئیسلامه‌وه له‌بت په‌رستی و گورگ په‌رستی رزگاریان بووه، هه‌روه‌ها چاك ده‌یانزانی نه‌گه‌ر له‌ ئیسلام لاده‌ن نه‌و شكۆیه‌یان نامینی كه‌ ئیسلام به‌ موسلمانانی ده‌به‌خشی ﴿وَلَا تَهْتُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ سوره‌ ال عمران/الایه ۱۳۹، ﴿وَأَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

سوره‌ الانعام/الایه ۱۵۲

كه واته عه ره بیتی یا خود ناسیونالیستی عه ره بی بیرئکی سروشستی نیه و زاده ی واقع
 بیرو هستی مرقفی عه ره بی موسلمان نیه به لکو هه روهك میژوو پیمان ده لئ: به که
 گروپ که بانگه شه ی ناسیونالیستی عه ره بی کردبیت (نه صرانیه کانی لوبنان و سوریا
 بوون له پاشان نه و موسلمانانه ی که له قوتابخانه ته بشیرییه کان په روه رده کرابوون^{۲۰}
 جۆرج نه نقتونیۆس له (یقلظة العرب) هه مان راستی ده درکیتیت ده نوسیت: بیر
 ناسیونالیستی عه ره بی له ژیر چاوه دیری نه مریکا (به هۆی بوونی جامیعه ی نه مریک
 له لوبنان) له لایه ک و کاریگه ری بزوتنه وه ی ته بشیری له لایه کی تره وه سه ری هه لداوه^{۲۱}
 پاش نه وه نه صرانیه کان توانیان عه ره بی بیئاگا له ماهیه تی ئیسلام و عه ره بایه تی بۆ نیه
 بزوتنه وه ی ناسیونالیستییه که ی عه ره بی بیئن به هانه ی نه وه ی که ئیسلام رۆح
 عه ره بایه تییه، عه ره ب شایه نترن له غه یره عه ره ب که حوکمی ده وله تی خه لافه ی ئیسلام
 بکن، چونکه هه ر نه وان بوون ئیسلامیان به به شه ریته ناساند. هه روه ها وروژاندنی
 مه سه له ی به مه والی زانینی غه یره عه ره ب ده ورتکی گرنکی بینی له وروژاندنی بیر
 ناسیونالیستی عه ره بی له سه ر ئاستیکی فراوانتر. نه م هۆکارانه ش، ده رفه تیکی له باریار
 بۆ (لۆرانس) ره خساند که شوپشیکی عه ره بی به (شریف حسین) بکا، دژی ده سه لانی
 خه لافه تی ئیسلامی^{۲۲}، هه روه ها نه و گروپه قه ومیه روخاندنی حه تمی خه لافه یان بۆ
 ئینگلیز زۆر ئاسان کرد، هه روه ها ژه نرال (لۆرد نه لنبی) فه رمانده ی سوپای عه ره بی له
 دژی خه لافه ده لئ: (ته گه ر یارمه تی سوپای عه ره بی و کرئکاره عه ره به کان نه بوای
 نه مانده توانی سه رکه وتن به سه ر دوله تی عوسمانی به ده ست بیئین.^{۲۳} سه باره ت یا
 ناسیونالیستی تورکیش ته گه ر ده ستیکی شاراره له پشت نه و بزوتنه وه ییه نه بوای
 نه سه تم بوو تورکی موسلمان شوپش دژی خه لافه تی ئیسلامی بکن، چونکه له لایه ک هه

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

چۆن بى دەسه لاتی دهولەتی خەلافەتی ئىسلامی بە دەست زۆرىنەى تورك بوو، هەروەها توركەكان تەواو دركیان بەو کەردبوو کە هەر شۆرشىكى قەومى دەبیتە هۆى لە دست دانى بە شىكى زۆرى خاکی خەلافەتی ئىسلامی، بە واتایەکی تر ئىسلام بوو وای لە کورد و عەرەب و گەلانی دى نىو دەولەتی خەلافەتی ئىسلامی کورد بوو، کە بە دەسه لاتی عوسمانى رازى بىن. بە نەمانى دەسه لاتی رۆحى و سیاسى ئىسلامى گەلانی غەیرە تورك رازى نابن ناسیۆنالیستى توركى وەك بە دىلێك بۆ ئىسلام حوكمیان بکات. لە وروانگەو دەبى لە پىشینه و بزۆینەرى ناسیۆنالیستى توركى بکۆلینەو. هەر لە و پێوە دانگەو گروپى جوله کەکانى دۆنە و پارىس بزۆینەرو مونه زەرى ناسیۆنالیستى تورك بوون، بە راسپاردهى ئەوان گروپى ئىتحاد و تەرەقى یەكەم هەنگاوى ئىنقلابە فکرى عەسکەریە کە یان لە (سلانیک) دەست پىکەرد^{٢٤}، هەر جوله کەش بوون کە هانى گروپى رکا بەرى (عبد الحمید) یاندا کە داواى مەشرووتیەت و کارپى کردنى دەستورى عوسمانى بکەن. بە حوکمى ئەو هى عبد الحمید بە هیج جۆرێك تەسلىم بە جوله کەکان نەبوو، هەر بۆیە جوله کەکان لە رىگای ئىتحاد و تەرەقى دەورێكى گرنگیان بىنى لە بەدناو کوردن و شىواندن هەلۆتسى ئىسلامیانەى عبد الحمید. بە واتای لە دەستپىكى ئىنقلابە کە دا، ئىتحادىەکان تەواو نامانج قەومى خۆیان دەرنەخست، بە لگو بانگە شەى ئەو هیان دەکرد کە عبد الحمید ناستەنگ و لە مپەرە لە پىش بەرەو پىش بردنى دەولەتی عوسمانى، هەروەها هەروەك هەر گروپىكى دى ناسیۆنالیستى لە قوناغى بە ناو رزگارى نىشتەمانیدا، بانگە شەى ئازادى گەلانی غەیرە توركیشیان دەکرد، هەر بۆیە کە سانى وەك (د. عبدالله جودت) و (د. اسحاق سىكۆتى دىار بەك) ئەندامى کارای دامەرزۆینەرى باڵىكى ئىتحاد و تەرەقى بوون^{٢٥}. بە لأم سەرانی ئىتحاد و تەرەقى کە جوله کە ئاراستەى دەکردن بەرگرى ئازادى گەلان و مانەو هى عبد الحمیدیان نەگرت، هەر بۆیە چەند مانگێك پاش

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ئینقلابه که یان برپاری لابرندی عبد الحمید یان دا. ئه وهی ته واو ماهیه تی ئیتحاد و تهره قی دهرده خا ئه وه یه که برپاری لابرندی عبد الحمید به (قهره سوئی جوله که) و (نارام ئه فهندی ئهرمه نی) و (ئهرناوئی گوپگائی حیکمه ته فندی که ره جی) سپێردرا^{۳۶}. ئه وه ی لیره دا شایانی باس بی قهره سوئی جوله که له باره ی ده وری جوله که له ئینقلابه که ی ئیتحاد و تهره قی له دژی عبد الحمید ده لئ (عبد الحمید رازی نه بوو به (پیتج ملیۆن) دان به بوونماندا بئێ، مافی ئه وه مان بداتئ موسستمه ره یه ک له فه له ستین دروست بکه ین، که چی ئیتحادیه کان ئه و داوا یه یان به (چوارسه د هه زار) لیره ی ئینگلیزی بۆ کردین^{۳۷}. هه روه ها به به لگه ی ئه وه ی که جوله که له پال ناسیۆنالیستی تورکی دابوو، ئه م به لگه ی خواره وه ئه و راستی به دهرده خات که له سه ر ده می حوکمی ئیتحادیه کان کۆمه لئکی به رفراوان له (مخافلی) یه هودی له نێو ده ولته تی عوسمانی دامه زراون: (محفل الهلال العثماني) له ۱۴ فبرایر ۱۹۱۰ له بیروت دامه زراوه، (محفل الحریة والاعتدال) له (۱۷) ی یۆنیوی ۱۹۱۰ له زحله دامه زراوه. (محفل الناصرة) و (الشمس المروءة) له (۲۹) مایو ۱۹۱۰ له ئه سکه نده ریه دامه زراون. (محفل الکمال) له ۱۷ ی یۆلیۆ ۱۹۱۱ له قاهره دامه زراوه، هه روه ها هه ردوو محفله ی (لافیدیلته) و (نور الهدی) له هه مان مێژوو له قاهره دامه زراون. (محفل الوحدة العثمانیة) له ۶ ئابی ۱۹۱۰ له (حمص) دامه زراوه، (محفل الاتحاد الخلد) له ۱۹ ئابی ۱۹۱۰ له قدس دامه زراوه. (محفل المعبد سلیمان) له ۱۴ دیسه مبه ری ۱۹۱۰ هه ر له قدس دامه زراوه. (محفل مرج العیون العثماني) له ۱۰ ئاب له (مرج العیون) دامه زراوه، (محفل الجبل) له ۱۷ فبرایر ۱۹۱۱ له بیروت دامه زراوه (۳۸).

به م جۆره هه ردوو هیژی داگیرکه ری (صلیبی و یه هودی) له رزگای ناسیۆنالیستی تورکی و عه ره بی، توانیان عه قیده و شه ریه تی ئیسلامی له ده سه لاتئ ده ولت دووربخه نه وه. پاش ئه و پرۆسه یه به رژه وه ندی صه لیبی و یه هودی وای خواست که به جارێک خه لافه ی

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

نیسلامی نه هیلن. به لئی ههروهك چۆن (پاپا) له پاش داگیرکردنی نه ندلوس دهستوری دا
كه خاکی موسلمانان به سهردوو دهولتهی نیسپانیا و پورتغال دابهش بکریت^{۴۱}، هه
بهه مان شیوه، سهرکرده ماسۆنیه کانی جیهان وهك (کلیمانسو، لوئید ولسن) بریاریان دا
كه میراتی دهولتهی خهلافهی نیسلامی بخریته ژیر دهسه لاتی نیستعماری ئینگلیزو
فهره نسی و پووسی و یه هودی^{۴۰}. له پاش نه و داگیرکردنه فکری و عسکری به ههردوو
نیستعماری ئینگلیزی و فهره نسی چهنده ها کیانی قه ومیان بۆ تورک و عه ره ب دروست
کرد، بۆ هه ر کیانه و چهنده ها کیشهی قهومی و مه زه بی و سنووریان خولقاند، بۆ نه وهی
جاریکی تر به ناسانی یه کیتی نیسلام دروست نه بیته وه. ههردوو ته یاری ناسیۆنالیستی
عه ره بی و تورکیش هاوشان له گه ل ناسیۆنالیستی فارسی کران به پارێزه ری نه و سنوره
ئیمپریالیانه. نه مه و وه نه بێن سه رانی ناسیۆنالیستی تورکی و عه ره بی و فارسی کۆک و ته
بابن، به لکو ههروه ها قورئان واته نی ﴿ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا اِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَّرَآءِ
جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكِ بَآئَتْهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ سوره
الحشر/الایه ۱۴ هه ریه ک له م بزوتنه وه ناسیۆنالیستانه وا پهروه ده کرابوون كه نه و
کیانهی

له سه ر حسییی خاکی گه لانی تر بۆی دروست کراوه خاکی مه شروعی خۆیه تی، چونکه
له دوا ی جهنگدا هاوپه یمانه کان به م جوړه بریاریان له سه ر نه خشه ی سیاسی جیهان داوه،
هه ریۆ نمونه تورکه کان نه ک هه ر دان به سنووری کوردستانی باکووردا نانین، به لکو نه فی
بوونی نه ته وه ی کوردیش ده ک ن^{۴۲}، هه رچی عه ره به ناسیۆنالیسته کانی عیتراقیش نه وه
وه ک مه والی ته ماشای کورد ده ک ن فارسه کانیش به ناوی نه وه ی فارس و کورد یه ک
ره گه زن دان به ناسنامه ی قهومی کورد نانین! له و نپوهنده ده توانری ته واو ده رک
به کاریگه ری ناسیۆنالیستی رۆژئاوا بکری له سه ر دیدو بۆچون هه تا ره فتهاری

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ناسیۆنالیسته کانی رۆژه لات. هه ریه که له م سێ ناسیۆنالیسته به سه پاندنی چه مکه نه ته وه ی گه وه نه ته وه ی بچوک به شتیکی پیروز ده زانن هه ر بۆیه (د. اسماعیل بێشکچی) ده لێ: (نه ته وه په رستی تورک و عه رهب و فارسه کان دوژمنکارن، سروشت بزو تنه وه نه ته وه ییه کانی تورک و عه رهب و فارس ناوه رۆکیکی ئیمپریالیستی ئیستعماریان هه یه) ^{۴۳}. رۆژئاواش ته واو دانی به شه رعیه تی داگیر کردنی کوردستان له رێگای رێککه و تننامه ی نێو ده وله تی به کان ناوه. وه ک رێککه و تننامه ی (سایکس - بیک ۱۹۱۶) و (سان ریمۆ ۱۹۲۰) و (لۆزان ۱۹۲۳). هه ر ئه و پرۆسه ئیستعماری یه دوو ره گه ت ه یلێکی جیاکه ره وه ی له نێوان ویستی کوردو داگیرکه رانی دروست کردووه: له دید کوردان په یمانی سیقه ر ۱۹۲۰ دان نان بوو به بوونی قهومی کورد، که چی هه مان په یما له دیدی تورکه قهومی به کانه وه له سێداره دانی تورکیای ده گه یاند ^{۴۴}. هه روه ها کو په یمانی لۆزان ته واو به کۆیلایه تی داده نیئت، کوردستان به پێی ئه و رێکه و تننامه یه له نێوان چه ند ده وله تێکدا دابه ش و پارچه پارچه کراو کوردیش دوچار ی کۆیله تی یه که که له ه یچ شوینێکی تر وینه ی نی یه، به لام رێکه و تننی لۆزان لای تورک مانایه کی تری هه یه لۆزان بۆ ئه وان سه ربه خۆیی و بنیاد کردنه وه ده گه یه نیئت ^{۴۵}.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

په راویزه كان

- ۱- سوره تی المجادلہ/۲۲.
- ۲- رواه البخاری.
- ۳- رۆژنامه ی مافناس ژ: ۱۹۹۱، ۱.
- ۴- گۆفاری کادر ژ: ۲۸، ۱۹۹۲ لا ۷۸.
- ۵- ئازاد مستهفا، نه ته وه و نه ته وایه تی.
- ۶- محمد قطب، مذاهب فکریه معاصره، ص ۵۵۴.
- ۷- گۆفاری کادر ژ: ۲۸، ۱۶۷.
- ۸- محمد قطب، مذاهب فکریه معاصره، ص ۵۶۰.
- ۹- سه رچاوه ی پیتشوو.
- ۱۰- أبو الحسن الندوی، ماذا حسر العالم بانحطاط المسلمین، ص ۲۱۲.
- ۱۱- محمد، مذاهب فکریه معاصره، ۵۶۶.
- ۱۲- مامۆستا هیوا: گۆفاری ئالای ئیسلام ژ: ۱۹۹۳، ۲.
- ۱۳- برهان قانع، فرههنگی نوی.
- ۱۴- جمال نه به ز، بیری نه ته وه یی کورد نه بیری قهومی رۆژ هه لاتی یه و نه بیری ناسیۆنالیستی رۆژئاوایی یه.
- ۱۵- گۆفاری ئالای ئیسلام ژ: ۱۹۹۵-۳، ۲.
- ۱۶- The penguin Book of English Verse
- ۱۷- محمد قطب، محاضره صوتیه: أضواء علی تاریخنا المعاصر.
- ۱۸- مصطفی خورانی، الانقلاب العثماني
- ۱۹- محمد قطب، محاضره صوتیه: أضواء علی تاریخنا المعاصر.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

- ۲۰- موفق بني المرجة، صحوة الرجل المريض... ص:أ
- ۲۱- موفق بني المرجة، صحوة الرجل المريض ... ص:أ
- ۲۲- نۆ جولةكانة خۆيان وا پيشان دهدا كه موسولمانن، نهوانه له ئيسپانياوه بۆ ناوچهی
سلانیک هاتون.
- ۲۳- محمد قطب، مذاهب فکریة معاصرة، ص ۵۸۱.
- ۲۴- سه بارهت بهو خاله له نوسينیک به ناوی (انقلابه کە ی ۱۹۰۸) که به ئەلقه له سنی
ژماره ی برایه تی رۆژانی ۱۷ و ۲۲ و ۲۴ ی کانوونی دووه می ۱۹۹۴ به درێژی باسی نهو خاله م
کردووه. (بروانه به شی دووه م).
- ۲۵- اثر الأقلية اليهودية في سياسة الدولة العثمانية تجاه فلسطين، ص ۱.
- ۲۶- هیوا سه لام، نهو هۆکارانه ی دۆزی کورد ده شیۆینن، گوڤاری مه تین ژماره: ۶۰.
- ۲۷- پاش نهوه ی سلیمان قانونی، رۆکزیلانی یه هودی خواست و کردی به (حرم السلطان)
یه که م پیشیلی شه ریه ته ی ئیسلامی دهستی پیکرد، رۆکزیلان توانی وا له سولتان بکا
رازی بی به ریکه وتنامه ی (الامتيازات الاجنبية في الدولة العثمانية) له گه ل فهره نسوای
یه که می مه لیک ی فهره نسا. هه روه ها هه ر له ریکای رۆکزیلانه وه (سلیمان) رازی بوو که
جوله که کانی رووسیواو نه نده لوس بۆ نیتو خاکی خه لافه بین، له پاشان هه ر نهو
جوله که کانه ش بوون ده ولته ی عوسمانیان له نیتو برد. سه یرى: موفق بني المرجة، صحوة
الرجل المريض، ص ۲۲۸ بکه .
- ۲۸- آل عمران - ۱۳۹.
- ۲۹- الأنعام - ۱۵۳.
- ۳۰- محمد قطب مذاهب فکریة معاصرة ص ۵۸۱.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

- ۲۱- گۆفاری بانگی هه ق ژ (۱) لا ۱۰.
- ۲۲- موفق بن المرجة، ص ۲۷۱.
- ۲۳- محمد قطب/مذاهب.....، ص ۵۸۳.
- ۲۴- خورانی، أسرار الانقلاب للعثماني.
- ۲۵- زنا سلوبي، في سبيل كوردستان (مذكرات) ص ۲۴.
- ۲۶- خورانی، اسرار الانقلاب العثماني.
- ۲۷- موفق بني المرجة، صحوة الرجل المريض، ص ۲۲۸.
- ۲۸- سه رچاوه ی پيشوو، ص ۲۳۲.
- ۲۹- محمد قطب، مذاهب ....، ص ۵۶۷.
- ۴۰- ته ماشای به شی چواره م بکه.
- ۴۱- الحشر - ۱۴.
- ۴۲- ئينونو ده لئ: من هه ستي خۆم ناشارمه وه ده لئيم تورك خوی گه وره ی شه م ولاته یه شه وانه ی که به ره گه ز تورك نين هيج مافيکیان نیی ته نیا شه و مافه نه بی که نۆکه رو عه بدی تورك بن.(ژهنرال جه مال گۆرسلی) فه رمانده ی كوده تاكه ی ئایاری ۱۹۶۰ ده لئ: هيج نه وه یه ك نیه له تورکیا که ناسنامه یه کی نه ته ویی جیا له تورکی هه بی و به خۆ بلئ كورد.
- ۴۳- ئيسماعيل پيشكچی، كوردو مه سه له ی كورد، ل ۴۵.
- ۴۴- سه لام، دۆزی كورد له نیوان دا چوون و هه لچونیکی ناكۆك ل ۵۲.
- ۴۵- ئيسماعيل پيشكچی، كوردو مه سه له ی كورد، ل ۲۶- ۲۷.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

سه رچاوه سه ره كى يه كان

كتیبه كان

- ۱- نازاد مستهفا، نه ته وه و نه ته وایه تی، چ ۲، ۱۹۹۲.
- ۲- ابو الحسن علي الحسن الندوي، ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، دار الصفاء ۱۹۹۰.
- ۳- اسماعیل پیشکچی، کوردو مه سه له ی کورد، سلیمانى ۱۹۹۱.
- ۴- جه مال نه به ز، بیری نه ته وه یی کوردنه بیری قسه ومی رۆژه لاتى به و نه بیری ناسیۆنالیزمی رۆژئاوایی به، سوید ۱۹۸۴.
- ۵- محمد قطب، مذاهب فکریه ..، دار الكتاب الاسلامی (?)
- ۶- مصطفى خورانی، اسرار الانقلاب العثماني، تونس ۱۹۷۸.
- ۷- موفق بنی المرجة، صحوة الرجل المريض او السلطان عبد الحميد الثاني والخلافة الاسلامیة ۱۹۸۴
- ۸- زنا سلوبي، فی سییل کوردستان (مذکرات) بیروت ۱۹۸۷

گۆفاره كان

- ۱- گۆفاری ئالای نیسلام، چاپی کوردستان و چاپی دهره وه
- ۲- گۆفاری بانگی هه ق
- گۆفاری مه تین

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

بهشی دووهم

کوده تاکه ی ۱۹۰۸ و چاره نویسی مه سه له ی کورد

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

۱- كوده تاكه چۆن سهري هه لدا؟

به پێی ریکه وتننامه ی چالديران ۱۵۱۶ نیوان سولتان سه لیمی عوسمانی و مه لا ئیدریس، میره کانی کورد له قه له مپه وی عوسمانی دا جۆره سه ره خۆیه کی نیو خۆیان بۆ دابین کرابوو، به لام ده میك سولتان مه حمودی دووهم ۱۸۰۸ - ۱۸۳۹ جله وی حوکمی گرته ده ست له و به ئینه په شیمان بۆوه .

سولتان مه حمود ده یه ویست، ده وله تیکی عوسمانی له سه ر شیوازی رۆژناوا دابه زرتنی و (لامرکه زیه تی) هه ریمه کوردیه کان هه لبوه شینیتته وه و حوکمی ده سه لاتی ناوه ندی به سه ر هه ریمه کاندا به سه پینیت. نه و کرداره نا عادیلانه ی سولتان مه حمود زه مینه یه کی ره خساند بۆ ده ست تیوه ردانی نه وروپی له کاروباری ئیمپراتۆریه ته دا به جۆرێك نه و مافی ده ست تیوه ردانه له په یمانی نه رزه رۆم ۱۸۲۹ شه کلیکی ره سمی وه رگرت. له سه رده می سولتان عبدالعزیز ۱۸۶۱ - ۱۸۷۶ کرداری سه پاندنی ده سه لاتی ناوه ندی به سه ر هه ریمه کاندا گه یشتبووه راده یه کی نه و تو تاكو رکابه ری تورکیش به ره به ره له نیو رۆشنییران و سوپای عوسمانی دا به ده رکه وتن.

ئیمپراتۆریه تیش دوچار ی قه یرانیکی سیاسی و ئابووری وا ببو هه رپه شه ی له مانه وه ی سولتانه کان ده کرد. به جۆرێك نه و ده مه ی عبد الحمید چوه سه ر کورسی ده سه لات، ده ولت ۲۵۲۸ - ۱۸۸۵ لیره ی عوسمانی قه رزاربوو، له و لاوه ش هه ریه که له نینگلیزو رووسیا له ململانییه کی به رده وام بوون له سه ر شوین پی توند کردنیان له و ئیمپراتۆریه ته دا. له ژێر فشاری ده سه لاتی نه وروپی به تایبه ت له نیو گروپه فکری به که ی پاریس، مه دحه ت پاشا وه ک رفۆرمیستیك وه ده رکه وت. له سالی ۱۸۷۶ ده ستورێکی داناو ناوی لێنا ده ستوری عوسمانی و بانگه شه ی (دادگه ری و یه کسانی و برایه یی) له نیو گهلانی ئیمپراتۆریه ت ده کرد. لایه نگرانی مه دحه ت پاشا داوایان له سولتان عبد الحمید

كوردستان چۆن داڭير كراو دابه شكرا

۱۸۷۶-۱۹۰۹ كورد كه به گويڤه دهستوري عوسمانى كاروبارى ولات به ريوه ببات. به لام سولتان نهك هر په پيرهوى نهو دهستوره عوسمانيهى نه كرد، به لكو هه ولدا لايه نگرانى دهستوره كه ش دهست به سهردا بگريت، له ناكامى نهو هه لويستهى عبد الحميد له ناوه وهو دهره وهى ئيمپراتوريهت به رهى ركا بهرى سهرى هه لدا.

ريخراوى سهره كى نهو به رهى ركا بهرى به ريكخراوى (ئيتحادو تهره قى) بوو، نهو ريكخراوه هر له سهرده مى عبدالعزيز ۱۸۶۱-۱۸۷۶ وهك ريكخراوىكى روشنبيرى له دايك بيو، له ته موزى ۱۸۶۵ ريكخراوه كه به كه م كۆنگرهى (كۆنگرهى دامه زاندى) به ستوهه. به لام له سهرده مى فه زمانه واپى عبد الحميد قالمبىكى سياسى وه رگرت. له سالى ۱۸۸۹ دكتور (عبدالله جودت) له گه ل سى هاوپتيانى كه: ئيسحاق سكوتى ديار به كرى ئيبراهيم ته موى ناموت و مه حمود ره شيد چه ركه زى بوون، ريكخراوىكى سياسيان به ناوى (به كيتى عوسمانلى) به نهينى پيكه پيناوه هر نهو ريكخراوه سياسى به دواپى بوو به كۆمه لهى ئيتحادو تهره قى^۱. له لايه كى دى له نايى ۱۸۹۹ ته لهعت پاشا كه نامه بهرى پؤسته بوو، له گه ل حوت له هاوپتيانى به كه م شانەى (كۆمه لهى ئيتحادو تهره قى) له سلانك دامه زاندى^۲، له دهره وهى ئيمپراتوريه تيش نهو به ره ركا بهرى بهى له پارس گيرسا بوونه وه به هاوكارى ماددى و معنه وى ناسيوناليسته فه ونسى به كان و جوله كه كانى دژ به عبد الحميد ريكخراوىكى سياسيان به ناوى (ژوون توركه كان- توركه لاوه كان) دامه زاندى. هه ردوو به رهى ركا بهرى عوسمانلى، دهره وهو ناوه وه، دوو كۆنگرهى گشتيان گريدا، جهختيان له سهر روخاندنى ده سه لائى عبد الحميد و دامه زاندى حكومه تىكى دهستورى له ئيمپراتوريهت كرد. كۆنگرهى به كه م له سالى ۱۹۰۲ نهوى تر له سالى ۱۹۰۷ بووه. به مجوره له كۆتايى نه يلولى ۱۹۰۷ به رهى ركا بهرى عوسمانلى مژۆلى دارشنتى به رنامه به كى سياسى و عهسكەرى بوون بۆنه وهى ئينقلابيك دژى عبد الحميد ساز بدهن^۳. له ۲۷ى

كوردستان چوڭ داڭير كراو دابه شكرا

نه يلولو ۱۹۰۷ نه حمەد رەزا بەگيش بائى چەپى ئىتحادى يەكان لەگەل سزائى بەگ دۆسيەى پەيمانىكى دووقۆلئان مۆرکرد. بەپىئى پەيمانەكە يانى ئەو بېراره دەبوو (كۆمەلەى عوسمانلى، تەرەقى و ئىتحاد) كەلەپاريس بوو، كۆمەلەى (عوسمانلى حوربەت) كەبنكەكەى لە سلانك بوو، يەكبخرىن و كۆمەلە يەكى تازە بەناوى كۆمەلەى (عوسمانلى تەرەقى و ئىتحاد) دامەزىنن^۱. ئامانجى ستراتىژى ئەو كۆمەلە تازە يە، روخاندنى حوكمى تاكپەوى عبد الحميدو كاركردن بەپىئى دەستورى عوسمانلى (مەدحت پاشا) بوو. سلانك بنكەى ركا بەرى كۆمەلە بوو، ھەربۆيە سەرانى كۆمەلە سلانكيان كرده خالى بەراىى راپەرىنەكە يان. سەركردهى سوپايى ۋەك (ئەنۋەر پاشا)، (نيازى پاشا) ھەرايەكى گەورە يان لە سلانك نايە ۋە لە ماۋەيەكى كورتدا ئىتحادى يەكان دەستيان بەسەر تەواۋى دامودەزگاي دەۋلەت داڭرت.

سەركرده سوپايى يەكانى ھەرىمەكەش بەگەرمى پېشوازى ئەو راپەرىنە يان كرد، ھەروەك حسين حلمى پاشا، پېشكەنەرى گىشتى سوپايى عوسمانى، ئەو راستىە بۆ عبد الحميد دەگىرتتە ۋە (بىجگە لەمن ھەموو ئەفسەرەكانى ئەوئى بوونەتە لايەنگرى كۆمەلەى ئىتحادو تەرەقى)^۲. عبد الحميد دەيوست بەھەرچۆرىك بېت ئىتحادىەكان دەمكوت بكا، بەلام ھەروەك لە كۆبونە ۋەى ۹ى تەموزى ۱۹۰۸ ى ئەنجومەنى ۋەزيران دەردەكە وئيت - ناكۆكى پەشىۋى ھۆلى ئەنجومەنىشى گرتبۆۋە - رەزا پاشا فەرماندەى لەشكرى عوسمانى، بەرگرى لە داخوازىەكانى ئازادى ويستەكان - ئىتحادىەكان - دەكرد، بەلام ئىسماعيل پاشا ھەپەشەى دەمكوتكردى - ئىتحادىەكان - ى دەكرد^۳. ئەوشە ۋە، واتە شەۋى ۱۰/۹ى تەموز تەواۋى ئىمپراتورىەت لەلايەك و ئەستەمبوليەكان بەتايبەتى چاۋەپىئى بېرىارى كۆتايى عبد الحميد بوون. رۆژنامەكان لەكاتى دىبارى كراۋى خۆيان دەرئەچون، يەيتا پەيتا پەشىۋى ئەستەمبوليىشى تەنيە ۋە، لەپاشان عبد الحميد بېرىارى دا

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

که هیمنی و ناسایشی ولات بپاریزی. به لآم نهو بپیاره ی عبد الحمید هر قسه یه کی روت ده رچوو - چونکه له سپیده ی رۆژی ههینی دهی ته موزی ۱۹۰۸ شاری نهسته مبول خۆپیشانانئیکی جه ماوه ری به خۆوه بینی. راپه رپوه کان هه رسن دروشمه مه رکه زیه که ی ئیتحادو ته ره قی (دادگه ری ، یه کسانئ ، برایه تی) یان به رز کردبۆوه ^۱ . رۆژی شه ممه ۱۱ی ته موز، رۆژنامه کان ئیسیتقاله کردنی وه زاره تی فه رید پاشاو دامه زرانندی وه زاره تی سه عید پاشایان بلاو کرده وه، سه عید پاشا ده ست به جئ بپاری - لیبوردنی گشتی - ده رکرد ، نیمپراتۆریه ت له نیو گه رده لولی ناشوب و په شیوی دا ده تلیه وه - عبد الحمید رۆژی ههینی ۲۴ ی ته موز بپاریدا که به ده ستوری عوسمانئ ۱۸۷۶ بکات. به لآم کاله کار ترازابوو. ده ستور هه ر ده ستوری ئیتحادیه کان بوو. دوا ی ئه م کوده تایش، عبد الحمید وه ک - خه لیفه یه ک - هه ر له سه ر حوکم بوو، به لآم مانه وه ی هه رپه شه ی له ده سه لاتی ئیتحادیه کان ده کرد، هه ر بۆیه بۆ نه وه ی پیلانی کوده تاکه به ته واوی جئ به جئ بکری، ۲۴۰ نه ندامی نه نجومه نی پیران له ۲۷ نیسانئ ۱۹۰۹ دا به تیگرایی ده نگ بپاری له سه ر لابردنی عبد الحمید داو، نه نجومه نی مه بعوسانیش بپیاره که ی جئ به جئ کردو - وه فدیکئ (۴) که سی پیکهات له نارام نه فندی نه رمنئ و حکمه ت پاشا نه فسه ری ده ری و عمانویل قه ره سوی یه هودی نوینه ری سلانیک و نه سه د توبتانی نه لبانی - بۆ نه وه ی ده قی به یانه که بده نه عبد الحمید ^۱ . دوا ی لابردنی عبد الحمید ئیتحادیه کان ده ستیان به سه ر ته واوی دامو ده زگای ده ولت داگرت محمد رشادیشیان کرده خه لیفه یه کی گوئ رایه لی خۆیان.

۱- نایدۆلۆژی و ستراتژییه تی ئینقیلابیه کان

نایدۆلۆژی سیاسی ئیتحادیه کان له سه ره تاوه، شاراوه بوو به واتای نه نایدۆلۆژییه کی نه ته وه یی- تورکی- ونه نه نایدۆلۆژییه کی نیو نه ته وه یی- ئیسلامی- بوو. نه مه ش ده گه ریته وه بۆ دوو هۆی سه ره کی:-

یه که میان:- ریخراوه که زۆربه ی گه لانی نیو ئیمپراتۆریه تی وه ک تورک و کورد، عه ره ب، چه رکه س، ئه رمه نی، جوله که، له خۆگرت کردبووه، هه ر بۆیه دژوار بوو بزوتنه وه که که شکیکی ناسیۆنالیستی روت وه ریگریت.

دوو هه میان:- ده سه لاتی مه رکه زی ریخراوه که زیاتر له ژێر ده سستی ده سه لاتی عه لمانیه کان و نه ته وه غه یره موسلمانانه کان دا بوو، لیژه ش نه سته م بوو ریخراوه که مۆرکیکی ئیسلامی به خۆوه بگریت - له و پێودانگه وه ده توانین جه خت له سه ر نه وه بکه ین که حکومه ته که ی ئینقیلابیه کان - حکومه تیکی ئیسلامی ده ولته تی و ناسیۆنالیستی هاورد - و هه و به شیوازیکی تر دوو گروپی سه ره کی نه و ریخراوه دیار بکه ین بالی پان- عوسمانیزم و پان- تورکیزم. گروپی یه که م ده یانویست ده ولته تی عوسمانی بگۆپن به ده ولته تیکی فیدرالی هه موو گه لانی نیو ئیمپراتۆریه ت له حکومه تی به شدارین هه رسێ دروشمه مه رکه زیه که ی ئیتحادیه کان (دادگه ری، یه کسانی، برایه تی) بێ گویدانه جیاوازی ئاین و مه زه به ی نه ته وایه تی له حکومه ته که دا به رجه سته بکه ن، رابه ری نه و ته رزه بیره دکتۆر عبدالله جودت ی به نه ژاد کورد بوو. هه روه ک پێشتر ئاماژه مان بۆ کرد، (د. عبدالله جودت) یه که م شانیه ی ئیتحادی پیکه ینا بوو. هه رچه نده د. عبدالله کورد بوو، به لام بیره ئومه میه که ی بانگه شه ی ده ولته تیکی عوسمانی یه کگرتووی لیده کرد، د. عبدالله جودت هه م هیمدای فیکری هه م هیمدای سیاسی تورکه لاره کان و ئیتحادو ته ره قی بوو- هه روه ها باوکی فکری مسته فا که مالی سه رۆکی تورکیای نوێ بووه^{۱۱} له نیۆبه ره ی پان

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

بوسمانيزم ناكۆكيه كى ئايدۆلۆزى بىنجى داكوتابوو. هەندى وهك د. عبدالله جودت دژه
،ئىسلايون بانگەشەى دوور خستنه وهى ئاينيان له ده ولەت ده كرددو ده يانويست ئاين -
ئىسلام - جى بۆ ماتريالستى بيۆلۆزى چۆل بكا. به برواى پرؤفيسؤرشەريف ماردىنى
بوسەرى سياسى ژون توركه كان، عبدالله جودت له پيشه وهى ئه و كه سانه بوه كه بىرى
ماتريالستى نامۆ به واقعى گه لانى ئىمپراتۆرىه تى بلاؤكردۆته وه هه روهك له نوسينه كه يدا
ده نوسى: له و ليكۆلينه وه مدا كه به تاييه تى له سەر كه سىك كه فكرەى له هەر كه سىكى دى
به رچاوتره، ورد ده بمه وه، كاتىك مرؤف له فكره كانى د. عبدالله جودت ورد ده بيته وه
هەنگى مۆ ده بينى كه بىرو باوه پى رۆژ ئاواى - ماتريالست، تۆرگانىست، داروينىست -
چۆن تاسىرى له بىرو باوه رى ئيمه كردوه. كه سانىكى وهك مرادبەگيش كه باالى راستى
ئيتحاد داده نرا، له گەل كۆمه له كهى، كه هه موو به ره گەز تورك نه بوون وهك جمال به گى
مىژوونوس، سلىمان نه زيف، اسماعيل حقى دياربه كرى.... داواى ده ولە تىكى عوسمانى
به كگرتوويان ده كرد به لام ئىسلام، ئاينى ئه و ده ولە ته بيت. گرؤپى دووه م، نه ته وه
په رستى توندپه وى وهك ئه حمەد ره زاي نوينه رى باالى چه پى كۆمه له، دوزمن باوه
كوشتهى ئىسلام و ته لعت به گى نوينه رى مه دهنى به رووناك بىره كانى تورك و ئه نوهر
به گ و جمال به گى خوئىنپىزى نوينه رى عه سكه ريه كانى له خۆ گرد كردبۆوه. ئه و ده سته يه
كه دىنه مۆى ئايدۆلۆزى سه ره كى و ستراتىژيه تى دوورى ژون - توركه كان بوون
ده يانوت: - ئيمه توركين قىبله ي ئيمه تۆرانه - يوسف ئاقچؤرا ئه ندامى به ره ي پان -
توركيزم، هه ر زوو كه وته ره تكدنه وهى فكرەى پان - عوسمانيزم و جه ختى له سه ر
ده ولە تىكى ناسيؤنالىستى توركى ده كرد. ئاقچؤرا ئه و بۆچوونه ي له گۆشارى (تورك
يوردى) له وتارىكدا به ناوى - زيندوبوونه وه دواى مه رگ هه قه - بلاؤكردۆته وه -
توركه كان ده بن له عه ره به كان جيا ببنه وه -!

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

هەرچه ندى زوو ئو كرداره مەيسەر بىكرى ھىندە زوو توركە كان دەتوان دەولەتى عوسمانى بە دەولەتتىكى توركى بگۆپن^{۱۲} سەرانى ئو بىرە نەتەوھىيە بەر بە توركى كردنى دەولەتى عوسمانى نەوستان بەلگو دەيانويست ھەموو ئو گەلانە بەرگەز تۆرانين لە دەولەتتىكى رەگەزى كۆبىكرىتەوہ؟؟ زارە ھەند لە كىتپى -ئەفسانە پان - تۆرانىزم- بە پوختى گەلانى رەگەز تۆرانيمان بۇ دەنوسىت: توركە كانى عوسمان دانىشتوى ئەستانە و ئەنادۆل و تەتەرە كانى قەوقازو ناوھندو خواروى روسيا، تورك توركمانە كانى، ئۆزبەك- مەگۆل مەنجو تونگوزارە كانى ناوھراستى ئاسيا، دانىشتوا: رەسەنە كانى سىبىرياو ھە فلەندە كانى فنلاندو دەولەتە كانى بەلتىك و لەدوايشدا ھەنگارى بلگارى ھەموويان بەرپەسەن تۆرانين^{۱۳} ناسىقنالىستە توركە كان دەيانويست جارى ھەموو ئو گەلانەى بە توركى قسەدەكەن، وەك توركە كانى عوسمانى، تورك زمانە كانە ئازەربەيجان، توركە كانى روسياو چىنى گەلير لە يەك دەولەت كۆبىكەنەوہ، ژون تورك ناسىقنالىستە كان ھەر سالتىك دواى ئىنقلابەكەى تەموزى ۱۹۰۸ ھەقىقەتى خۇيا بەدەرخست، بەجۆرىك كەوتنە راوانان و تىرۆركردنى سەرانى پان- عوسمانىزم بزوتنەوہ نەتەوھىيە غەيرە توركە كان. بە جۆرىك دواى شەرە كانى بەلتىكى ۱۹۱۰، ۱۹۱۲، ۱۹۱۳ جىابوونەوہى گەلە غەيرە موسولمانە كان بەتايبەتى يۇنانىە كان مەكدۇنىيە كان و ھەرەھا ئەلبانىيە كان و بەجارىك شۆفىنزمى توركى تىز كورد. لە و نىو گەلى كورد و نەرمەن دېندەترين شىوہى تىرۆرو چەوساندنەوہى نەتەوھىيان لەو كردار توندەى توركە كان بەركەوت، بەمجۆرە ناسىقنالىستى تورك دەبويست لەسەر حسييم گەلان دەولەتتىكى سەد لەسەدى توركى دابمەزىننىت. ئو فەكرەيەى ئىتحادىيە كان لە روى رىكخستن و ستراتىژەوہ زۆر كۆمەلەى كاربونارى ئىتالى دەچوو، كە خەباتى دەكرد لە پىناوى دەركردنى فەرەنسى و نەمساويە كان لە نىمچە دورگەى ئىتاليا، ئەمەش

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

راستیه کی ره هایه که ناسیونالیستی تورکی پابه ندی ناسیونالیستی فهره نسی و جوله که یی بووه و، به جۆریک جوله که یه کی وه ک لوملی نینگلیز ده یگوت: ره گه زی تورک، که تورانی به له ره گه زی هه موو گه لانی تری رۆژئاوا چاکتره ^{۱۱}، نه و تیروانینه ره گه زیه وای له زیاد نالیی به ره گه ز کورد کرد کرداری به تورکی کردنی کوردو کوردستان، به کرداریکی شارستانی و زه روری بزانییت ^{۱۰}. هه روه ها به گویره ی قسه کانی پروفیسۆر خدوری و (برنارد لويس ده یفد کۆهینی) فهره نسی بوو، بیری تورانی له نیو گروپی تورکه لاوه کاندا بلاو کردۆته وه.

نه و بۆچونه ش ته و او له گه ل سه ره لانی ژون تورکه کان که پاریس و سلانیک بوو، یه ک ده گریته وه له لایه کی تریش (نه دی عه مانوئیل قهره سوی) نوینه ری سلانیک له نه نجومه نی مه بعوسان یه کیک له و چوار وه فده نه بوو که پیریاری لابردنی عبد الحمید خلیفه یان به عبد الحمید راگه یاند؟! هه روه ها به لگه ی دی له سه ر نه وه که هۆکاری ده ره وه ده وری گرنکی خۆی بینیه له فیکری ئینقیلابه که ی تحادیه کان ده گه پرتیه وه بۆ له یه کچوونی بیرو ستراتژییه تی ناسیونالیسته تورکه کان و، میلیتاریسته نه لمانه کان (له سه ده ی نۆزده ی زاینیدا میلیتاریسته په ریوزه کان له رنگای به کاره یانی سوپاوه توانیان ده ولته تی نه لمانی دابه زریتن نه وه ش ده وریکی گرنکی گپرا له بیر کردنه وه ی ژون تورکه کان به تاییه تی، چونکه نه لمانه کان له سه ده ی نۆزده په یوه ندیه کی سوپایی و بازرگانی زۆر توندو تۆلیان هه بوو له گه ل ده ولته تی عوسمانی ^{۱۱}، کوده تاکه ی ۱۹۰۸ ی ئیتحادیه کان لاسایی کردنه وه یه کی نه وه وه ولته ی نه لمانه کان بوو. (زاره ند) کاریگه ری هه ردوو شۆرشه ی روه سیش ده کاته هۆکاریکی دی بۆ بلاو بوونه وه ی بیری تورانیزم و دامه زاندنی ده ولته تیکی ناسیونالی تورکی:

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

(دهسه لاتی رووسه كان بۆ ماوه یه کی که م، ئەو بورکانی تورانیه تی خامۆش کرد، نه ژادی سلاقی به سه ردا زال کردن، ئەمما ئەمرۆ له نێو ئەو کلاو پۆژنه و که لیئانه ی دوو شوێشی رووسیا کردویه تیه وه، گرمه ی بورکانی تورانی له هه موو کاتیک توندترو ترسناکتر دیته به ر گوئ، دیواری نێوان تورک و ته ته ر درز ده باو هه موویان له ده وری به هیزترین و ئاپۆره ترین ولاتیان که تورکیایه کۆده بنه وه ^{۱۷}). تورانیزم و ستراتیژییه تی ئیستعمارانه ی ئیتحادیه کان له سه ر ده سته که مالیه کان، بوو به درنده ترین شیوازی ئایدۆلۆژی توندپه وه شوینی له جیهاندا.

۲- ئینقیلابه که و بزووتنه وه ی سیاسی کورد

ئەو بارو دۆخه نوێیه ی له ئاکامی ئینقلابه که وه هاته کایه وه زه مینه یه کی له به رده م روناکبیرانی کورد ره خساند بۆ ئەوه ی ئەو ده رفه ته بقۆزنه وه و ده وری خۆیان له حکومه ته (ده ستوری) یه که ی ئیتحادیه کان ببینن. له سالی یه که می حکومه ته که دا، که هیشتا عبید الحمید له سه ر کاربوو، مملانه یی بالی مه ده نی و عه سه کهری حکومه ته که له کایه بوو، حکومه ت ته واو جی پێی خۆی توند نه کردبوو، جۆره ئازادیه ک و مافی راده بپین له ئارابوو. هه ر بۆیه (شیخ عبدالقادر عوبیده للای شه مزینی له گه ل ئەمین ئالی به درخان له ۲۵ ی ئه یلولی ۱۹۰۸ یه که م ریکخراوی سیاسی کوردیان به نێو -کۆمه له ی به رزیتی و پێشکه وتنی کوردستان- یان دامه زراند ^{۱۸} ئەو گروپه بۆئه وه ی بیرو بۆچوونی خۆیان له نێو خه لکدا بلاویکه نه وه له ۹ ی تشرینی دووه می هه مان سالددا رۆژنامه (کورد) یان ده رکرد. رۆژنامه که به گوته ی ئەمرۆ زمانحالی کۆمه له که بوو گه لیک وتاری له سه ر وشیا ری نه ته وه یی بلاو کرده وه -له و لاوه شیخ سه عبیدی نه ورپه سی بۆ ئەوه ی په رده له سه ر هه قیقیه تی ئیتحادیه کان هه لدا ته وه -کۆمه له ی یه کیتی موحه مه دی - پیکه ینا بوو

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

هه مان دروشمه مه رکه زیه کانی ئیتحادو ته ره قی (دادگه ری، یه کسانی، برابیه تی) بهرزکردنه وه و به جیدی داوای یه کیتی عوسمانی له ژیر ئالای ئیسلام ده رکرد له پیناوی بوژاندنه وه ی نه ده ب و فولکلۆرو داب و نه ریتی ره سه نی کورد کۆمه لئیکی وێژه بیان به نیوی - کۆمه له ی بلاوکردنه وه ی زانیاری کورد- له چه به رلی تاش دامه زراند. میر عبدالره زاتی نه وه ی به درخانیش قوتابخانه یه کی کوردی له نه سه ته مبول به ناوی قوتابخانه ی (ده ستوری) کرده وه، به لام نه و بارو دۆخه زۆری نه خایاند هه قیقه تی شوئینییه تورکه کان بۆ گه لانی غه بیره تورک به ده رکه وت: هه موو رێکخواه سیاسی و یانه روئشنبیری و قوتابخانه روئشنبیری به کان داخران. فرمانی گرتنی شریف پاشا و نه مین عالی به درخان و شیخ سه عید نه و په سی ده رچوو، شریف پاشا و نه مین عالی به درخان توانیان خۆیان رزگار بکه ن به لام شیخ سه عیدی نه و په سی ده ستگیر کرا. نه و په سی سه بهاره ت به گیرانی خۆی به خورشید پاشای سه رۆکی دادگای ئیتحادیه کان ده ئیت: (من یه کیک له تاوانه کانم نه وه یه که خه م بۆ ناوچه خۆره لاتیه کان- کوردستان - نه خۆم و داوای دانه وه ی مافه کانی نه که م و هه میشه هه ول نه ده م که بگاته وه به کاروانی هونه رو زانست و پیتشکه وتنی راسته قینه) ^{۱۱}. داوای قه ده غه کردن چالاکی کورده کان خه لیل خه یالی له سالی ۱۹۱۰ رێکخواویکی سیاسی به ناوی هیتی- له کۆمه له قوتابیه کی زانکوی ده ولت پیتکهیتنا ^{۱۲}. رووناکیبری قهومی وه ک عبداللآ جه وده ت و جه میل قه دری پاشا و مه مدوح سالم... به حوکی نه وه ی نه و گروپه بیری ناسیۆنالیستی روژئاوا و هه زاره ت و مه ده نیه تی نه وروپا رۆکاری لیکردبوون له دیدگای غه ربیه وه ته ماشای واقعی کوردیان ده کرد. نه و هه موو ته رزه فکرانه شیان له گۆفاری رێکخواه که یان (روژی کورد) بلاو کرده وه، نه وه ی شایانی باس به نه و گۆفاره تا کور سالی ۱۹۱۲ هه ر به و ناوه بلاوده بووه، به لام داوایی ناوه که ی بوو به (هه تاری کورد) ^{۱۳}. کۆمه له ی هیتی نه یه توانی ده ورینکی سه ره کی خۆی

کوردستان چوڻ داگیر کراو دابه شکرا

ببینیت، چونکه کومه له که تنیا له نیتو گروهه رؤشنبیره کاندایا بلابوبقوه، بهرگه ی رکابه ری چه کداری له گه ل نیتحادیه یه کان پئی نه ده کرا، له ولواوش سرکرده کانی کورد وه ک شیخ سه عیدو نیراهیم میلی و عبدولسلام بارزانی و مهلا سلیم و میر عبدولره زاق به درخان له به شه کانی کوردستان راپه رینی چه کداری بیان له نژی نینقلابیه کان سازدا. شیخ عبدولسلام بارزانی هر له سالی ۱۹۰۷ ه وه له بروسکه یه کدا بۆبابی عالی له نهسته نبول^{۳۲} داوای کردوه که له ناوچه که پیدا زمانی کوردی و فیکردنی به زمانی کوردی به ره سمی بریاری له سر بدری، به لام نه و داواکاری یه ی شیخ له دیدگای نهسته نبول به کاریکی جودا خوازی له قه له درا^{۳۳}. هر بۆیه له کوتایی ۱۹۰۷ تا کور سه ره تای ۱۹۰۸ سوپای عوسمانی هم مو گونده کانی ناوچه که ی سوتاندو ماله کانی تالان کردو خه لکه که شسی به ره و زیندانه کان راپیچ کردن. له سالی ۱۹۱۲ جار یکی تر شیخ له ناوچه که دا دهستی به کاری خوی کرده وه هر بۆیه سلیمان نه زیف لئیرسراوی ویلایه تی موسل فرمانی گرتنی شیخ عبدولسلامی ده رکرد، به لام خوشبه ختانه شیخ نه مجاره ش توانی رزگاری ببیت. له کوتایی ۱۹۱۴ شیخ به خوی و سن له پاسه وانه کانی به دهستی سؤفی عبدالله ناویک ته سلیم به سلیمان نه زیف ده کرین و فرمانی له سیداره دانیان بۆ ده رده چیت، نه و فرمانه له ۱۹۱۴/۱۲/۱۴ جیبه جی کراو هه وائیکی دیکه ده لئ له کانوونی دووه می ۱۹۱۵ له سیداره دران^{۳۴}. له نیتو کوردستانی باکوریش کومه له سرکرده یه کی کورد کۆببونه وه به نهینتی خه ریکی خه باتی سیاسی بوون که سانی وه ک شیخ عبدولقادری شه مزینی و مهلا سلیم و شه هابه دین و حاجی موسا سرکرده یه تی نه وه کومه له نهینتیه بیان ده کرد. نیتحادیه کان به نیازی ده ستگیر کردنی مهلا سلیم و سرکو تکردنی کومه له که: له حوزه بیرانی ۱۹۱۰ نالایه کی له شکر ده نترنه سر ریگه ی وان - به دلیس. مهلا سلیم له وی ده ستگیر ده کن. هر که شه هابه دین به مه ده زانیت هیژنکی پیکهاتوو له سه د سوار

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

ده نیریتته سر له شکره که ی تورک ده توانیت مه لا سه لیم رزگاریکات ^{۲۱} . نه و روبه پوو بوونه چه کداری به خالی وه چه رخانی شۆرشه چه کداری به که ی مه لا سه لیم بوو، له نیوان سالانی ۱۹۱۰-۱۹۱۳ نه و کۆمه له شۆرشگیره توانی به شیکی ولات له ژیر ده سه لاتی ئیتحادی به کان رزگاریکات، به لام له شه پزکی نیو شاری به دلیس مه لا سه لیم و ده له پیشمه رگه کانی هانا ده به نه بهر قونسولیه ی رووسی له به دلیس کاتیک له سالی ۱۹۱۴ جاپی جهنگی به که می جیهانی درا، ئیتحادی به کان له دژی رووسی او ئینگلیزو فره نسا ده چنه پال نه لمانیا هر بۆیه له گه له ل ه لایسانی جهنگ هیرش ده که نه سر قونسولیه که ی رووسی و مه لا سه لیم و هاو پزیکانی له نیو شاردا شه هید ده که ن، شۆرشه که ی مه لا سه لیمیش هر وه که نه وه ی عبدولسلام به هۆی تابوری پینجه م سه رکوتکراوه، هر وه که مه لا سه لیم خۆی نه و راستیه له دادگا کارتونی به که ی ئیتحادی به کان راده که یه نیت: خودا نه سره تی به ئیمه به خشی به لام غایه ن هه بوو له بهر نه وه خودا نه سره تی له ئی ه سه نده وه ^{۲۰} . داوی نه و نسکو یه میر عبدولرزاق به درخان که سالی ۱۹۰۹ بالۆیزی نه سه ته نبول بوو له شاری پترسبۆرگی رووسی ۲۶ . داوی له کار به ده ستانی رووس کرد که پشتگیری به کن له دامه زاندنی ئیداره یه کی کوردی له کوردستاندا.

له نیوان سالانی ۱۹۱۲-۱۹۱۳ عبدولرزاق ده چیتته شاری روم له وی داوا له سمکو ده کات که پیکه وه به پشتیوانی رووس له دژی ده ول ته ی عوسمانی - ئیتحادی - شۆرش به رپابکه ن. له سالی ۱۹۱۳ عبدولرزاق و سمکو له شاری (خوی) کۆمه له یه کی رۆشنبری به نیوگیخاندی پیک دینن ^{۲۷} . ئارمانجی ستراتیژی کۆمه له که هه روه که عبدولرزاق ده لیت: (بریتی بوو له بلاوکردنه وه ی وشیری نه ته وایه تی) کوردایه تی له ناو کورددا.

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

سالی ۱۹۱۴ عبدالرزاق توانی به یاریده‌ی روسیا به پیوه به رایه‌تی یه‌کی کوردی له چالدیران دابه‌زینتی، نه و پشتگیریه‌ی روس به ته‌واوی حکومتی نه‌سته‌نبولی نیگه‌ران کرد بوو، چونکه نه‌وان خویان به یاریده‌ی فهره‌نساو به‌ریتانیا و جوله‌که‌کان عبدولحمیدیان له‌سه‌ر کار لابرد، بویه ده‌ترسان نه‌وه‌له‌ی عبدالرزاق له و بارودتخه‌دا کاریگه‌ری خوی له نیو کورده‌کانی نیو سوپای عوسمانی بکات.

هه‌ربویه له رۆژنامه روزه‌ده‌کانی نه‌سته‌نبول، وه‌ک: وقت، صباح، تصویری افکار^{۲۸} ... بق وروژاندنی هه‌ستی نایینی و چه‌واشه‌کردنی رای گشتی نیو ئیمپراتۆریه‌ت پروپاگه‌نده‌ی بی نایینی شۆرشه‌که‌ی عبدالرزاق هه‌روه‌ها کافرپوونی عبدالرزاقیان بلاوکرده‌وه، ده‌میک به‌لشه‌فیه‌کان له تۆکتۆبه‌ری ۱۹۱۷ ده‌سه‌لاتیان گرته‌ده‌ست، له کانونی یه‌که‌می ۱۹۱۷ دا ناگر به‌ستیکیان له‌گه‌ل ئیتحادیه‌یه‌کان راگه‌یاندو له ناداری ۱۹۱۸ په‌یمان بربست- لیتوفسک کۆتایی به شه‌پی نیوان روسیا و ئیتحادیه‌کان هیناو عبدالرزاق خۆشی له کوردستانی باشوور تیرۆر کرا^{۲۹}.

له‌وه‌ده‌ساله‌ی فه‌رمانداری ئیتحادیه‌کان ۱۹۰۸-۱۹۱۸ تیرۆر توندو تیژی و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و به‌کۆمه‌ل کوشتن و کۆچ پیکردن و سه‌پاندنی سیاسه‌تی به‌تورکی کردن کرداریکی سروشتی نه‌وه‌کۆمه‌له‌ شۆفینی یه‌بووه. هه‌روه‌که‌ فیه‌لسوفی پان (تورکیزم زیاء کۆک) دانی پیداده‌نیت. (تورانیه‌کان ده‌بی به‌زۆری چه‌که‌هه‌موو جیهان بخه‌نه ژیر ده‌ستی خۆیانه‌وه)^{۳۰}. له‌نیوان سالانی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ۱۹۱۴-۱۹۱۸ کوشتاریکی بی‌وینه‌یان له کوردو نه‌رمه‌ن کرد. به‌هوکمی نه‌وه‌ی له‌نیو سوپاکی ئیتحادیه‌کان سه‌ریازی کورد هه‌بوون، بویه هاوپه‌یمان‌ه‌کان و که‌مالیه‌کان و هه‌ندی کۆسمۆپۆلیتی کوردیش تاوانی کوشتاری به‌کۆمه‌لی نه‌رمه‌ن له‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌ی

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

نازادىخوآزى كورد حسىب ده كەن! ھەر بۆيە بە پىيوستى دەزانىن ھەندى رۇشنايى
بخەينە سەر ئو بابەتە .

مىژووى كورد و ئەرمان لە زۆر شتدا لە يەك دە چن . پەيمانە كەي ۱۶۲۹ ھەر لە مەر
داگير كردن و دابە شكردنى كوردستان نە بوو، بە لكو بە پىي بە نەدە كانى ھە مان پەيمان
بە شى رۇژھە لاتى ئەرمانىا بوو بە بە شىك لە ئىمپراتورىيە تى سە فە وى بە شى رۇژئاواشى
خزىنرايە نىقو قەلە مپرە وى عوسمانى، ئو بە شى رۇژھە لاتى ژىر دەستى فارسە كان،
لە ئاكامى بە زىنى لە شكرى ئىرانى لە شە پىكى دوو سالە ۱۸۲۶-۱۸۲۸ دە گەل رۇوسىيائى
قەيسەرى بە گوپرە ي پەيمانى ئاشتى توركمنچائى ۱۸۲۸ بە ئىمپراتورىيە تى رۇوسى لكىنرا
۳۱ . لە چارە گى سىيە مى سە دە ي تۆزدە ھەمىش دە ولە تانى ئو رۇوپى لە مەلانىيە كى
بە ردە وام بوون لە سەر شوپىن توند كوردنىان لە ئىمپراتورىيە تى عوسمانى دا . بە جۆيك بە
پىي رىككە و تىننامە ي بە رلىن ۱۸۷۸ دە ولە تانى ئو رۇوپا توانيان جۆرە ژىر رۇژھە يە كى
ھوكمى زاتى ئەرمانى لە سەر كوردستان بە پىنن ۳۲ . دە مەيك جەنگى يە كە مى جىپھانىش
ھە لگىرسا سە رانى رۇوسى مژولى جۆشدانى ئەرمانىيە كانى دولە تى عوسمانى بوون و
دە يانويست لە سەر حسىبى كورد (ئەرمانىيائى گورە) دابە زىنن . ئو ھە ي شايانى باس
بىت لە نىوان سالانى ۱۹۰۸-۱۹۱۴ نىكە ي دە ھە زار خە يرو سە رىيازى رۇوسى لە ناوچە ي
نازە ربايجان مۆليان دابوو .

رۇوسە كان ھەمىشە مژولى ئو ھە بوون عە شىرە تە كوردە كانى رۇژئاواي دە رباچە ي
ورمى بكە نە سە رىيازو بە گژ دە ولە تى عوسمانيان ھە بنىن . كوردە كان بە وكازە خە رىك بكن
بۆنە ھە ي بە گوپرە ي پلانئىكى گە ندە ل ولايە تە كانى رۇژھە لات و باشورى رۇژھە لاتى توركيا
بۆخۆيان گل بە دە نە ھە و كىيانئىكى ئەرمانى لە ناوچە كە دا دابە زىنن ۳۳ . بە مجۆرە
سە ركردە كانى ئەرمان لە تۆمارە كانى خۆياندا ھەمىشە ئىدىعائى ئو ھە يان دە كرد كە (ھىچ

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

مهلبه نديك له جيهاندا به قهد مهلبه نده كاني وان و به دليس ئه رمه ني نين) ههروه ها سه بارهت به نيوي (مافي ميژويي) ئه رمن به سه ر كوردستانه وه له تو ماري ئه رمه نيه كان واهاتووه: ئه و نيشتمانه (كوردستان) چه ندين سه ده يه نه ته وه يه كي له سه ر ده ژي وه كو ئيمه ي ئه رمن له ره گه زي ئارين و ئيمه ش هه ست ده كه ين كه ئه و نه ته وه يه زياتر له ئيمه وه نزيكن وه ك له تورك. به لام هه رچه نده كه به شيكي ئه و نيشتمانه يان - خۆه ر به ده ستي ئه رمه نيه كاني چاخه كۆنه كان ئاوه دان كراوه ته وه، ئه مۆ به زۆري به ئيسلام كراوه ²⁴. ئه مه و ميجه ر نوئييل - لوزانسى كوردان - له ياداشته كه يدا پيشنياري ئه وه ي ده كرد كه ئه گر بيت و بيتوان ئي كورده كان بگريته (مه سيحي) ئه وه ده رفه تي پيكه وه ژياني كوردو ئه رمه نه كان زياتر ده ره خسيته ²⁵. ده ميكيش ئه نجومه ني بالاي هاوپه يمانه كان په يمانى سيفه ريان ده ركرد هه ر چوار ويلايه تي ته راجيزون و نه رزه رۆم و وان و به دليس بو ئه رمه نه كان دانابوو ²⁶. ليژه دا نامانه وي بلين ئه و كوردانه ي له نيو سوپاي عوسمانى دا بوون له و روانگه وه - وشياري نه ته وه يه و خۆشه ويستي كوردستان - واي ليكردوون كوشتاري ئه رمن بكن. چونكه هه مان ئه و سه ربازه به نيو كوردانه له گه ل سوپا ئيتحاديه كان نزيكه ي مليونيك كورديشيان كوشت ²⁷. ليژه ئيمه نامانه وي به هيج جوړيك داكوكي له هه لويسي ئه و سه ربازه كوردانه بكه ين، به لام له هه مان كاتيشدا به راشكاوى ده لپين كه خه باتي ئه رمه نيه كان له پيناوي رزگاري نه ته وايه تي و ئاييني مؤركيكي فراوانخوازي هه بووه، چونكه به ئاشكرا به فيتي هاوپه يمانه مه سيحيه كان و روسياي ته يسه ري نيازبان بووه له سه ر حسيبي كورد كيانيكي قه ومي له سه ر به شيكي كوردستان دابه زرينن. ئه مه و سه راني بزوتنه وه ي سياسي كورد نه ك هه ر داكوكيان له ئه رمن كرده وه. به لكو نزيكه ي گياني په نجا هه زار ئه رمه نيان له ده ست ئيتحاديه كان رزگار كرده وه. ئه مه و له كوردستاني باشوريش (شيخ نه حمه د بارزاني هيزيكي پيكه اتوو

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

له دووسه د چه كدارى ناردۆته كوردستانى بندهستى توركيا بۆئوهى گيانى چهند خيزانتيكى ئهرمەنى رزگاربات . يه كيك له و خيزانانەى هيزه كوردى به كه رزگارى كردوه خيزانى ئه ندارتيك پاشا بووه .

ئوهى شايانى باس بيت ئه و هيزهى كورد چواده كسى به دهستى توركه كان كوژدان^{٢٨} . له بهر ئوهى كورد حكومهتى سه ربه خۆى نه بووه و دبلۆماسيه تى بزوتنه وهى سياسى كورديش له ناستيكي وادا نه بووه روى راستى ئه و تاوانه نه ك هر به جيهان بناستينى، به لكو به كۆمه لى كورد خۆيشى ! ئه وه تا نوای ئه و هه موو كوشتارهى ئهرمەن و كورد، ته و فيق پاشا سه ره ك وه زيرانى حكومه ته شو فينى به كه ي تورك زۆر بى شەرمانه له كۆنگره به كى له ندهن دا هه موو تاوانه كه ده داته پال كورد: ئه وهى كوشتارى ئهرمەنيان كرد كورد بوون، تورك و حكومه ته كه شيان له وه بى به رين و نه گه ر پيويستى جهنگ و سه رقال بوون نه بوایه به جهنگ وه ئه و حكومه ت نه يده هيشت ئه وه روو بدات و سزای ئه وانه شى ده دا كه راسته وخۆ كردويانه^{٢٩} .

پهراویزو سه رچاوه کان

- ۱- مصطفی خوران. اسرار الانقلاب العثماني، تونس ۱۹۸۴.
- ۲- ساطع الحصري، البلاد العربية والدولة العثمانية، بيروت ۱۹۶۰.
- ۳- گۆفاری هیوا، ژ: ۷، پاریس ۱۹۹۰.
- ۴- مصطفی خوران. اسرار الانقلاب العثماني، تونس ۱۹۸۴.
- ۵- راموز زور، ارنیست، ترکیا الفتاة والثورة ۱۹۰۸ - بیروت ۱۹۶۰.
- ۶- هه مان سه رچاوه
- ۷- مصطفی خوران. اسرار الانقلاب العثماني، تونس ۱۹۸۴.
- ۸- گۆفاری هیوا، ژ: ۷، پاریس ۱۹۹۰.
- ۹- رامو زور، ارنیست، ترکیا الفتاة والثورة ۱۹۰۸ - بیروت ۱۹۶۰.
- ۱۰- رۆژنامه ی ئالای نازادی ژماره (۱۲).
- ۱۱- گۆفاری راپهرین. ژ: ۲، پاکستان ۱۹۹۱.
- ۱۲- زیاء کوك ئالپی زۆله کورد له رۆژنامه یه کی دیاریه کری ده نوسی: (دیابه کرو دانیشتوانی وه بگره هه موو شاره کانی کوردستانی ژوووو تورکن، زیاء زۆری پی ناخۆش بووه پی ئی بلین کورده، هه ندیك له دوژمنه کانی توانجی ئه وه یان تیده گرت که تورک نییه، که چی له هه موو که سیکیش زیاتر لافی تورکایه تی لی ده دات، له وه لامی ئه وه دا پارچه شیعریکی داناهه له ژیر ناوی (بۆنه و پیاوه ی به من ده ئی تورک نی) تییدا وتویه تی: من تورک بم یان نا هاوپی ی تورکم ئیوه ش تورک بن یان نا دوژمنی تورکن

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

- ۱۲- دکتۆر جمال نه به زه بیری نه ته وه بی کورد نه بیری قهومی رۆژه لات و نه بیری ناسیۆنالیزمی رۆژئاوایی به، ستوک هولم ۱۹۸۴.
- ۱۴- رۆژنامه ی ئالالی نازادی ژماره (۱۰).
- ۱۵- د. بله ج شیکۆ، کیشه ی کورد، میژینه و ئیستای کورد، ئورمیه ۱۹۹۰.
- ۱۶- نه و په سی و خه با ته که ی.
- ۱۷- رۆژنامه ی کوردستان.
- ۱۸- د. عثمان علی القومیة والفکر القومي الكردي، ۱۹۹۰.
- ۱۹- مه سعود بارزانی، بارزانی و بزوتنه وه ی نازاد یخوازی کورد، به رگی به که م ۱۹۹۲.
- ۲۰- سه چاوه ی پیشوو.
- ۲۱- گوژاری رۆژی نوئ، ژه، سلیمانی ۱۹۶۰.
- ۲۲- سه چاوه ی پیشوو.
- ۲۳- گوژاری ئالای نیسلام: که نه دا.
- ۲۴- گوژاری ئالای نیسلام، ژ: ۱ سال: ۷، که نه دا ۱۹۹۳.
- ۲۵- گوژاری رۆژی نوئ، ژ: ۴، سلیمانی ۱۹۶۰.
- ۲۶- Kurdistan News No:3 1993
- ۲۷- گوژاری هیوا، ژ: ۷، پاریس ۱۹۹۰.
- ۲۸- د. کمال مظهر، کردستا فی سنوات الحرب العالمیه الاولی، بغداد ۱۹۸۴.
- Kurdistan News: No: 3/1993
- ۲۹- گوژاری ئالای نیسلام، ژ: ۱ که نه دا ۱۹۹۳.
- ۳۰- S, Shaw, history of ottoman Empire
- ۳۱- گوژاری به کگرتن ژ: ۴، نویج.

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

۲۲- د. کمال نوقه، کرنولۆژیای مه سه له ی موسل، وه رگیزی سیه لام ۱۹۹۲.

۲۳- سه لام: ناسیونالیستی تورک و سه ره له دانی بزوتنه وه ی سیاسی کورد ۱۹۹۲.

۲۴- ئه و به کۆمه ل کوشتن و مالتویرانیه ی ئیتحادیه کان له ماوه ی ده سالی حوکمیا به سه ر کوردیان هیناوه، عوسمانی یه کان به ماوه ی سی سه ده به سه ر کوردیان نه هیناوه ئیتحادیه کان به پی سی سیاسه تی په رتکه زال ده بی به رنامه یه کی نه هریمه نی یان ب خاشه بپرکردنی ره گه زی غه بیره تورک دانا، هه رچی کورده له ولاتی خۆیان ه وه به ولات تورک ئاواره و په رش و بلاوبکریت ه وه به مه رجی ژماره ی ئه و دورخراوه و راگوپیزاوان له هر شاریکی تورکی دا زیاتر نه بی له ۵٪ی دانیشتوانه تورکه کان، له ئاکامی ئه و کردار شۆفینی بی دا ۵۰۰ هه زار کورد گیانیان له ده ست داو ۷۰۰ هه زاریش به زۆری بو ئه نادۆ راگوپیزانه وه. به شیکی زۆری ئه و خه لکه کتۆله راگوپیزاوانه هه ر به ده م رینگاوه سه رما؛ سه ختی زستان و ماندوبوون و برسیتی کوشتنی، به شیکی تریشیان پیش ئه وه؛ بگه نه شوینی بو راگوپیزاوان تورک کوشتنی. له ماوه ی شه ش حه وت مانگی یه که می جه نگه له سه رجه می دوازده هه زار که س ... کوردستانی باکوور نزیکه ی ۸ هه زار که س مردن مامۆستا نه حمه د خواجه له به رگی یه که می کتیبه به نرخه که ی دا (چیم دی) وینه یه کم سه رده می جه نگمان له سلیمانی و ده ورروبه ری بو تۆمار ده کات. هه ناسه ی خۆشی نه ما برسیه تی و نه خۆشی و هه موو جۆره په تایه ک ولاتی داگیرکرد، ده رمان، پزیشک، چاره سا نه بوو، له لادی دا ژن، پیاو، مندال لاشه ی له برسان مردوو شه قام و که لاهه کانی پ کردبوو، جا ته نیا گیان هه رزان و نان گران بوو، سه ره پای ئه و گرفتاریه یه له ناوه راسته شارا له سلیمانی و دیهاته کاندایه سه سه ده سه ته لاوانی کورد ئه کران به نیشانه و به ده سترپیژی سه ربازی تورک ئه کوژان. چاره نوی ئه رمه نیه کانیش له کورد باشتر نه بوو ئه وه ته رۆژنامه نووسه کانی رووس ده نوسن که شاری وان نه که سیکی زیندووی تید

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ماوه و نه خانویهکی به پتوه ماوه. لهشاری بهدلیسدا له ههژده ههزار ئهرمهنی تهنیا ۳۰۰-۴۰۰ ژن و مندال له مردن رزگاریان بووه. له ۲۵ ههزار ئهرمهنی نیتو ئهرزه روم تهنیا دووسه ده که سیک رزگاری بووه.

۳۵- لهشاری موش و نهو سێ سه ده گوندهی دهو روپهری له شاردا ۲۵ ههزار ئهرمهنی دهژیان پاش رهشه کوژی به که تاکه که سیک لێ رزگار نه بووه!

۳۶- که واته نهو مالویرانیه و رهشه کوژی به سه ره کوردو ئهرمهندا هاتووه به هیج جۆرێک نابێ له سه ره کورد حسیب بکری. لیره دا ئیمه پرهمیاریک ده که یه نایا ههلوێستی نهو چه نه ههزار که سه ی به نیتو کورد له نیتو سوپای عیراق دا ۱۸۲ ههزار کوردیان گوم کردو چوار ههزار گوندی کوردیان ویران کرد ده بی له سه ره کوردو بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کورد حسیب بکری.

۳۷- د. به ج شیرکو، کیشه ی کورد، میژینه و ئیستای کورد، نورمیه.

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

به شی سئیه م

شهری سه ربه خویی که مالیه کان و چاره نویسی

خه لافه تی نیسلام و دۆزا کوردان

پیشه کی

ئەم باسە، بیجگە لە پیشەکی، لە سەن بەش پیکهاتووە. لە بەشی یەكەم بە کورتی ئەو هۆکارە دەولی ناوخوایانیە خراونەتە روو کە دەوری گرنگیان بینووە لە دروست کردن و پیکه یانندن و سەرخستنی کە مالیەت، چونکە ئەو نوسینە دەری دەخات کە کە مالیەت، بزوتنە وە یەکی سروشتی نەبوو و بە لکو دەسە لاتی کە بوو بۆ لە نیو بردنی خەلافەت و حەزارەتی ئیسلامی شەرقی، لە بەشی دووهم، باس لە ئامانجی ستراتیزی کە مالیەت کراوە. لەو بەشە دا مەسە لەی روخاندنی خەلافەتی ئیسلامی جەختی لە سەر کراوە. بە دیدی نوسەر: ئەگەر کە مالیەت بە جیدی تەعبیر لە تورکایەتی بکا، ئەو نە دەبوو خەلافەت لە نیو بەری، چونکە مانە وە ی خەلافەت نە کەر شکۆیە ک بوو بۆ عەرەب بە لکو شکۆیە کی مەزن بوو بۆ تورک هەر وە ها بە مانە وە ی خەلافەت، تورک نەتە وە ی پلە یە ک دەبوون لە رۆژە لەاتی ناوەرەست و بە شیکێ ئوروپا! لە بەشی سێیەم کە تاییەتە بە دیدی کە مالیەت لە مەسە لەی کورد. لەو بەشە ش هە لویستی پەر لە ئیزدیواژیەتی کە مالیەت لە قوناغە کانی تە مە نیدا خراونەتە روو.

شەری سەر بە خویی کە مالیەکان و چارەنوسی خەلافەتی ئیسلام و

دۆزا کوردان

پیش ئەو ی باس لە ئامانجی ستراتیزیەتی کە مالیەت بکەین، وا بە چاک دەزانین، لەو هۆکارانە بدوین کە دەوری گرنگیان بینووە لە دروست کردنی کە مالیەت و سەرخستنی کە مالیەتدا:

۱- ھۆي سەرھە ئدانى كە مالىيەت

بىن گومان زۆر ھۆكار مەن كەپئى خۆشكەر دەبن بۆ سەرھە ئدانى بزوتنە ۋە يەككى
سىياسى يان كۆمە لايەتى... ھتد. چەندە ھا ھۆكارىش لە پال سەرھە ئدانى بزوتنە ۋە يە
كە مالىيەت برون. يەككىك لە ۋ ھۆكارانە مەرجە كانى ئاگرىبە سىتى مۆدروس بوو ئاگرىبە سىتى
مۆدروس، كە لە (۲۰) ى تشرىنى يە كە مى ۱۹۱۸ لە نىوان ھاوپە يمانە كان و ئىتحادىيە كان
مۆركرا چەندە ھا مەرجى توندى لە خۆگرتبوو، ۋەك پىرۆژە ي روخاندنى دەسەلاتى
سىياسى و رۆجى خەلىفە ي ئىسلامى و داگير كردنى شوينە ستراتىژىيە كان دەۋلەت ۋەك
دەردە نىل و بسفۆر ھەروە ھا چەك كردنى سوپا ي دەۋلەت

۱. ئەمە ۋ بەپئى بەندى ھەوتە مى ئاگرىبە سىتە كە، ھاوپە يمانە كان بۆيان ھەبوو ھەموو
شوينە ستراتىژىيە كانى تىرى دەۋلەت داگير بكەن، ھەر بۆيەش دوا ي ئاگرىبە س دەستيان
بەسەر موصل داگرت

۲. ھەر بەگويژە ي ئەو ئاگرىبە سىتە، دەبوو سوپا ي دەۋلەتى عوسمانى لە قەفقاس
بەكشىتە ۋە ھيلى ئاسنن بكە وىتە ژۆر كۆنترۆلى ھاوپە يمانە كان. ھەرچى ناۋچە
عەرەبىيە كانى نىو قەلە مپە ۋى دەۋلەتى عوسمانى ۋەك حىجاز، يەمەن، سوريا و عىراق
دەبوو ئەوانىش بكە ونە ژۆر دەسەلاتى ھاوپە يمانە كان وىپرا ي ئەۋە ي دەسەلاتى ھكومەتى
ئەستە مبول بە ۋ مەرجانە رازى ببوو نەيدە تۋانى بزاقتىكى رىكابەرى ھىمىنىش لە جە ماۋەر
پىك بىننى لە دژى دەسەلاتى داگير كەر. لە ۋ لاۋەش ھەندى كۆمە ئە ي سىياسى دروست بوون
ۋەك (جمعية اصدقاء الانطليين) و (جمعية المبادئ الولسنية) سەرانى ئە ۋ كۆمە لانە لە ۋ
باۋەر پە دا بوون كە بە ھاوپە يمانىتى لە گەل ئىنگلىزو ئەمەرىكا، دەتۋانن دەۋلەتى
عوسمانى رىزگار بكەن

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

۲۰. به حوکمی نه وهی دهولته تی عوسمانی دهولته تیکی فره نه ته وه و فره دین بوو، هر یوه چنده ها کومه لهی قهومی دینی و مزه به بیش دروست بوون هر یه ک بانگه شهی گیان تیکی سیاسی و قهومی سهر به خوی ده کرد.

هر وه ها بریاره کانی په یمانی سیفر خالتیکی تری به هیز کردنی که مالیه ت و به میلی کردنی بزوتنه وهی که مالیه ت بوو، چونکه به پی پی نه و په یمانه ش ولاتانی عه رب له تورکیا جیاده کرانه و وه به شی تورکیای نه و رو پیش بق یونان دانرابوو هر وه ها نه رمه نه کانیش، دهولته تیکی قهومی سهر به خویان بق دانرابوو بق کوردانیش ناوچه په کی حوکمی زاتی^۱. نه مه و حوکمه تی نه سته مبول به و په یمانه ش رازی ببوو. له لایه کی تریش سوپای یونانی توانی بووی به شیکی دهولته تی عوسمانی داگیر بکات. نه و هه موو روداوانه که هه مووی ده ستردی هاوپه یمانه کان به گشتی و ئینگلیز به تاییه تی بوون، ده رفتیکی له باری بق مسته فا که مال خولقاند که نه وهی ئینگلیز به ئاشکراو راسته و خق پی پی نه کرا، بزوتنه وه کهی مسته فا که مال بیکات. له حاله تی واشدا مه سه لهی زه مان و شوین زور گرنگن بق به شهرعی کردنی بزوتنه وه یه ک. له رووی کاته وه، نه وه له پیشه وه ئاماژه مان بو کرد، زوری ده ولت داگیر کرابوو، چنده ها کومه لهی سیاسی له دژی په کیتی ده ولت خه باتیان ده کرد، خه لیفه ش که ره مزنی په کبوونی ده ولت و میلیله ته له به رده م هاوپه یمانه کان به چوکا هات بوو. لیره دا مه سه لهی دروشمی بریقه دار وه ک پاراستنی په کیتی ده ولت و ده رکردنی سوپای داگیر کر ده وری گرنگی خوی هه یه، مسته فا که مالیش له به رای له سهر نه و دروشمانه وه بانگی سوپا و لاوان و عه شایه ری ده کرد بق مه سه لهی وینیش ناوچه ی کوردستانی باکور بق شورش خوی له خویدا چنده ناکامیکی ستراتیژی هه بوو بق هاوپه یمانه کان و که مالیه کان. نه و ناوچه په به پی پی ریکه و تننامه ی سایکس بیکو به روسیای قه یسری درابوو، به لام سهرانی کوده تای سووری روسی به

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

گوێره ی ناگر بهستی ۱۹۱۷ و په یمانی بریست لیتیۆفیسك نازاری ۱۹۱۸ له شكری

روسی یان له هه ریمه كانی كوردستانی باكور كشانده بۆوه .

ئهمه له لایهك و له لایهكی تریشه وه ئه و ناوچه یه هه رگیز به ته وای نه كه وتبووه ژێر

چاودێری حكومه تی نهسته مبول و ئینگلیز هه روه ها كۆمه له سیاسیه كورده كانیش

ده وریكی نه و تۆیان له و ناو چه یه نه بووه ، هه ر بۆیه كاریگه ری قه ومیه كورده كان له سه ر

عه شایه ره كانی ئه و ناوچه یه زۆر لاواز بوو . له و باره یه وه ئیفنستۆنی عه قیدی ئینگلیزی

ده نوسن: رای گشتی عه شایه ری كورد هیچ گرنگی به مه سه له ی سه ره خۆیی و حوكمی

زاتی نه ده دا به لكو له گه ل ئه وه دابوو كه له ژێر حوكمی تورکی دا بێ . ئه و هه لۆیسته ی

سه ركرده عه شایه ری سوپاییه كانی كورد چه نده ها هۆكاری كۆمه لایه تی سیاسی له پال

دابوو . ئه و سه ركردانه به حوكمی پێكهاتنی كۆمه لایه تی و به رژه وه ندی خێله كی و ترسی

ده سه لاتی مه سیحی ئه رمه نیه كان هه ره شه ی كۆمۆنیستی له ناوچه كه دا ، هه روه ها

پاشماوه ی ششكستی هه ردوو زنجیره ی راپه رینی چه كداری ۱۸۰۶-۱۸۸۰ و ۱۹۰۸-

۱۹۱۴ هۆكاری تری گرنگ بوون ، كه عه شایه ری ئه و ناوچه یه ئه و هه لۆیسته یان هه بێ

بیری قه ومیش له ناوچه كه ته شه نه نه كات ^۶ . به م جۆره ئه م بۆشاییه ئیداری و عه سكه ریه

هه ریمه كه ی گرتبووه و هه ره شه ی له پرۆژه ی ئاینده ی ده سه لات و به رژه وه ندیه كانی

هاوپه یمانه كان ده كرد ، چونكه هه ریمه كه مه وقعیكی جیۆپۆله تیکي گرنگ بوو كه

ده سه لاتی هاوپه یمانه كانی نه گه یشتبوو . هاوپه یمانه كانیش گه یشتبوونه ئه و قه ناعه ته كه

كورده كانی خۆره لاتی ئه نادۆل په یه وه ی به نده كانی ناگر بهستی مۆدرۆس ناكهن ^۷

به حوكمی ستراتیزیه تی شوینه كه ی ، له رووی جوگرافی و سیاسیه وه ، نه ده كرا به هێرش

عه سكه ری داگیركری ، هه ر بۆیه لیژنه یه كیان پێكهاتنا به ناوی لیژنه ی پاراستنی

شاره كانی خۆره لاتی ئه نادۆل بۆ لێكۆلینه وه له و مه سه له یه وه . ئالێره دا ، هه ر یه ك له

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

له توركيابۇ ئه وهى سه ركردايه تى بزوتنه وه كرىكاربه كان بكن و خزمه تى پرۆژه كانى سوڤيه ت بكن له ناوچه كه دا^{۲۱}. ئه پالپشتهى سوڤيه ت بۇ بزوتنه وه كهى مسته فا كه مال سه ركه وتنئىكى دبلوماسى و عه سكرى گه و رهى به حكومه تى ئه نقره به خشى. ئه مه و هر بوئنه وهى بزوتنه وهى مسته فا كه مال ته واو ئىنگليزى نه بى، ئىتاليا رىكه وتننامه يه كى له گه ل كه مالىه كان كرد، به پى ئى ئه و رىكه وتننامه يه، كه مالىه كان توائىان ناوچه ئى ئه نتالباو ده و رويه رى وه ربگرته وه، هه موو سوپاى ئىتاليا له ئابى ۱۹۲۱ ئه و ناوچانه ئى به به رامبه ر چه ند ئىمىتيازاتىكى نابورى چول كرد^{۲۲}. هه روه ها فره نسبه كانىش رىكه وتنئىكان له گه ل حكومه تى ئه نقره كرد، به گوئره ئى ئه و رىكه وتننامه يه فره نسا دانى به شه رعيه تى حكومه تى ئه نقره ناو هه موو هئىزى خۇى له (۲۰) ئى تشرىنى يه كه مى ۱۹۲۱ له ئه قلىقيا كشانده وه و هه موو كه لوپه لى عه سكرى سوپا كهى به ۲۰۰ مليون فره نك به كه مالىه كاندا^{۲۳}. به م جوړه مسته فا كه مال به و هه موو پالپشته مىللى و ده و لى به توانى شارى نه زمير به بى ته قه وه ربگرته وه و بى به سه ركرديه كى رزگار كره تى توركييا له داگير كره ران^{۲۴}. پاش ئه وهى له ئه يلول ۱۹۲۲ ته واوى سوپاى يۆنان له خاكى توركييا كشايه وه، يونانيه كان له كۆنگره ئى مؤدانىا له ۱۹۲۲/۱۰/۱۱ ده سته بردارى هه موو خاكى توركييا بوون، به لام هه رچى (گه روه كان) بوون تاكو به ستنى كۆنگره ئى ناشتى له لۆزان، هه ر له ژئير چاوبئىرى هاوپه يمانه كان مانه وه^{۲۵} هه روه ها ئه سته مبولئىش هه ر له ژئير كۆنستولئى هاوپه يمانه كان بوو، به لام ده ميك وه فدى حكومه تى ئه نقره له لۆزان به پيشنياره كانى ئىنگليز رازى بوو، سوپاى هاوپه يمانه كان به بى ته قه، شارى ئه سته مبولئىان چول كرد^{۲۶}. پيشنياره كانى ئىنگليزىش برىتى بوون له به رنامه ئى ناينده ئى حكومه تى ئه نقره، كه له پيش هه موويانه وه هه لوه شانده وه ئى سيستمى خه لاقه و ئىعلا نكردىنى حكومه تىك عه لمانى - لادىنى - له توركيادا.

كوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

ئینگلیزو حکومتی ئەستەنبول، هەریەکەى بە ئامانجیک مستەفا کەمالی هەلبژارد کە بۆ ئەو ناوچە یە بچن. خەلیفە وەحیدەددین. محەمەدی شەشەم، کەوتە خۆ کە مستەفا کەمالی ئەفسەری پشکینەری سوپایی وەک پشکینەریکی سەریازی رەوانەى لەشکری سێى سوپای عوسمانی لە هەریمە کەدا بکات و لەگەل ژەنەرال کازم قەرەبەکری فەرماندەى لەشکری سێ ئەهیلن هێچ راپەڕینیکی میلیی، سەریازی یاخود عەشایەری لە هەریمە کەدا رووبەدات^۸. لە لایەکی تریش رەفەت پاشا لە لیدوانیکی بۆ رۆژنامەى (الجمهورية) دەلیت: مستەفا کەمال بەقسەى ئینگلیز بۆ ئەنادۆل چوو، من خویشم لەگەل (۱۸) سوار بۆلای چووم و دەستم کرد بە ئیدارەى سوپا لە سامسۆن. ئەمە وەفدیکی ئینگلیزی کە پیکهاتبوو لە سێ کەس بۆ خوا حافیزی مستەفا کەمال لە ئەستەمبول ئامادە بوو. سەرچاوەى تر دەلین: (هارینگتن) ی سەرکردەى گشتی سوپای داگیرکەری ئینگلیز مستەفا کەمالی بۆ سامسۆن ئاردوو^۹. پیش ئەوەى مستەفا کەمالی بەو فەرمانە سەریازی یە هەلبەستى، وەنیزەلوسى سەرۆک وەزیرانى یۆنانی داواى لە چوار سەرکردە مەزنەکەى جیهان کرد کە مافى داگیرکردنى ئەزمیری خواروی توکیای لەسەر مەبدئى نەتەویى پیره وەا ببینن، چوار سەرکردەش بزیریان لەسەر ئەو داگیرکردنە دا^{۱۰}. لەو بارە یەوە شیخ مستەفا صەبرى شیخی ئیسلام ماهیەتى ئەو داگیرکردنە دەردەخات کە بەفیتی ئینگلیز بوو، هەرەک دەنوسیت: لیژنەى بالای هاوپهیمانەکان کە لە پاريس دادەنیشت و پیکهاتبوو لەسەرۆک وەزیرانى ئینگلیزو فەرەنسائو ئیتالیاو و یۆنان لە ئیوارەى ۱۴ى مایى ۱۹۱۹ پبیان راگەیاندىن کە دەبێ سوپای یۆنانی ئەزمیر مەکدۆنیا داگیر بکات. ئاگاداریان کردینەو کە هەر بەرگریەک لەو داگیرکردنە پیشیل کردنى ئاگر بەستى مۆدرۆس دەگەینى. رۆژى دواتر واتە (۱۵) ی مایسى سوپای یۆنانی ئەزمیری داگیرکرد^{۱۱}. ئا لەو رۆژەش مستەفا کەمال بەرەو سامسۆن بەرى کەوت. ئەو داگیرکردنە

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

عسکری به دوو ناکامی ستراتیژی پیکایه ک: بئ دهسلات و بئ شرعی کردنی حکومتی نهسته مبول که به ناو خلیفه وه حیده ددین به ریوهی ده برد. ئینگلیز زور جهختی له سر نه و خاله ده کرد بئ نه وهی ده ولتی خلیفه له نه زهری موسلمانان به گشتی و تورک به تایبه تی بئ هیز بکا، دووم: به دهسلاتی کردنی بزوتنه وه که ی مسته فا که مال. له و باره یه وه سیر هارکنقون سهر کرده ی سوپای ئینگلیز له نهسته مبول ده لیت: باشترین شت بئ ئیمه ئینگلیز نه وه یه نهسته مبول به جئ بهیلین و له گه ل مسته فا که مال په یوه ندی دؤستایه تی ببستن^{۱۲}. له نه زهری مسته فا که مالیش نه و داگیر کردنه عسکری به تاکتیکی یه، دینه مؤی بزوتنه وه که ی ده بیت له نژی هم دهسلاتی خلیفه و هم دهسلاتی داگیرکری یونانی له نه زمیر. هر بویه هر که ده گاته سامسون له ۱۶ ی مایسه وه تا کو ۲۴ حوزه یران بنه مایه کی فکری و سهریازی له سهر کرده سوپای و خپله کان و رهش و رووتی ناوچه که بئ بزوتنه وه که ی پیک ده هینیت^{۱۳}. له پاشان له ناماسیه کزبونه وه یه کی نهینی له گه ل هندی سهر کرده ی سوپای ده کات و هیرش ده کاته سهر حکومتی نهسته مبول و تاوانباری ده کات به خیانه ت. هرچی خلیفه ش بوو له بریتی سوپا ناماده بکا له نژی داگیرکری یونانی پشتگیری حکومتی داماد فهرید پاشا ده کاو داوا له میلله ت ده کات پالپشت حکومت بکن، ههروه ها خلیفه داوا له کۆمه له ی به رگری مافه کانی ته رابزون ده کا له گه ل حکومتی فهرید پاشا ریک بکه وئ. نه و هه لویسته ی حکومتی نهسته مبول، راسته و خو له ژیر چاودیری کاریگری هاوپه یمانه کان دابوو، زیت شرعیته تی به بزوتنه وه که ی مسته فا که مال دا یئ نه وهی بزوتنه وه که ی که مال له چوارچیوه ی میلشیا ده ریچئ شیوه یه کی نیزامی و حکومتی وه ریگری، ئینگلیز عه قید راولنسونی برای لورد کیرزونی بئ نه رزه روم دنیری له وئ کزبونه وه یه کی نهینی ده کهن، له پاشان له شه وی ۸/۷ ته موزی ۱۹۱۹ مسته فا که مال به رنامه ی حکومتی ناینده ی به

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

مه زهر مفید قنصه وی نهیئی پاریزی خۆی ده نوسی: که بریتی به له جاردانی نیزامی کۆماری بۆ تورکیاو نه هیشتنی سولتان و بنه ماله ی ده سه لاتدار (خه لیفه) و سه رپۆش لادانی ئافره تان و ته رپۆشی پیاوان و سه پاندنی شه پقه ی غه ربی^{۱۷}. گۆنگره ی نه رزه پۆم و سیواس دوو هه نگاوی عه مه لی بوون له راگه یاندن و چه سپاندنی به رنامه ی که مالیه ت به تایبه تی (میساقی میلی) که خۆی له خۆیدا به رنامه ی حکومه ت بوو نه ک بزوتنه وه یه کی میلیشیایی. هه ر بۆنه وه ی ئه وه نده هه یبه تی حکومه تی ئه سته مبول^{۱۸} هه یبوو، ئه وه نده ش نه میئنو بزوتنه وه ی که مالیه ت به هیژتر بئو ببئو به به دیلی حکومه تی ئه سته مبول، ئینگلیز له ۱۶ ی ئازاری ۱۹۲۰ شاری ئه سته مبول^{۱۹} داگیر ده کاو ئه ندام په رله مان و زۆر که سی تری مه ده نی و عه سکه ری ده گری و نه فی دورگه ی مالتایان ده کات^{۲۰}. پاش ئه و داگیر کردنه هاوپه یمانه کان داوا له خه لک ده کهن که گوئ رایه لی خه لیفه بن! له ولاره ش شیخی ئیسلام فه توای به کافر بوونی مسته فا که مال و گروپه که ی ده دا، هه رچی هیژه که ی مسته فا که مالیشه هیژش ده که نه سه ر ئه سکی شه هرو چه ند ئه فسهریکی هاوپه یمانه کان ده گرن. وه ک بارمه ته یه ک بۆ ئه ندام په رله مانه ده ست به سه ره کان له مالتا^{۲۱}. ئه و سیناریۆیه وه رچه رخانیکی گرنگی به شه عبیه ت و شه رعیه تی بزوتنه وه ی مسته فا که مال به خشی، چونکه له رواله تدا ته نها حکومه تی ئه سته مبول^{۲۲} تۆکه رو گوێرایه لی هاوپه یمانه کان بوو، هه رچی مسته فا که مال بوو، نوینه ری میلیه ت بوو، دژ به سوپای داگیرکه ری هاوپه یمانه کان بوو! ئه مه و مسته فا که مال له ئه نقره په رله مان و حکومه ت دامه زراند، ده ولته تی لینین یه که م ده ولته ت بوو به په سمی دانی به حکومه ته که ی ئه نقره ناو پالېشتیکی ماددی و مه عنه وی زۆری مسته فا که مالی کرد^{۲۳}. هه روه ها سۆقیه ت له ریگای مسته فا که ماله وه له نیوان سالانی ۱۹۲۰-۱۹۲۴ (به ته واری له ماوه ی حوكمی لینین) خه ریکی دامه زراندنی چه ند ئه حزابیکی شیوعی بوون

۲- که مالیهت و چاره نووسی خه لافهت

باش نه وهی ئیتحادیه کان، خه لیفه عبد ولحه میدی دووه میان له پۆستی خه لافهت لابرد، چه مکی خه لافهت وه که دهسه لاتیکی بالای سیاسی و رۆحی، بوونی له خۆی له دهستدا. نهو به ناو خه لیفانهی له دواي عبد الحمید دانران^{۲۷} خه لیفه ی ئیتحادیه کان بوون نه که خه لیفه ی ئیسلام. وه نه بئ رۆژئاوا ده رکی به و راستی به نه کردبئ، به لام له نه زه ری نه وان تا کو پۆستی خه لیفه مابئ نه واهه ر ره مزیک ده بیئ بۆ یه کبوونی که لانی موسلمان، ههروه ها مانه وه ی خه لافهت نه و مانایانه ی ده به خشی^{۲۸}:

۱- مانه وه ی خه لافهت، واتای بوونی نيزامیکی سیاسی شامل بۆ هه موو موسلمانان.

۲- مانه وه ی خه لافهت، واتای دینامیکه تی به رده وامی میژووی موسلمانانی ده که یاند له ژیر سیبه ری دروشمیکی سیاسی یه کگرتوودا.

۳- مانه وه ی خه لافهت، واتایه کی بوونی (یه کیتی ده ولی) بۆ پاراستنی ولات و مافی موسلمانان به واتایه کی تر بوونی خه لافهت مانای ره دکرنه وه ی بوونی ده سه لاتی ئیستعمارو بیگانه یه .

۴- خه لافهت ره فزی دابه شکردن و داگیرکردنی ولاتی موسلمانان ده که یه نئ سنووری ده سترکرد قه بول ناکات.

۵- خه لافهت واتای پاراستنی یه کیتی کومه لایه تی و یه کیتی ئابوری و یه کیتی ده ولی ده که یه نئ.

۶- خه لافهت واتای پاشماوه ی شکزی ئیسلام و چاخی نبوه تی یه که م ده که یه نئ^{۲۹}

هه ره و روانگه یه وه، عبیدو لحه مید له یاداشته که یدا ده نووسئ: ده وله ته زله یزه کان که حوکمی چه ند که لئکی موسلمان ده که کن له ئاسیا وه ک ئینگلیزو روسیا، له چه کی

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

خه لافهت ده ترسان كه من خۆم پى ته يار كرديبوو هر له بهر ئه و هۆيه (مانه وهى خه لافهت) توانيان په كبرگن بۆ له ناوبردنى ده ولته تى عوسمانى ^{۳۰}. ئه مه و پاش ئه وهى شيوعيه كان، ده سه لاتی روسيايان وه رگرت، چهنده ها به لگه نامه ي نهيتى يان ناشكرا كرد. هه نديك له و به لگه نامه په يوه ستن به هه ولى ده ولته ته زله يزه كان بۆ له نيولا بردنى خه لافى ئيسلامى: (حكومه تى خاوه ن شكۆى روسياى قه يسهرى له ناخى دل وه ده يه وئى نيزامى خه لافه له ده ست توركه كان نه هيلئى) هه روه ها له به لگه نامه يه كى تر هاتووه : (حكومه تى ئيتاليا پالېشتى راي حكومه تى روسيا ده كات له زه رورى بوونى دابرينى حكومه تى ئيسلامى و... خه لافهت له تورك بستيئىرئى و هه روه ها ئه گه ر پتويست بوو هر به يه كجارى خه لافهت هه لبووه شيئىرئته وه و نه هيلئىرئى) ^{۳۱}.

هه رچى ئينگليزو فه ره نسبه كانيش بوون، ئه وانيش به حوكمى ئه وهى سه ركردايه تى جهنگى به كه مى ئيمپرياليزم يان ده كرد، روحى سه ليبييه ت و شكستى سه رده مى شه رى سه ليبييه ت وا ئاراسته ي ده كردن كه به هه يچ جۆرئىك نه هيلئان نيزامى خه لافهت به ميئى. ئه وه تا پاش ئه وهى مسته فا كه ماليان زال كرد به سه ر يونان و كورددا، سه ربه خۆيى توركيان له به رامبه ر ئه و چهنده مرجه دانا، كه هه موويان واتاى له نيوبردنى خه لافهت ده گه به ن ^{۳۲}:

۱- توركيا په يوه ندى به ئيسلامه وه نه ميئى.

۲- خه لافه تى ئيسلامى هه لبووه شيئىرئته وه.

۳- توركيا به لئىن بدا به دامركاندنه وهى هر بزوتنه وه يه ك كه لايه نگرانى خه ليفه پى هه لبه ستن.

۴- توركيا بۆخۆي ده ستورئىكى مه دنى هه لبرئىرئى له جياتى ده ستورى عوسمانى كه له سه ر بنه ماكانى شه ريعه تى ئيسلام دامه زراوه.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

- ئەمەو پاش ئەوێ حكومهتەكەى كەمالىيەكان بەو مەرجانە رازى بوو، بېرىارى لەسەر ئەو شەش بىنەمايەدا كە بېن بەدەستورى دەولەتى توركيای نوێ.
- ۱- سېتەمى كۆماریو هەلۆه شاندىنەوێ سېستەمى خەلافەت.
  - ۲- مىللى يەت- مىللەت سەرچاوەى دەسەلات بێ.
  - ۳- قەومى يەت و يەكئىتى تۆزانی.
  - ۴- دەولى يەت.
  - ۵- ئىنقىلابىيەت.
  - ۶- ئەلمانىيەت.

بېنگومان پرۆژەى روخاندنى خەلافەت هەر لەبەرايى ئامانجىكى ستراتىژى بزووتنەو هەكەى مستەفا كەمال بوو. بەلام بە حوكمى ئەوێ ناوچەى كوردى هاوسۆزى يەكى بەبدنى لەگەڵ ئىسلام و نىزامى خەلافەدا هەبوو، هەرۆك لە كتیبەكەى (قاسملو) ش هاتوو: يەكێك لەبەرچاوترىن دروشمەكانى راپەرىنى ۱۹۲۵ دامەزراندنى كوردستانىكى سەرىخۆ لە ژێر چاودىرى توركيایو هێنانە سەركارى حكومهتى سولتان بوو.^{۲۴}

دەرك كردن بەو هەقىقەتە، مستەفا كەمال بەئاشكرا بانگەشەى هەلۆه شاندىنەوێ خەلافەتى نەدەكرد، بەلكو پاش ئەوێ لەشەرى سقارىا سەركەوتنىكى مەزنى وەدەست هێنا، داواى كرد لەقەبى غازى-موجاهىدى- پى بىخشن. ئەو مىكافىلىيەتەى كەمالىيەكان قازانجىكى سىياسى و عەسكەرىو مىللى زۆرى بۆيان هەبوو. بەجۆرێك كەسێكى وەك ئۆز دەمىر بەكردەو هەمونا فېقەكانى خۆى واى لە كوردان كۆردبوو كە بەشىخى ئىسلامى بزائن.^{۲۵}

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

هر له باره ی ئه و ئیزدواژیه ته ی که مالیه ته وه ئارنست هه منگوا ی له وتاریکی به ناوی (چه ند نامه یه ک له ئه سته مبولی داگیر كراوه وه له سه رده می جه نگی به که می جیهان) بۆ رۆژنامه ی The Toronto daily Star رۆژی ۱۹۲۲/۲/۲۴ ده نوسی: هه تا پیش چه ند مانگیك، جیهانی ئیسلامی مسته فا که مالی به صلاح دینی ئه یوبی دووه م ده بیینی. ئاواتیان ئه وه بوو که به ئیسلام شه ر پ بکا له دژی مه سیحی به کان وه بیی به رابریک له به رده م هه موو ده وله تانی شه رقی له جه نگیکی پیروژدا له دژی مه سیحی به کان، به لام جیهانی شه رقی ئیستا په یتا په یتا باوه ری به مسته فا که مال نامینی، هه ندیک موسلمان که خۆم قسم له گه ل کردوون ده یانوت: مسته فا که مال خیانه تی له گه ل کردووین. ئیستا که س باسی جیهاد ناکات ^{۳۶}.

به ئی له و میژوه ی هه منگوا ی وتاره که ی نووسیوه، هه ره شه ی ئه رمه نی و یۆنانی و کورد له ئیو بره رابوو. به رنامه سه لیبیه که ی مسته فا که مال که خۆی له (به لگه نامه ی نیشتمانی) چه شاردا بوو ئاشکرا کردو له شه وی ۲۹-۲۰/۱۰/۱۹۲۳ ئیعلانی حکومه تی لادینی به که ی خۆی کرد. پاش ئه و ئیعلان کردنه به چه ند رۆژیک سوپای داگیر که ری هاوپه یمانه کان له ئه سته مبول کشایه وه. ئه مه و بۆ ئه وی به یه کجاری مۆرکی ئیسلامی به ده وله تی تورکیای ئۆی، نه هیلی، مسته فا که مال ئه نقه ری کرده پایته ختی تورکیا. به په راویز کردنی ناوی ئه سته مبول یش خۆی له خۆیدا ئامانجیکی تری که مالیه ت بوو بۆ روخاندنی به کیتی ئیسلامی بوو، چونکه له پاش ئه و روخاندنه نه له ناو تورک و فارس نه له ناو عه ره بانیش زیندو نه کرایه وه، ئه مه ش شتیکی ئاسایی به، چونکه هه موو خه باتی عه ره ب و تورک فارس، (قهومیه ت) ئاراسته ی کردوون وروژاندنی بیی قه ومیش له بری وروژاندنی هه سته دینی، ئامانجیکی ستراتیژی هاوپه یمانه سه لیبیه کان بوو، به واتایه کی تر هه موو خه باتی سه لیبیه کان هه روه ک لۆرانس له به لگه نامه نه یینی به کانیدا ده ئی:

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

(ناكامی كۆتایی شه پری ئیتمه له ناو بردنی دهسه لاتی دینی سولتانی تورکی یه) چونکه ئیمپراتۆریه تی عوسمانی یه که یه کی دینی یه کگرتوو، سولتانیک حوکمی ده کا خه لیفه ی موسلمانان و سه رکرده ی هه موو موسلمانانی جیهانه ^{۲۷}. هه رچی خه باتی تورک و عه ره ب و فارس بوون، به شیوه یه کی ناراسته وخۆ خۆ رزگارکردن بوو له دین، چونکه ئه وان به دیدی رۆژئاواییه کان له دهسه لاتی دین نه که یشتبوون، هه ر بۆیه که خه لافه ت نه ما قه ومیه ت نه ک هه ر نه یه توانی یه کیتی عه ره ب و یه کیتی تورک و یه کیتی فارس و یه کیتی کورد یه پاریزی به لکو ئه و شکۆیه ی گه لانی موسلمانان له هه مبه ر رۆژئاوایی سه لیبی هه یان بوو، به سه مانی خه لافه ت له نیو چوو.

۲- که مالیه ت و چاره نووسی دۆزی کوردان

له سه رده می شه پری سه ره خۆی تورکیا کوردستانی باکوور بیوو به بنکه ی بزوتنه وه ی که مالیه کان. به حوکمی ئه وه ی ئه و ناوچه یه عه شایه ری کورد به پتوه ی ده به رد، سه ره ک عه شایره کانیش هینده ی بیر له به رژه وه ندی که سی و خیله کانیا ن ده که نه وه بیر له مه سه له ی کورد ناکه نه وه، ئه و رۆحی ناوچه گه ریه له نیو عه شایه ری کوردا که لینیکی گه وره ی له په یوه ندی نیوان رووناکبیرانی قهومی کورد- که به زۆر له ئه سه مبول بوون- خیله کان دروست کردبوو. ئه و په یوه ندیه سارده ی نیوان سه رکرده عه شایره کان و سه رکرده قه ومیه کانی کورد فاکته رنکی به هیزی سه ره که وئنی بزوتنه وه ی که مالیه کان و شکستی قه ومیه کان و عه شایه ری کوردبوو. مسته فا که مال وه ک سه رکرده یه کی میکافیلی توانی سوودیکی زۆر له و کۆمه له سیاسیا نه ی رۆژه لاتی ئه نادۆل وه ریگری که ناسرابوون به کۆمه له کانی به رگری له مافه کانی ولایه ته کانی ئه نادۆل. هه ر بۆ ئه وه ی شه قاری نیوان سه رکرده خیله کیه کان و رووناکبیرانی کورد فراوانتر بکاو هیزی

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

عەشایەری کورد بۆ لای خۆی رابکێشی، بە ناوی یەکی تی دین و یەکی تی ولات زینا سەرکردە سوپایی و خێلەکیەکان چەواشەبکا، لە وتاریکدا تەواوی دیماکۆژیەتی خۆی بە کار دینێ بۆ ئەو ی تەواو دەست بە سەر سایکۆلۆژی سادە ی کۆمەڵی کوردەواری ا بگری دە ئیت: ئیمە ی کورد و تورک براین لە سەر ئەو خاکە پێکەوێ خۆینمان رزاوێ... ئەمەر هەردو لایەکی دۆژنمان هە یە یەک زۆردار ئەمان چەوسینێتەو، بۆ یە پێویستە هەمووما، هەست بەکەین پێویستەکی لەوێ گەورە ترمان لە سەر شانە کە هەر نەتەوێمان بۆ خۆی بە جیا تێبکۆشی، پێویستی سەر شانی ئیمە تەنیا رزگاری تورکیا و سەر شانی ئێوێ ش تەنیا رزگاری کوردستان نی یە، بە لکو پێویستی سەر شانی هەموو لایەکیان رزگاری ئە ولاتە یە کە تورک و کوردو ئەرمەن نەستوری و گەلی کە مایەتی تری تیا یەو، هەر کاتی تیا توانیمان ئەم ولاتە لە بێگانە پاک بەکەینەو، ئەوێ قسە یەکی نی یە دوو چاری بەکەینەو کوردستان ماف و چارە نووسی خۆی وەر نەگری و تورکیا ی دەستە خوشکیش دەگا بە نامانج و کە مایەتی تریش ژیا نیکی ئاسودە و بێ زۆرداری دەبەنە سەر^{۳۸}. پاش ئە هەلۆیستە ئیجابییە ی مستەفا کە مال و پێرای سەرکردە خێلەکیەکان هەلۆیستی سەرکرد، سوپایی یەکانی کوردیش. بە رامبەر بە بزوتنەوێ مستەفا کە مال هەلۆیستیکی لایەنگر بوو، ئیحسان نوری پاشاش کە یەکیک لە نوینە رانی حامیە ی ئەستە مبول بوو، لە گەل کۆمەڵە ئەفسەریکی دی بۆ پشتیوانی کردنی مستەفا کە مال هانی سوپایان دا ت لە حکومەتی (فەرید پاشا) یاخی بن^{۳۹}. لە باشوری کوردستانیش ئەحمە تەقی پە یوێندی بە کە مایەکیان کرد. ئەمەر هەقیب سورچی و ئەحمە تەقی لە رەواندز مەجلیسی میلی یاز پێک هینا و رەواندو زیان کردە ناوچە یەکی گزنگ بۆ دەسلاتی کە مایەکیان، هەردوو خێلەر هەماوێندی و جەباریش پالپشتی خۆیان بۆ کە مایەکیان دەرپێی^{۴۰}. کە سێکی وەک ئۆزێ، مێر توانی شیخ مەحمود بۆ کە مایەکیان رابکێشی. ئەو هەلۆیستە لایەنگریە ی شیخ

كوردستان چۆن داگیر كراو دا به شكرا

مه حمود بۆ كه مالىه كان وای له ئینگلیز كرد كه به ديليك بۆ شتيخ مه حمود بدۆزرتته وه .
ئو به ديله ش سهد ته ها شه مزینی بوو^{۴۱} . له باكوری ولایتش، بۆئوهی بزوتنه وه كه ی
مسته فا كه مال شتواریکی نوئی وریكخراوی وه ریگری له قالبی میلشیاو عه شایه ری
ده ریچیو، خاوه ن مه نه جی سیایی و فیکری و سه ریازی بیته، مسته فا كه مال داوای
به ستنی كۆنگره یه کی كرد، ئه مه بوو كۆمیتته ی سه رۆكایه تی كۆنگره ی ئه رزه پۆم له ۲۲ ی
ته موزی ۱۹۱۹ یه كه م كۆنگره ی خزی به ست و (۳۵) نوینه ری له ولایه ته كانی ئه رزه پۆم و
به دلیسی و وان و سیواس ته رابزۆن به شداری ئه و كۆنگره یه بوون^{۴۲} . ئه وه ی شایه نی باس
به ی كۆنگره ی سه ركردایه تی كۆنگره ی ئه رزه پۆم له هه شت كه س پێكه اتبوو كه سنیان
كورد بوون: شتيخ فه وزی سه رۆکی نه قشبه ندی یه كان له ناوچه ی ئه رزانجا، سه عدوللا
به گی سعده ته كه تا سالی ۱۹۱۸ ئه ندایه په ره مانه عوسمانی بوو، حاجی موسا به گی
میرزاده سه رۆکی هۆزی موتکی^{۴۳} . ئه و كۆنگره یه ۱۴ رۆژی خایاند ئه و بپارانیه ی
خواره وه ی لی ده رچوو^{۴۴} .

۱- نیشتمان، له نئو سنووری ناسیونالدا به كیتیه کی یه كگرتوه .

۲- له حاله تی روخانی ده وله تی عوسمانیدا (گه ل) به رگری و داكۆکی له بوونی خزی ده كات
دژی هه ر شتیه یه ك له شتیه كانی داگیر كردن .

۳- ئه گه ر حكومه ته نه یوانی به رگری له نیشتمان و سه ریه خزی یه كه ی بكات یا خود
دزگی به و مه سه له یه بدات، ئه وا پتویسته حكومه تیکی كاتیی كه له كۆنگره ی نیشتمانی
گشتیدا بپاری له سه ر ده درئ، دروست بكرئ. ئه گه ر ئه و حكومه ته پێك نه هات، ئه وا
هه بی ده سته ی نوینه رایه تی به و ئه ركه هه ستیته .

۴- ده بی هیزنکی نیشتمانی پێكه یئیریت هه روه ها ده بی ئیراده ی گه ل له سه رووی هه موو
شتیکه وه بی.

كوردستان چۇن داڭير كراو دابه شكرا

۶- دەبى گەرتتى دروستکردن و كۆبونە وەى ئەنجومەنى گەل دابىن بكرى. پىئويستە حكومت بخرتتە ژىر چاودىرى ئەنجومەنى گەل.

۷- ويلايه تەكانى رۆژە لائى ئاسىيائى بچوك و ويلايه تى تەرابزون و پارىزگارى جانىك يەكيتى يەكى تەواو پىك دىنن ھەرگىز لەيەك جياناكرتتە وە، ھەموويان بە بە شىك لە ئىمپراتورىيە تى عوسمانى دادە نرتت، نابى تەرابزون و جانىك وەك ولايه تەكانى ئىر رۆم و سىواس . ديار بە كرو خەربوت و وان بە دلىس ... نابى بە ھىچ شىو يەك لەيەك جيا بكرتتە وە ھەموو يەكە يەكى ئىسلامى پىك دىنن .^{۱۰}

لە روانگەى بىرى ناسىئونالىستى مستەفا كەمالدا، كۆنگرە زەمىنە يەكى توندو لەبارى لە بەردەم پىادە كردنى دىموكراليزم ياخود دىموكراتىيە تى تاكى تورك رەخساند بوو، بە جۆرتىك دەسە لائى رەھا بە تاكى تورك سپىردرايوو ھەر وەھا خاكى ئەتە وەو كەمايە تى غەيرە توركى بە ھى تورك حسىب كرايوو، بە لام سەبارەت بە تاك و كۆمەل و خاكى كورد كۆنگرەى ئەرزە رۆم سەرە تاى داڭير كردنى فىكرى خاكە كەى بوو، ھەر وەك لە بەندى يەكەم و خەوتەم بىرارى كۆنگرە ھاتىبوو. لەو بارە يە وە د. جمال نەبەز دەنوسى:

ئەو كۆنگرە يە پەيمانى مىللى ناسىئونالى لىدەر چوو، بە پىنى ئەو ھەموو كوردستانى عوسمانى خرايە نىو سنورى ناسىئونالە وە بى ئەو ھى ھىچ جۆرە مافىك بۆ كورد دەستنىشان بكرتت^{۱۱} . ئەتە و بە گوپرەى بەندى خەوتەم لەم نوسىنە دا- كۆنگرەى ئەرزە رۆم لەرووى پراكتىكە وە رەفزی باوهرى ديارى كردنى چارەنوسى كەمايە تىەكان لە توركىا دەكا. حسىب كردنى كوردستان خاكى ئەرمەن بە بە شىك لە توركىا خۆى لە خۆيدا دەگەرتتە وە بۆ باوهرى بنەرەتى (كۆمەلەى ئەنادۆلى شەرقى) كە يەكەك لەو باوهرە سەرەكەكانى ئەو كۆمەلە يە برىتى بوو لە پاراستنى يەكيتى خاكى توركىا، ئەمەش خۆى

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

له خۆیدا ئه م راستیه ی ده گه یاند که که مالیه کان قه بوول ناکن دهوله تیکی یونانی یا خود ئه رمه نی یا کوردی له نیتو خاکی عوسمانیدا دابه زری^{۱۷}. کۆنگره ی ئه رزه پۆم ده روازه به کی فراوانی ده به هه م مسته فا که مال و که مالیه کان والا کۆم بۆ ئه وه ی کۆنگره به کی فراوانت بیه ستن. هه ر له و پێ دانگه وه مسته فا که مال داوا ی له ریکخواوه میلیه کانی تهراقیاو ئه نادۆل کرد که خا: بخه ن بۆ ئه وه ی کۆنگره به کی گشتی له سیواس بیه ستن. کۆنگره ی سیواس له ئه یلول ۱۹۱۹ نا به سترا چه ند کۆرانیکی له مه نه هجی کۆنگره له ئه رزه پۆمدا کرد، ئه و کۆرانا نه ش هه مووی له به رزه وه ندی ناسیونا ئی تورکی دا بیه وه ک^{۱۸}:

۱. کۆرینی ناوی کۆمیته ی داکوکی کردن له مافه:

(کوردستان) بۆ کۆمیته ی داکوکی کردن له مافه کانی ئه نادۆل و رۆمیدا.

۲. کۆرینی ئه و به نده ی که ده لیت ده سته ی نوینه رایه تی ده سته ی گشتی خۆره لاتی

ئه نادۆل ده نوینیت بۆ ده سته ی نوینه رایه تی ده سته ی گشتی نیشتمان (تورکیا)

ده نوینیت.

هه روه ها له کۆنگره ی سیواس دا هاتوه ئه و خاکی له نیتو ئه و سنوره دایه که

هه رچه کانی ناخره سی و کۆرینی ئه نیتوان هاو په یمانه کان و ئیمپراتۆریه تی عوسمانی

ریکه و نیتو له سه ر کراوه، ئه و هه موو خاكانه به کیتی ته و و پینکدینن ناشی له یه ک

جیا بکریته وه^{۱۹}. له سه ر کۆنگره ی سیواسدا، میجه ر تۆنیللی لۆرانسی کورده

قه ومیه کان له گه ل کامه ران و جه لاده ت به درخان و که سانی دی قه ومی گه شتیک به هه ندی

ناوچه ی باشورو رۆژئاوا ی کوردستان کرد به تاییه ت عنتاب و مه لاتیه. به چۆرێک مسته فا

که مال له کۆنگره ی سیواس میجه ر تۆنیللی تاوانبار کرد به وه ی کوردان هانده دا شوپش

به رپا بکن. ئه وه ی جۆی سه رنج بێ ئه و چالاکیه ی تۆنیللیش هه ر بۆ زیاتر به هیزکردنی

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

که مالیات بوو، چونکه ناوچهی مه لاتییه که به ناو بنکهی رابه پینه چاوه ریتکراوه که بوو له بهردهم سوپای که مالیات هیچی پی نه کرا. دووه میس له ۱۹۱۹/۹/۱۲ عه قید بیل خۆی هاته مه لاتییه به دهسه لاتی تورکی راگه یاند که حکومتی ئینگلیز به و چالاکیه ی تۆنیل ناگادار نییه و له و باره یه وه تۆنیل بۆ لیکۆلینه وه بانگ ده کری. سێیه م زۆربه ی سرکرده سوپایی و خیله کیه کان له بهر چه ند هۆیه ک نه یانده ویست شوپش له دزی که مالیه کان بکه ن:

۱. خودی خۆیان باوه رپان به مه سه له ی سر به خۆیی کوردستان نه بوو.
  ۲. ئه و شکسته عه سکه ری و سایکۆلۆژییه ی له هه ردوو زنجیره شوپشی ۱۸۰۶-۱۸۸۰ و ۱۸۰۹-۱۹۱۴ توشیا ببوو باوه رپان به شوپشی کوردی لاوازیبوو.
  ۳. له رواله ت بزوتنه وه ی که مالیات به تایبه تی له ده سپیکی شوپشدا لادینی نه بوو، به لکو خه لک به خلیفه ی ناینده ی تیده گه یشتن.
  ۴. له دیدی سرکرده خیله کیه کان به رزه وه ندی خیل له سه رووی به رزه وه ندی بالایی میله تدا بوو.
  ۵. ترس له بزوتنه وه ی لادینی وه ک کۆمۆنیست و ئه رمه نی و یۆنانی.
- پاش ئه وه ی مسته فا که مال، پشتگیری ماددی و مه عنه وی عه شایه ره کورده کانی ژیر ده سه لاتی خۆی به ده ست هینا، توانی سوپای حکومتی نه سه ته مبول ببه زیتنی و حکومتیکی به دیلی حکومتی نه سه ته مبول له نه قه ره دابه زیتنی به مجۆره له ۱۹۲۰/۴/۲۳ نه نجومه نی بالایی نیشتمانی تورکی به ناماده بوونی ۲۸۰ نوینه ر له نه قه ره کۆنگره ی خۆی به ست و بریاری له سه ر دامه زراندنی حکومتی نه قه ره دا ههروه ها ته شکیلاتی نه ساسی، که به نامای حکومتی لادینی ناینده ی تورکیا بوو، بوو به مه ته جی کاتی حکومتی نه قه ره . مسته فا که مال له بهردهم کۆنگره به راشکاوی وتی : سنووری

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

ئېمە ھەموو ئەو شوپناھە دەگرتتەو ھە ھاوکات لەگەڵ ئېمزاكردنی ئاگر بەستی مۆدرنۆس لە ژێر دەسەلاتی سوپای ئېمە دابوو. ھەروەھا وتی نیازی بەکەم و بنەپەتی ئېمە سنورەکانی خواروومان دیاری بەکەین لە ئەسکەندەرۆنە بەرەو رۆژھەلات دەست پێدەکا لە ئاکامدا موسڵ، سلێمانی، کە کوکیش دەگرتتەو، ئەو یان سنورە نیشتمانیەکانمانن ^{۵۱}، بەلام لەبەر ئەوەی شەیف پاشا نوینەری ناسیۆناله کوردەکان و بۆگۆس نۆباری نوینەری ئەرمەنەکان و ھە و ھەدی کورد و ئەرمەن رێککەوت بوون و دوو یاداشتیان پێشکەش بە کۆنگرەیی ئاشتی پاریس کرد بوو بۆ ئەوەی ئەنجومەنی بالایی ھاوپەیمانەکان بپاری لەسەر دوو حکومەتی ناسیۆنالی کوردی و ئەرمەن بەدەن، ئەو بوو لە ئابی ۱۹۲۰ ھاوپەیمانەکان لەسەر کاغەز بپارییان لەسەر دوو حکومەتی ناسیۆنالی کوردی و ئەرمەنی دا. ئەو تاکتیکەیی ھاوپەیمانەکان مستەفا کەمالی تەنگاوە کرد، کە ئەویش دان بە مافی کورددا بنی، لەو بارەییو ھە قاسملو دەلی: کە مالیەکان لە پەیمانی میساقی میلییی ژانویەیی ۱۹۲۰ بەلئینی ئەو یان دابوو ریز لە کە مایەتی بەکان بگرن. ھەروەھا مەھەد ئەصلان لە نوسینیک بۆ گۆفاری (بەرەو سالی ۲۰۰۰) تورکی بەلگەنامەییەکی تورکی بلۆکردۆتەو، بە گوێرەیی ئەو بەلگەنامەییە مستەفا کەمال بەلئینی داو ھە کە حوکمی زاتی بە کوردەکانی تورکیا بەدا لە پاش رزگارکردنی تورکیا ^{۵۲}. ئەمەو بۆ ئەوەی سەرکردە خیلەکیەکان و ھەسکەرەکان نەکەو نە ژێر کاریگەری کوردە ناسیۆنالیستەکان و دەولەتی نیو پەیمانی سیفەر، ئەنجومەنیکی ھەفتا و دوو ئەندامی لە کوردان پیک ھیناوە بەلئینی حوکمی زاتی دانۆ پێی و تن: تورکیا بریتی بە لە تورک و کورد، ئەو دوو میللەتە لە نیو سنورەیی ئەتنۆگرافی خۆیان سەر بەخۆ دەبن، بەلام سوپا و سیاسەتی دەرەو، بە دەست حکومەتی مەرکەزی دەبیت ^{۵۳}. ئەو کوردانەش بە دیماگۆژیەتی مستەفا کەمال چەواشە بوون و تەلەگرافیان بۆ ولسن و کۆنگرەیی ئاشتی دەکردو دەیانوت ئېمە کوردو تورک

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

براین نامانهوی له تورکیا جیا بینه وه!! به مجۆره پاش ئه وهی که مالیه کان سوپای یۆنانی و بزوتنه وهی ئهرمه نه کانیاں له تورکیا به ده رنا له گه ل هاوپه یمانه کان و سۆفیه ت ریککه وتن، بوون به حکومه تیکی عه سکه ری به هیژ، به په سمی برپاریاندا که هه موو دانیشتوانی تورکیا- به کوردستان باکوره وه ش- ولاتی تورکانه وه ئه وهی تورک نه بی ته نها مافی ئه وهی هه یه که تۆکه ری تورک بی. هیچ نه ته وه و که مه نه ته وه نابن ناوی کورد یا ئهرمه ن بی. به حوکمی ئه وهی حکومه ته که یان له سه ر بنه مای لادینی و قه ومی دامه زرابوو شانازیان به رابردوی جاهیلی خۆیان ده کرد، هه تا نه ته وه کۆنه کان وه ک هیسینه کان و سه مه ریبه کانیشیان به تورک ده زانی، له هه موو به لینه کانیشیان سه باره ت به چاره سه ری دۆزی کورد له حکومه تی ئاینده تورکیا په شیمان بوونه وه، به لینیان دا که له هه ر جێه ک سه ره نیزه ی تورک هه بی مه سه له ی کورد نیه .”

پهراویزو سه رچاوه كان

۱. محسن العبيدي، التطورات السياسية الداخلية في تركيا ۱۹۴۶-۱۹۶۰، ۶۷.
۲. كرونولوزی پرسی موسل، وه رگپرانى له ئینگلیزیه وه سه لام ناوخوش.
۳. محسن العبيدي ص ۶.
۴. صبرية أحمد، الأكراد في تركيا، ص ۸۴.
۵. گۆقارى هیوا، ژ (۷) پاریس.
۶. پۆژنامه ی رابوون ژ (۲).
۷. ضابط توركي سابق، الرجل الصنم و رابوون ژ (۲).
۸. موفق بن المرجة، صحوة الرجل المريض، ص ۲۷۰.
۹. د. كمال مظهر، أضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط ص ۱۲۷.
۱۰. د. عبدالله عزام، المنارة المفقودة، ص ۲۲.
۱۱. رییوار، كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا، ۱۲۷.
۱۲. پۆژنامه ی رابوون ژ (۲).
۱۳. مصطفى الزين، أتاتورك وخلفاءه، ص ۱۰۶.
۱۴. محسن الزبيدي، ص ۷.
۱۵. ضبط تركي سابق، الرجل الصنم ص ۱۴۸ وعبدالله عزام المنارة المفقودة، ص ۱۲۳.
۱۶. لازاريف، المسألة الكوردية، ص ۲۱.
۱۷. سه رچاوه ی پيشوو.
۱۸. ره فیق حلمی، یاداشت.
۱۹. محسن الزبيدي ص ۷ ومصطفى الزين ص ۱۲۴.
۲۰. كرمانج گوندی، ۳۰ سال خه بات و ولاتیکی ویران.

كوردستان چؤن داگير كراو دابه شكرا

٢١. حيدر كاظم، الأكراد من هم والى أين؟ ص ٥٧.
٢٢. جورج لنشوفسكي، الشرق الأوسط في الشؤون العالمية، ج ١، ت: جعفر الخياط ص ٤٨.
٢٣. محسن العبيدي، ص ١٣.
٢٤. عبدالله عزام، ص ٢٢.
٢٥. جورج، ص ١٥٠.
٢٦. قاسم عاصم جميل، العراق و الحركة الكمالية ١٩١٩-١٩٢٣. ص ١٢٨.
٢٧. له پاش لابردن خليفه عبد ولحه ميدي دووه م، سئ خليفه ره مزي كران به خليفه ده ولت، نويش محمده ره شاد (محمده دي پيئجه م)، وه حيدهدين (محمده دي شه شه م)، عبدوله جيد.
٢٨. عبدالرحمن حنبكة الميداني، اجنحة المكر الثلاثة، ص ٣١٥-٣١٦.
٢٩. د. مصطفى حلمي، الاسرار الخفية وراء القاء الخلافة العثمانية، ص ٩٥.
٣٠. مذكرات السلطان عبد الحميد، ص ٦٧.
٣١. منذر الموصللي، رؤية عربية للقضية الكردية، ٣٠٦-٣٠٧.
٣٢. ضابط تركي سابق الرجل الصنم و عبدالله عزام، المنارة المغقودة، موفق بن المرجة، صحوة الرجل المريض ص ٢٦٨.
٣٣. قاسم عاصي جميل، العراق والحركة الكمالية، ص ١٢٨.
٣٤. د. عبد الرحمن قاسمطو، كوردستان وكوردلا ٥٩٧.
٣٥. ره فيق حلمي، ياداشت و خباتي گه لي كورد له ياداشته كاني نه حمده ته قيدا.
٣٦. موفق بني المرجه، ص ٢٧٠.
٣٧. لورانس العرب لزهدي فاتح، ص ٧١-٧٢.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

۲۸. گۆفاری - رۆژی نوێ - سلیمانی سالی ۱۹۶۰ ههروهه رۆژنامهی رابوون ژ(۴).
۳۹. رهفیق حلمی، یاداشت و پۆژنامهی رابوون ژ(۴)
۴۰. جهلال تهقی خهباتی گهلی کورد له یاداشتهکانی ئهحمهد تهقی دا.
۴۱. قاسم عاصی الجمیل، العراق والحركة الكمالية.
۴۲. ضابط ترکی سابق، الرجل الصنم.
۴۳. گۆفاری رۆژی نوێ (۱۹۶۰).
۴۴. ضابط ترکی سابق، سهراوهی پێشوو، ههروهه پۆژنامهی رابوون ژ(۴).
۴۵. لازاریف، المسألة الكردية، ص ۱۳۲
۴۶. د. جمال نهبهز، دۆزی ناسیۆنالی کورد.
۴۷. عزیز الحاج، القضية الكردية في العشرينات، ص ۲۱.
۴۸. رۆژنامهی رابوون ژ(۴).
۴۹. لازاریف المسألة الكردية ص ۱۳۲.
۵۰. سهراوهی پێشوو ص ۱۳۰.
۵۱. کرۆتۆلۆژیای پرسسی مووسل، وهرگیپان له ئینگلیزیهوه، سهلام ناو خوش.
۵۲. د. عبدالرحمن قاسملو، لا ۵۸
۵۳. وصال نجیب عارف، القضية الكردية في تركيا ۱۹۹۳، ص ۲۱۷
۵۴. گۆفاری رۆژی نوێ، رۆژنامهی رابوون ژ(۴).
۵۵. د. عبدالرحمن قاسملو، لا ۶۱۱.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

بهشی چوارهم
كوردستان چۆن داگیر كرا، دابهش كرا؟!

ئینگلیز و دۆزی كورد

پیش ئەو هی فەرمانداری ئیتحادیه کان جاری جەنگ لە دژی هاوپه یمانه كانه وه بدن، هه ریه که له حکومه تی ئینگلیزو روسیای قه یسه ری له نیو خۆیان به نهی تی بریاری له نیو بردنی ده سه لاتی خه لیفه و ئیمپراتۆریه که یان دابوو، ئەگەر بێتو له جەنگدا بچنه پال ئەلمانیا وه - ئەو راسته یه ش له نامه یه کی سیژ ئە دوا رد گرای، وه زیری دهره وه ی ئینگلیز، هاتوه، ئەگەر بێتو ده وله تی عوسمانی له جەنگدا بچیته پال ئەلمانیا وه، ئەوا ده بی ت له نیو بری^۱. ئینگلیز به ره سمی له تشرینی دووه می ۱۹۱۴ جاری جەنگی داوه، روسه کانیش هه ر پیشتر بالیۆزیان له نیو ئیمپراتۆریه ت هه بوو، به حوکمی ئەوه ی هاوسنوورو هاو به رژه وه ندی بوون له گوشه نیگایه کی سه لبی یه وه یانپوانی یه ره وتی جەنگه جیهانی یه که ی ئیمپریالیزم. ئەو راگه یان دهنه ش خۆی له خۆی دا دهره وازه ک بوو بۆ شوین پی توند کردنی ده سه لاتی سه لیبیه تی رۆژئاوا له خۆره لاتی ئیسلامی داو هه روه ها ره خساندن ی بنه ماو زه مینه یه کی له بار بۆ هه لوه شان دهنه وه ی ده سه لاتی (ئیسلامی) له ناوچه که دا. فره نه ته ویی و جودا ئایینی نیو ئیمپراتۆریه ت ماده ی سه ره کی ئە جیندای کرداری سه ربازی هاوپه یمانه کان بوون، هه ر بۆیه مه سه له ی داگیر کردنی فیکری و نازا وه ی تایه فه گه ری ئایینی و نه ته وه یی خالیکی دی عه قلیه تی ده سه لاتی سیاسی داگیر که رانی مه سیحیه تی رۆژئاوا بوو بۆ شوین پی توند کردنی ده سه لاتی سیاسی و عه سکه ری بیان له ناوچه که دا.

هه ر بۆیه هاوپه یمانه کان بهر له وه ی ده ولت بگرن، له رووی فیکری یه وه توانیان به ره ه لستی و سه ره ه لدان له نیو ئیمپراتۆریه ت به ریا بکن. به لئ مه سه له ی گه لان خالیکی بنه ره تی دیماگۆژی ته میدیای هاوپه یمانه کان بوو. یه که م راگه یان دنی هاوپه یمانه کانیش له و باره یه وه له یاداشتیکدا هاتوه که وه زیری دهره وه ی ئینگلیز به په له له (۱۸) ی

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

کانونی یه که می ۱۹۱۶ بۆ ودرۆ ویلسن ۱۹۱۳-۱۹۲۱ سه رۆکی ئەمریکایی نار دووه . به گوێره ی دهقی یاداشته که ، یه کیک له ئامانجه ستراتژییه کانی هاوپه یمانه کان له و جهنگه دا (دابین کرنی گهرهنتی سه ره به خۆیی بوونی دانیشتوانانی ژیر دهسته ی تیرۆری خویناوی تورک بووه ^۲ . ویلسنیش سالتیک دوا ی ئەو یاداشته ، له ۴ی کانونی یه که می ۱۹۱۷ ، ئەو راگه یاننده یدا :

(نومیدم وایه گهلانی نیو ئیمپراتۆریه تی تورکی مافی خۆیان پێ بدریت، ژیانیکی ناشتی ئاسایشیان بۆ دابین بکریت. چاره نووسیان له دۆژمنان و سته م و داها ته سه لبیه کانی کۆمپانیایی دارایی و پارتیه بیگانه کان بپاریزیت) ئەمانه مشتیک له و راگه یاننده ی هاوپه یمانه کان بوون که بۆ هاندانی گهلانی نیو ئیمپراتۆریه ت بلاوده کرانه وه له په ناوه ش به پێی په یمانیکی نهیته هه موو ئیمپراتۆریه تیان به گوێره ی به رژه وه ندی عه سکه ری و سیاسیی و ئابووری خۆیا نه وه له نیو خۆ دابه ش کردبوو. ئەو په یمانه که له میژوودا به په یمانی سایکس- بیگز به نیو بانگه ، پاش رازی بوونی روسیای قه یسه ری له ئەیلوولی ۱۹۱۶ دا شه کلێکی ره سمی وه رگرت . هه ر ده ولته و به شیک له خاکی ئیمپراتۆریه تی بۆخۆ دانا بوو، به ره نگیکی جیاواز وه ک سنوریک له وانی تر جیا ده کرده وه ، به و شیوه یه ئەو شوینه ی له سه ر نه خشه که په نگی سووری بۆ دانرابوو، ئەوا شوینی ده سه لاتی ئینگلیزی ده گه یاند، که به شیوه یه کی سه ره کی بریتی بوو له دۆلی رافیده یین و ئەو ناوچه یه له خا نه قینی کوردستانی باشوور درژده بیته وه به ره و سه ره وه تا کو باشووری کویت. ناوچه ی ده سه لاتی فه ره نساش رهنگی شینی بۆ دانرابوو، ئەویش به شیوه یه کی سه ره کی ئەو ناوچانه ی ده گرت وه که ئیستا پێی ده لێن سواریا و لبنان و هه روه ها ولایه تی موسل. هه رچی ناوچه کانی باکووری رۆژه لاتی تورکیا بوو- کوردستانی بن ده ستی تورکیا بۆ روسیای قه یسه ری دانرابوو. له پاشان ناوچه یه کیش که

كوردستان چۆن داڭير كراو دابه شكرا

رهنگى سهوزى بۆ دانرابوو، بۆ ئىتاليا بوو^۲ ھاوكات له گەل پەوتى رووداوه كانى به رهى
جهنگدا، ھاوپه يمانه كان له سه ر سياسه تى دووفاقى خۆيان هه ر به رده وام بوون، به جوژىك
دهمىك به جارىك (په تاي به زين) ودهى له شكرى ئىتيجاديه كانى پوخاندبوو، سه رهك
ويلسن جارىكى تر كه وته وه هاندانى گهلانى نيو ئىمپراتورىه ت، له ۸ ي كانونى دووه مى
۱۹۱۸ له به رده م كوئنگرىسى نه مريكيدا ده ستوره چوارده به نديه كهى سه باره ت به
سيسته مى نوئى جيهانى و، به رقه رازكردى ناشتى و ئاسايش و مافى گهلانى له
ديارىكردى چاره نووسيان راگه ياند، ويلسن له به ندى دوازه هه مدا، كه له مه ر تورك و
نه ته وه غه يره توركه كانى نيو ئىمپراتورىه ت بوو، به شتوه يه كى (شاراوه) داواى
سه ربه خۆى - خودى بو نه ته وه غه يره توركه كان ده كات هه روهك له ده قى به نده كه دا
هاتوه :

(پىويسته گه ره نتى فه رمانپواى بۆ به شه كانى توركى له ئىمپراتورىه تى
عوسمانيدا دابىن بكرىت. نه م ما سه باره ت به نه ته وه غه يره توركه كانى ژىر ده سه لاتى
تورك پىويسته ژيانىكى پىر له ئاسايش و دوور له گومانىان بۆ ده سه ته به ر بكرىت و
ده رفه تىكى ره ھاو تونديشيان بۆ په ره پىدانى (سه ربه خۆى - خودى - ئىستقلال زاتى - بۆ
پره خسىت...) له و لاش (مسيؤ جوړج كليمانسو) يهك له چوار سه ركرده مه زنه كهى
جيهانى نه وسا به ناوى ده وله تانى نه وروپاوه شىلگىرانه تر بۆ مه سه له كه ده چىت و
ده لىت: (توركه كان زۆر به ئاشكرا سه لماندىان، كه به هۆى، به رپوه بردنى خراپىان و
زۆردارى هه مه چه شه يانه وه، له چه ندان سه ده دا تواناى نه وه يان نى وه شايستهى نه وه
نن ره گه زى نا تورك به رپوه بيه ن، بۆيه نه گه ر حال وا بىروا پىويسته نه يه لىن هىچ
نه ته وه يهك له ژىر ده سه لاتى تورك دا بىت).^۵ نه و سياسه ته دووفاقيهى ھاوپه يمانه كان
هه ر له و بازنه بۆشه دا ده خولايه وه به گوڤرهى رهوتى رووداوه كان به لايهك دا ده كه وته وه.

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

دهمیک له ۲۰ تشرینی یه که می ۱۹۱۸ ئاگر بهستی مؤدرۆس مؤرکرا، هاوپه یمانه کان به تایبه تی ئینگلیز که وته خو بۆ داگیرکردنی شوپنه ستراتژییه کانێ ئیمپراتۆریهت. له بهر رۆشنایی برهگی چه وته می نه و ئاگر بهسته که ری ده دات هه رچی شوپنیک ستراتژی گرنگ له نیو ئیمپراتۆریهت هه بیته ده کریت داگیربکریت، هه ر له م ریگایه وه ولایه تی موسل داگیرکرا. نه و داگیرکردنه شوومه شه قاریکی گه وره ی خسته نیو جه رگه ی کوردستانی عوسمانلی وره وتی روداوه کانێ به ئاره زوو، و به رژه وه ندی عه سکه ری و ئابووری و سیاسی ئینگلیز وه رچه خاند. نه مه له لایه ک له لایه کی دیش هیندیك نه فسه ری موخابه راتی ئینگلیز وه ک میجه ر نوئیل، هه رده میک هه ستیان به خه ته ری کورد کردبیت به جاریک سیاسه تی ولاته که یان ئاوه زوو کردۆته وه، دیماگۆژی خۆیان بۆ به نجکردنی فیکرو عه قلیه تی کوردی رزگاری خوازیان خستۆته کارو، لێره وه له وئ ده یانوت (مه بهستی ئیمه له وه جه نگه دژواره نه وه بوو، که نه ته وه بچکۆله و بهی ده سه لات و بنده سه ته کان له ژیر حوکمی بیدادو سه ته مگه ری ده ولته زله یزه کان رزگار بکه ن.....)

نه و دواکه وته ی له ئاکامی داگیرکردنه کانێ به رایێ دا بنجی له عه قلیه تی کوردی داکوتابوو، به جاریک بۆشاییه کی فکری له عه قلیه تی سیاسی کوردا پیکه هینابوو. نه و بۆشاییه سیاسی له بونیادی فکرو عه قلیه تی روالهت عه شایه ری ده سه لاتی کورد که به رژه وه ندی خپله کی و که سی له پیشه وه ی مه سه له ی نه ته وایه تیه وه داده نا، زه مینه یه کی له باری له به رده م چه که ره کردن و فراتوو بوونی دیماگۆژی نه هریمه نی مه سیحیه تی رۆژئاوا خولقاندبوو، هه رچی کۆمه له رووناک بیره که ی فهره نساو نیو پارتی ژۆن تورکه کان و، نه سه ته مبول نه وانیش له نیو خو ببونه چه ند کۆمه لیک سوسیالی و فیکرو ستراتژی جیاواز: کۆمه لیک به ته وای ده ست به ردارێ خه باتی چه کداری ببون، باوه رپیان وابوو ده بیته بۆ چاره سه رکردن کیشه ی کورد ده ستور له رۆژ ئاوا وه ریگیریت، هه ر له و

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

روانگه یه وه ئه و كۆمه له، وهك نوینه ری كورد (سهردانی ئه و لیژنه یان كرد، كه دهوله تانی هاوپه یمان له نهستانه بۆ كاروباری داگیر كردن.. یان پیکهتینابوو، چونه لای ئه و لیژنه ئه وروپایی و نه فریقیا نهش كه پیکهتینرابوون بۆ راوه رگرتنی ئه و گه لانه ی كه قه له مپه وی عوسمانی ده رده چن^ا. له باره ی ئامانجی ستراتژی بزووتنه وه ی رزگاری خوازی كوردیش، كه لینیکی گه و ره له نیو ئه و كۆمه له رووناك بیرهدا دروست ببوو، به شیک له و كۆمه له كه دهسته ی سه ركردایه تی كوردستان (ته عالی جه معیه تی) بوون وهك شیخ عبدالقادری عوبه یدولای شه مزینی و نه مین عالی به درخان، باوه ریان به (سه ریه خویی) كوردستان هه بوو به لام به مه رجیک له نیو (یه كیتی عوسمانی) بیت! هه ر له و باره یه وه شیخ عبدالقادر له رۆژنامه ی (ته صویری ئه فكاك) ده لیت: به راستی ئه وه كارێکی زۆر هه له یه كه كورد هه لویستی بی له تورك جیا بیته وه. ئه مین عالی به درخانیش به م شیوه یه بۆ رۆژنامه ی (بۆسفور) ده دویت: (ئیمه سولتانی عوسمانی هه ر به خلیفه ده ناسین و داوای جودایی ناكه ین، جا به هه رچه شنیک بیت ئیمه ده میتینه وه و له گه ل ئه وان ده بین)^ب

هه رچی سه ركردایه تی پارتی دیموكراتی كورد بوو باوه پری به سه ریه خویی كوردستان بوو. له م باره یه وه نه جمه دین حوسین، سكرتیری (پ.د.ك) نامه یه ك بۆ ده سه لاتدارانی ئینگلیز ده نیریت و ده لیت: (ماقی سه ریه سستی گشتی له ناوچه ی كوردستانا بۆ كوردان كارو كرده وه یه كی ته بیعی و نه ته وایه تی به ...)^ب حكومه ته كه ی نه سه مبول هه ر بۆنه وه ی كوردان له هاوپه یمانه كان دوور خاته وه هه روه ها درزی نیوان ریکخراوه كوردی به كان فراوانتر بکات بریاری ئه وه ده دات له گه ل ده سته ی (ك.ت.ج) ی شیخ عبدالقادر دانوستانیکی کاتیی ساز بدات. (خه لیفه وه حیده دین) خه لیفه ی حكومه تی نه سه مبول، داوای له ئیبراهیمی حه یده ری شیخی ئیسلامی ده وله تی عوسمانی كرد (لیژنه یه كی وه زاری) بۆ لیکۆلینه وه له کیشه ی كورد پیک به نیت. له ئاكامدا هه ردوولا بۆ

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

گفتوگو کۆبونوه لیزنه دوو قۆلیه که به م شیوهیه بوو: نوینه رانی ده ولت نه مانه بوون: شیخی نیسلام حهیدهری زاده ئیبراهیم ئه فندی وعه بوق پاشای سهرپرشتیاری (ئشغال)، عهونی پاشای سهرپرشتیاری زهریا. ئه ندامانی (ک.ت.ج) کۆمه لهی به رزیتی کوردستان - نه مانه بوون: شیخ عبو لقادری شه مزینی سه رۆکی کۆمه له و نه مین عالی به درخان جیگری سه رۆک، مراد به درخان و مه ولانا زاده ره فعت و دوو نه ندامی ئه فسه ری کورد، سه رهنگ نه مین به گ و سه رگورد عه ونی به گ^{۱۲}. ئه و لیزنه یه ئیبراهیم حهیدری وه کیلی سه رۆک وه زیرانی حکومه تی ئه سته مبول سه رۆکایه تی ده کرد، له کۆتایی دا لیزنه که پرسیاری له سه ره ئه و خالانه دا:

۱. سه ربه خۆی بدری به کوردستان، به مه رجیک کورد قایل بیته هر له یه کیتی عوسمانیدا به مینیتته وه.

۲. هه موو ته داره کیکی پتیوست بۆ ئه م سه ربه خۆیه جیه جی بکریته به گورجی ده ست بکری به نه نجام دانی.

ئه و ریکه وتنه ی ئه سته مبول و کورد هر له سه ر کاغه ز مایه وه هۆی سه ره کیش له مه دا دوو شتی سه ره کی بوون:

یه که میان: چاره سه ر کردنه که به ئاره زووی ئینگلیز نه بوو، هه ریۆیه له لایه که ئه و حکومه ته ده سته کرده ی خۆی روبه رووی بزوتنه وه ی موسته فا که مال کرده وه له لایه کی دیش کارتیی سه وزی به یۆنان دا که خوارووی تورکیا داگیر بکات. دووه میش. تورکه کان هر خیان جدی نه بوون له و بریاره یاندا به جۆریک هه رماوه یه ک دوا ی ئه و ریکه وتنه له رۆژنامه ی (وقت) هه ندیک پرۆپاگه نده یان بلاو کرده وه گوایه کورد به مه رازی نه بووه و داوا ی جیا بوونه وه ی کرده وه. له نۆیو گه رمه ی روودا وه کاندایا وه په یمانه کان خه ریکی دامه زراندنی ده زگایه کی نۆیو ده ولته تی بوون بۆ ئه وه ی ششه رعه تیک بده نه پال پاراستنی

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

به رژه وه ندى عهسكەرىو ئابورىه كانيان له رۆژه لاتى ناوه پاست. له ئاكامدا له ۲۵ كانونى دووه مى ۱۹۱۹ كۆمه لهى گه لان دامه زرا. ههفته يه ك بهر له دامه زراندى كۆمه لهى نيو براو، هاوپه يمانه كان كۆنگره يه كى ناشتييان له پارس له باره ي داينكردى مافى گه لانى بن دهست و كيشه ي ناوچه يى و هه ريمى نيو نه ته وه ييه كان به سستبوو. پاش ئه وهى كۆمه له كى شىخ عبدالقادر هيجيان له حكومه تى نه سته مبول ده سستگير نه بوو. له گه ل هه نديك ريكخراوو پارتي سياسى و ده سه لاتدارى كورد وه ك كۆمه لهى ريكخراوى كۆمه لايه تى و كۆمه لهى سه ره خۆى كوردستان و پ. د. ك ريككه وتن، كه شه ريف پاشاى سياسه ته دارى كورد بۆ كۆنگره ي ناشتى له پارس بنين، شه ريف پاشا كۆنه بآليوزى عوسمانى بوو له سته كۆهۆلم له سالى ۱۸۹۰، له سه رده مى ئيتحاديه كانيش ماوه يه ك له فه ره نسا بووه، هه ر بۆيه ئه و كۆمه لانه ريك كه وتن كه (شه ريف پاشا) بكن به نوينه رى كوردو داواى مافى كورد بكا، له كۆنگره ي ناشتى دا شه ريف پاشا له ۲۲ مارسى سالى ۱۹۱۹ ياداشتىكى به پيژى له باره ي ميژوو جوگرافياى كوردستان و ره وايه تى دۆزى كورد ئاراسته ي كۆنگره ي ناشتى كرد. ئه رمه نه كانيش كه به فيتى كۆمونيسته كانى سوڤيه ت ئيدعاى ده وه له تى ئه رمينيائى گه و ره يان ده كردو ده يانويست به شىك له خاكى كوردستان بۆ خۆ دابهرن به بيانوى ئه وهى ئه و ناوچانه له كۆندا ولاتى ئه رمه نيه كان بووه .

شه ريف پاشا بۆ چاره سه ر كردن ناشتيانه ي كيشه ي ئه رمه نه كانيش له گه ل بۆگۆس توبار، نوينه رى ئه رمه نيه كان كۆبون وه يه كى سازكردو له تشرينى ۱۹۱۹ ريككه وتن كه كوردستان جيا بيت له ده وه له تى ئه رمينيائى مه زن، هه ر بۆيه هه ردوك بيكه وه له يه كى نادارى ۱۹۲۰ ياداشتىكيان له و باره ي وه ئاراسته ي ئه نجومه نى بالاي هاوپه يمانه كان كردو، ئه مه و له يانزه ي ئابى ۱۹۲۰ ئه نجومه نى بالا په يمانى سيڤه راگه ياند. ئه و په يمانه له ميژوى نوئى كوردا به په يمانىكى چاره نوسى ناو ده برىت. له به شى سئيه مى ئه و

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

په یمانه دا سێ به ند ٦٢،٦٣،٦٤ له باره ی ولاتی کوردان و ده وله تی ناینده ی کوردی بوون

١٠

به قه ناعه تی ئیمه ئه و په یمانه له میژوودا زیاد له پیویست پتی هه لدراره، هه ربۆیه ئیمش ده مانه ویت به کورتی لی بدویین و هه لویستی شاراه ی هاوپه یمانه کان له سه ر هه ده فی بنه په تی روون بکه ی نه وه. به پتی به ندی ٦٤، هاوپه یمانه کان به ره چا وکردنی باری سیاسی و عه سه کری ناوچه که، سێ مه رچی بنه ره تیان بۆ سه ره خۆی به شیکی کوردستان دانا بوو هه روه ک له ده فی به ند هه که دا هاتووه:

١. ئه که ره زۆبه ی ئه و خه لگانه ی که وتونه ته خۆره لاتی فورات و باشووری خۆرئاوا ی نه رمینیا وه داوا ی جیا بوونه وه له تورکیا بکه ن.

٢. وه کۆمه له ی گه لانیش له و باوه ره داویت که ئه م گه له ئه توانی سه ره به خۆی و پیسپیری ئه مه بکات، ئه و تورکیاش له ئیستا وه په یمان ده دات ئه و پیسپیری جی به جی بکات، ده ست به ردار ی هه موو ماف و ئیمتیا زانیکی خۆی نه بی له و ناوچانه دا

..

٣. ماوه ی سالتیکیش بۆ پیاده کردنی ئه م به ند ه دانرا...

ئه و سه ره به خۆیه ی له به ند ه که دا هاتو ته نیا سه ره به خۆی کوردستانی باکوورو روژئاوا بووه، چه نکه له رووی پراکتیکه وه به شی باشوورو روژه لات به زۆری له ژیر ده ستی سوپای ئینکلیزو ده سه لاتی عه رب و فارسدا بووه، تاکو شه ریف پاشا خۆیشی نه یه توانیوه له وه ند ه زیاتر داوا بکات، هه روه ک خۆی بۆ کلیمانسۆی سه رۆکی کۆنگره ی ناشتی پاریس ده دویت، داوا ی ته واوی کوردستان و مافی کورد ناکه م، به لکو ته نیا مه به ستم سه ره به خۆی ناوچه ی بیاریه کر، خارپوت به تلیس، موسل، کویسنجق و ئورفایه ... ده نا مه سه له ی کوردو کوردستان له ئه رزه پۆم را تا کوردی ئیرانیش

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ده گرتته وه، له لایهك دیش، ئینگلیز بۆ ئه وهی قه واره ی مه سه له كه بچووك بکاته وه نه ری ی به نوینه ری حکومه تی کوردستانی باشووردا، كه به ریزان ره شید زه کی بابان و نه حمه د به رزنجی بوون، یاداشتیک له باره ی کوردی باشوره وه بگه یه ننه شه ریف پاشا، نه ری ی به کورده کانی بن ده سستی ئیرانش دا یاداشتیک له باره ی خۆیانه وه بگه یه ننه گۆنگره ی ناشتی. سه باره ت به م هه لویسته ئینگلز بیانوی ئه وه بوو ئیران به شداری جهنگی نه کردوه، هه ر بۆیه ناییت وه فدی کورده کانی ئه وی به شداری کۆنگره ی ناشتی بکه ن! خالینکی دی له سه ر جیدی نه بوونی هاو په یمانه کان ئه وه یه . ئه وان زۆر زیره کانه دیراسه ی بونیادی کۆمه لایه تی و فیکری کۆمه لای کورده واری و عه قلیه تی سیاسی کوردیان کردبوو، ده یان زانی سه رانی وهك شیخ عبدالقادر و نه مین عالی به درخان و ئیحسان نوری پاشا و حه سه ن خهیری نایانه ویت له یه کیتی عوسمانی ده ریچن، هه ر بۆ نمونه ئه و نه نجومه نه ۷۲ نه دنامه ی مسته فا که مال دایمه زانده بوو به ناوی کورده وه بۆ سه رۆک ویلسن و کۆنگره ی ناشتی ته لگرافیان لیده دا ده یانوت (ئیمه سه ره خۆیی کوردستانمان ناویت، برایه تی کوردو تورکمان ده ویت)^{۱۱}. هه روه ها خالینکی دی زۆر گرنگ له سه ر جیدی نه بوون له سه ر ناوه پۆکی په یمانه که دا! ئه وه بوو هه ریه که له به ریتانیا، فه ره نسا، ئیتالیا له هه مان رۆژی راگه یاندنی په یمانی سیقه ردا ۱۱- ئاب- ۱۹۲۰ بریاریان له سه ر دابه شکردنی ده سه لاتی عه سه کری دا له کوردستانی باکووردا^{۱۲}. ئه مه و ئینگلیز بۆ ئه وه ی به جارێک به رژه وه ندی خۆی له ناوچه که دا بپارێزیت دبلۆماسیانه له کۆنگره ی سان ریمۆ ۱۹۲۰ ولایه تی موسل - کوردستانی باشوری - به جارێک بۆ خۆی داپه ری! ئه و ماوه ی سه له ش که بۆجی به جی کردنی به نده که دا بریاری له سه ر درابوو مه سه له یه ک بوو په یوه ندی به ره تی روداوه کانه وه هه بوو. هه ر بۆ نمونه ده میک له سالی ۱۹۲۱ مسته فا که مال توانی زه برینکی کوشنده له حکومه تی ئه سته مبول و سوپای داگیرکری یۆنان له باشوری

كوردستان چۇن داڭير كراو دابەشكرا

توركيا بدات و ھىلىكى راست و چەپ بە كۆنگرەى لەندەن ۲۱ - شوبات -۱۴- ئازارى ۱۹۲۱ دا بدات بە جارئك مەسەلەكە ئالۆز بوو. ھەرىكە لەفەرەنساو ئىتالىا و يەكئىتى سۆڧىەت كەرەسەو كەل وپەلى جەنگى نوئىيان پىشكەش بە بزوتنەو ەكەى مستەفا كەمال كرد ^{۱۸} ، دەسبەجىش رەزامەندى خۇيان راگە ياند سەبارەت بە گۆرىنى ئەو بەندانەى پەيمانى سىڧەر كە باسى كوردستان دەكات، سىر ھىنرى وىلسن -سى سەرۆك ئەركانى سوپاى ئىنگلىزىش لەو بارەيەو دەنوسىت: (لە بەردەم دىبلۆماسى ئىنگلىز يەك شت ھەبە، ئەوئىش پەيوەندى دۆستايەتى لەگەل مستەفا كەمال بىسەتت) ^{۱۹} ، ھەروەھا سىر چارلس ھاركنتون -سى سەر كوردەى سوپاى ئىنگلىز لە ئەستەمبولىش دەئىت: (باشترىن شت بۇ ئىمەى ئىنگلىزى ئەو يە ئەستەمبول بەجى بەئىلن و لەگەل مستەفا كەمال پەيوەندى دۆستايەتى سازدەين) ^{۲۰} ئەو پىشكەرىە مەعنەوى و ماددىەى ھاوپەيمانەكان بۇ بزوتنەو ەكەى مستەفا كەمال راپەرىنى قۇچ گىرەكان پى سەر كوت كراو، لە ئەيولۇ ۱۹۲۲ كۆتايى بە داڭير كوردنى باشورى توركيا لە سوپاى يۆنانى ھىتا. بەو شىوہە ئەو پەيمانەى تەنيا لەسەر كاغەزىش ئەرمەن زۆر لە كورد زياترى پى رەوا بىنرابوو بە جارئك لەئىو بەرژەو ەندىەكانى ھاوپەيمانەكاندا لە باربرا.

لەدواى ئەو روداو ە شەپى دەروونى، دىبلۆماسى راگە ياندن بۇ ھاوہى يەك دوو سالىك ناوچەكەى تەنيەو ە . ھاوپەيمانەكان خەرىك بوون سەر لەنوئى نەخشەى جىهان بە پى بەرژەو ەندىەكانى خۇيان دابىرژنەو ە، ھەر بۆيە جارى پەيمانىكى ئاشتى نوئىيان لە لۆزان راگە ياند. ئەگەر پەيمانى سىڧەر سىدارەى توركيا بوئىت. ئەوا پەيمانى لۆزانى ۲۲ى تەموز ۱۹۲۲ سىدارەى پەيمانى سىڧەر نەخشەى رەتكردەو ەى ناسنامەى قەومى كوردو كوردستان و دۆزى كورد بوو! ئەو ھەلوىستە دوو فاقىەى ھاوپەيمانەكان بەتايىەتى ئىنگلىز ھەر ھەرىمى كوردستانى باكورى نەگرتىقو ە بەلكو ھەلوىستىكى گىشتگر بوو

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

سه بارهت به کورده وه. به ئه هه ر ئه وان بوون به ره سمی شیخ مه حمودیان به (حوکمداری) ی کوردستان داده ناو به جۆرێک مه لیکه به ریتانیا جۆرجی پینجه م خۆی پیرۆزیایی له حکومه ته که ی شیخ مه حمود کردووه، هه روه که له ده قی به رقیه یه که ی مه لیک له رێگای بالێوزی ئینگلیز به شیخ راگه یاندراره: (ئیمه ته بریکه سه عادهت و ئیستقلالیه تی کوردستان ده که یین. ئومید ئه که یین دۆستایه تیمان هه ر له زیده یی بیت. ئیمزا مه لیکه به ریتانیا ی گه وره جۆرجی پینجه م) ^{۲۱} هه روه ها له ۲۴ کانونی یه که می ۱۹۲۲ به ریتانیا و حکومه تی عه ره بی عێراقی به یاننامه یه کیان سه بارهت به دامه زرانندی حکومه تیکی کوردی له باشوری کوردستان بلاو کرده وه. له ده قی به یاننامه که دا را هاتووه (حکومه تی به ریتانیا ی خاوه ن شکو حکومه تی عێراق دان به مافه کانی کورده نیشته جیکانی سنووری عێراق داده نین له دامه زرانندی حکومه تیکی کوردی له و شوینانه ی که کورده کان زۆرینه ی ره های دانیشنوان پێک ده هینن...) ئه وه موو به لێن و په یمانانه ی ئینگلیز ته نیا خافلاندن و چه و اشه کردنی ره وتی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردو قۆزتنه وه ی (کات) بوو، ئه گه ر نا شتی که نه بوو له فه ره نگه ی هاو په یمانه کاندای پێی بوتریت حکومه تی کورد، هه ر بزیه هه روه که چۆن له ته موزی ۱۹۲۳ ده ولته ته خه یالیه که ی نیو په یمانی سیفه ر له باربردرا هه ر له هه مان مانگ و ساڵدا مه سه له ی حکومه ته که ی باشوری کوردستانیش بووه (زۆره ملی نه کردن له به کارهینانی زمانی عه ره بی له شارۆچکه کانی (باکووری عێراق) دا ^{۲۲}.

به م شیوه یه به پێی په یمانی سان - ریمۆ ۱۹۲۰ و په یمانی لۆزانی ۱۹۲۳ ولایه تی موسڵ به هه ردوو ولایه تی به سه ره ی شیعه وه به غدای عه ره بی سووننی لکیندراو، ده سه لاتی په های ده ولته تی زۆره ملی ی به ناو عێراقیش خرایه ژیر ده سستی عه ره بی سووننی که ته نیا ۱۵٪ هه ر سن ولایه ته که یان پێکده هینا! ئه مه وه له ۳۰ تشرینی یه که می

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

۱۹۲۳ مستهفا كه مال جاري سيستمی كۆماری توركياي داو، به ششی باكوری كوردستان به په رسمي كرايه ويلايه ته كانی باكوری رۆژه لاتی توركيا. هرچی فهره نساش بوو به پئی سئ په یمانی شووم: سایكس بيكو ۱۹۱۶، سان ريمو ۱۹۲۰، لوزان ۱۹۲۳ به ششی خورئاوای كوردستانی تاكو سالی ۱۹۴۶ خسته ژیر ئینتدابی خویه وهو به ششی رۆژه لاتی، كوردستانی بندهستی ئیران هر له سالی ۱۶۳۹ - هوه له ژیر دهستی ئیران دابوو تاكو نه مروض له ژیر پۆستالی فارسدا ده نالینت، له (۵)ی حوزه يرانی ۱۹۲۶ وهفدی توركيا له كۆنگره ی سئ قۆلی نه نقره به په رسمي دانی به هیلی (بروكسل)ی كۆمه له ی گه لان ناو، له ۱۸ ته موزی ۱۹۲۶ - هوه ئه و هیله به په رسمي بۆته سنووزی نیو دهوله تی نیوان توركيا و عیراق. له و چه ند دیره دا به ئاشكرا دهرده كه ویت كه چۆن هاوپه یمانه كان كوردستانیان داگیر كردو دابه شكردو چه ند حكومه تییكي ناسیونالیستی كۆنه په رستیان له سه ر حسیبی دۆزی رهوای كورد دامه ززاند، به لام ده میك سه رانی كورد به ك و له ژیر به ك ئالا كۆده بنه وه ئه و هیله ده ستكرده ی ئیستعمار هر هینده ی دیواری به رلین خوی له به رده م رقی په یروزی كورد راده گریت. هه روهك W.H.Hay ئه فسهری موخابه راتی ئینگلیز له لاپه ره (۲۶)ی په رتوكی (دوو سال له كوردستان) دا ئه و پاستیه به لگه نه ویسته ده نوسیت: (ئه و رۆژه ی كه كورده كان له خوی غه فله ت بیدار ده بنه وه ستراتیییه تییكي نه ته وه یی به كگرتوو داده پڕین، ئیدی دهوله ته كانی توركيا، ئیران، عیراق ته نانه ت هیزی پوشكه به كیشیان نامینئ).

پهراویزهکان

۲. د. کمال مظهر، اضواء علی قضایا دولیة فی الشرق الاوسط، ص ۱۲۷
۳. سه رچاوه ی پیششو
۴. د. جرجیس حسن، ترکیا فی الاستراتیجیة الامریکیة بعد سقوط الشاه، ص ۸۲ - ۸۳
۵. د. کمال مظهر، نفس المصدر ص ۵۵، ئو (استقلال ذاتی) یه ی ولسن جاپی بۆ ده دا خۆی له خۆی دا ئۆتۆنۆمی به کی راست و دروست بوو، نه ک سه ره خۆیی، مامۆستا جه مال نه به ز له کتیبیکدا ده قی ئو به نده به و شیوه یه ده نویست: ویدرۆ ولسن دوا ی ده سته به ری مافی ئۆتۆنۆمی بۆ نه ته وه غهیره تورکه کانی ژیر ده سته ی نیمپراتۆریه تی عوسمانی ده کات.
۶. د. بله چ شیرکۆ، کیشه ی کورد ل ۶۵.
۷. علی نیحسان پاشای فه رمانده ی له شکری شه شی عوسمانی له موسل مۆلی دابوو هر به ره لستی سوپای ئینگلیزی ده کرد، به لام ئینگلیز سوور بوو له سه ره نه وه ی هر ده بی موسل داگیر بکریت چونکه شوپینکی ستراتیزی گرنه و چه ندین کیلگه ی نه وتی لی. له وباریه وه مارشالی سوپای ئینگلیز نامه یه کی هه ره شه ئامیز بۆ علی نیحسان پاشا ده نویست و ده لیت: ئه گه ره له پازده ی تشرینی دووه م موسل ته سلیم نه که یه ت، ئه و ته نیا تۆ به رپرسیار ده بیته له هه موو خوینیک که له داها تودا ده رژیت. له ئاکامدا به و شیوازه دیپلۆماسی به ئینگلیز له ۸ ی تشرینی دووه مدا موسلی داگیر کرد. ئو داگیر کردنه ش خائیکی ره ش بوو، بۆ چاره نووسی کوردستانی باشوور و نه مۆشی له گه لدا بیته هه ره شه که ی مارشالی ئینگلیزی هر کاریگه ری خۆی ماوه له سه ره وه تی رووداوه کانی کوردستاندا.

کوردستان چۆن داگیر کراو دابهشکرا

۸. کوردستان عوسمانلی: کوردستانی بندهستی تورکیا ، عراق و سوریا که به پی‌ئی پهیمانی زه‌های ۱۶۳۹ به ده‌ولتی عوسمانی به‌خسرا!
۹. د. بله‌چ شیرکۆ، سه‌رچاوه‌ی پیشوول ۶۲.
۱۰. کریس کوچیرا، میژووی کورد له سه‌ده‌ی ۹۱ - ۲۰ ل ۷۰.
۱۱. سه‌رچاوه‌ی پیشوول ۶۹.
۱۲. سه‌رچاوه‌ی پیشوول ۶۹.
۱۳. د. بله‌چ شیرکۆ، سه‌رچاوه‌ی پیشوو.
۱۴. د. کمال مظهر، چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له میژووی گه‌لی کورد.
۱۵. ئه‌رمه‌نه‌کان ئیدعای ئه‌وه‌یان ده‌کرد که هیچ مه‌لبه‌ندیک له جیهاندا به‌قه‌د مه‌لبه‌نده‌کانی وان و به‌دلیس ئه‌رمه‌نی ئین! هه‌روه‌ها سه‌بارت به‌ نێو (مافی میژووی) ئه‌رمه‌ن به‌سه‌ر کوردستانه‌وه له تو‌ماری ئه‌رمه‌نی‌به‌کان هاتوو ه‌ئو نیشتمانه (کوردستان) چه‌ندین سه‌ده‌یه نه‌ته‌وه‌یه‌کی له‌سه‌ر ده‌ژی وه‌کو ئیمه‌ی ئه‌رمه‌ن له ره‌گه‌زی ئارین و ئیمه‌ش هه‌ست ده‌که‌ین که ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه زیاتر له ئیمه‌وه نزیکن وه‌ک له تورک، به‌لام هینده به‌شیکێ ئه‌و نیشتمانه‌یان - خۆ هه‌ربه‌ده‌ستی ئه‌رمه‌نی‌به‌کانی چاخه‌ کۆنه‌کانیش ئاوه‌دان کراوه‌ته‌وه - ئه‌م‌پۆ به‌زۆری به‌ ئیسلام کراوه و بکورد کراوه!
۱۶. شه‌ریف پاشا بۆ پوچه‌لکردنه‌وه‌ی ئه‌و داوا‌یه‌ی ئه‌رمه‌نی‌به‌کان به‌لگه‌ی میژووی ده‌هینیتته‌وه به‌ گوێره‌ی ئینسکلۆپیدیای ئینگلیزی (Nutlas) نه‌خشه‌ی خاکی ئه‌رمه‌ن به‌وشیوه‌یه‌یه ئه‌رمینیا ولاتیکه له رۆژئاوای ئاسیادا. که‌وتۆته‌ ده‌ریای قه‌زوینه‌وه، له باکوری چیپا‌کانی کوردستاندا. دابه‌ش کراوه‌ته‌سه‌ر تورکیا و روسیا

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

ولاتی فارس، دهشتیکی شه قاز - شه قار پیکده هیتی و نه ملاو نه ولای چهند دۆلئیکی به پیت و پاراون که لوتکه کانیان له جیای نارارات قوت ده بنه وه.

۱۷. په یمانی سیفر پینجه م په یمانی نۆ ده ولته تی بوو که کۆنگره ی ناشتی پاریس بریاری له سه ر دابیت. نه و په یمانه له ۱۲ به ش و ۴۲۲ به ند پیکهاتبوو. پینج لیژنه ی تایبه تی سه ر به کۆنگره دایان رشتبوو.

۱۸. نه و هه لۆیسته ی نه نجومه نی حه فتا و دوو نه ندامی کوردی، هه لۆیستیکی نابه جۆو خۆفرۆشانه بوو چونکه له راستی دا له بواری سیاسی و عه سکه ری دا خزمه تیکی زۆری به بزوتنه وه که ی مسته فا که مال کوردی زه برتیکی سیاسیشی له هه لۆیستی کوردا دا، عصمه ت ئینۆنۆی وه زیری دهره وه ی نه و کاتی تورکیا له کۆنگره ی لۆزان دا ده ریاره ی هه لۆیستی نه و جۆره کوردانه ده لئیت: له میژوودا پیشانیان داوه و نه وه یان سه لماندوه که ده یانه وی له ژیر به رپه به رایه تی تورکدا بژین و له وان جیا نه بنه وه. نه و نه دمانه ی که کوردن و تاکو ئیستاش له په رله مانی ئیمه دا جیگیر بوون نه و نۆینه ری که لی کوردن. ناسۆ که رمیانی: کورته میژوی کوردو کوردستان ل ۶۴.

۱۹. نه و به شه ی کوردستان به پی ی په یمانی سایکس-بیکر به شی روسیا بوو به لام دوا ی کوده تای سووری سوڤیه تی، به لسه ویه کان شوینه که یان چۆلکردو له که ل ئیتحادی به کان ریکه وتن، به پی ی په یمانی بریست- لیتوڤسک - ئاداری ۱۹۱۸ به شیکی سنووری کوردستان بوخۆیان دابیرن نه و چه شنه سنوره ش دواپی بوو به سنووری ره سمی سوڤیه ت و تورکیا!

نه نیا به کیتی سوڤیه ت ملیۆنیک رۆبلی زۆرو ۲۹هه زار تفه نگ و ۶۲ ملیۆن فیشه ک و ۵۴ تۆپ ۲۰هه زار ماسکی دژی کیمیایی و زه خیره و نه فتیکی زۆری کرده خه لاتی تورکیا، هه رچی فه ره نساش بوو هه رچی چه ک و ته قه مه نی هه یه له و شوینانه ی بۆ

كوردستان چۇن داگير كراو دابه شكرا

۱. له شكره ميللىيه كهى مسته فا كه مالى چۆل ده كرد دبلۆماسيانه پىتى ده به خشى به م جۆره نه و چهك و ته قه مهنى بهى له شكرى فاره نسى له كليكييا به جىتى هيتشت له گه ل نه وهى رووسى به س بوون بۆ نه وهى چۆك به سوپاي وه حيدده دين و يونانى و قوچ گيرى به شوپشگيرپه كان دابدهن!
۲۰. الرجل الصنم: ضابط تركي سابق
۲۰. رۆژنامهى خه بات.
۲۱. المسألة الكردية في العراق: عزيز شريف.

سه رچاوه كان

۱. د. بله ج شيركو، كيشهى كورد ميژينه و ئىستاي كورد، ته بريز ۱۹۹۰
۲. د. كمال مظهر أحمد، اضواء على قضايا دولية في الشرق الاوسط، بغداد ۱۹۷۸
۳. د. كمال مه زهر، چهند لاجره بهك له ميژووى گه لى كورد، بغداد ۱۹۸۵
۴. كريس كوچيرا، ميژووى كورد له سه دهى ۱۹-۲۰ دا، و: محمد ريانى، تاران ۱۶۳۹
۵. د. جه مال نه بهز. بيري نه ته وهى كورد نه بيري قه ومى رۆژه لائى و نه بيري ناسيوناليزمى رۆژئاوايى به، ستوكهۆلم ۱۹۸۴
۶. الرجل الصنم، ضابط تركي سابق، ت: عبدالله عبد الرحمن ط ۲، ۱۹۷۸؟
۷. گوڤارى رۆژى نوئى
۸. گوڤارى رابوون ژ: ۲
۹. رۆژنامهى خه بات.

كوردستان چۇن داگىر كراو دابه شكرا

به شى پىنجه م
له سىقەرەوۈە بو لۆزان
حەتمىە تى دابه شكردنى كوردستان

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

پیش نه وهی له پهیمان لۆزان بکۆلینه وه، وا به چاک ده زانین نه وه کارانه بخهینه
روو که دهوری گرنگیان بینسی له ته و او ناشکرا کردنی ماهیه تی پهیمانی سیفهر
دروستکردنی پهیمانی لۆزان:

یه که م: پاپیشتی رۆژناوا بۆ که مالیه ت

هر که له شکری که مالیه ت له دوا سیفهر، چند سهرکه وتنیکی به دهست هیتا،
ته و او ماهیه تی ستراتیژییه تی رۆژناوا له به رامبه ر بزوتنه وهی که مالیه ت و دۆزی کورد
به ده رکه وه ت. هه ریۆیه پیش نه وهی پهیمانی ناشتی له لۆزان نیمزا بکه ن له چند
که نالیکه وه په یوه ندی راسته وخۆی دبلۆماسی و عه سه کریان ده گه ل حکومه ته که ی
نه نقره کرد، له بۆنگره ی له نده ن، که له شوپات/ئاداری ۱۹۲۱ به ستر، وه فد ی
حکومه تی نه نقره توانی هاوپه یمانیتی ناشکرا له گه ل پاریس و رۆما پیک بیستی،
ئینگلیزیش رازی بوو که چیتر باسی مافی چاره ی خۆنووسینی کوردستان و ده ولته تی
نه ته وه یی بۆ کورد نه کات^۱.

هه رچی پهیمانی فرانکلین/بۆیۆن بوو که له ۱۹۲۱/۱۰/۲۰ له نیوان تورکیا و
فه ره نسا مۆرکرا، کاریگه ری یه کی راسته وخۆی له سه ر چاره نووسی دۆزی کورد هه بوو،
هه روه ها مه سه له ی مافی چاره ی خۆنووسین و ده ولته تی ئاینده ی کوردستان و حوکمی
زاتی ئیداری (بۆ کوردان) به شتیکی پتویست نه بوو دانا^۲. نه مه و نه گه ر بزانی ن له پاش
جه نگی یه که می جیهان (کلمه نسۆی) فه ره نسۆی له دزی تورکان ده یوت نابنی له مه و دوا
که لانی غه یره تورک له ژیر ده سه لاتی تورک دابن، به لام پاش نه وهی له ریگای نه و
ریککه وتن نامه یه (فرانکلن/بۆیۆن) ده سه لاتی ره های سوریا ی بۆ ته و او فه راهم هات،

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

نهك هر پشتی له دۆزی كورد كرد، به لكو ههروهك چۆن ئینگلیز له ناوچهی ژیر دهسهلاتی خۆی كهوته لیدانی بزوتنهوهی ئازادبخوازی كورد، ئه ویش به هه مان شیوه كهوته لیدانی بزوتنهوهی ئازادی خوازی كورد له كوردستانی رۆژئاوا. ههروهها ده وریکی گرنگیشی بینی له سهر كوتكردی راپه پینی ۱۹۲۵.

دووهم: دهوری سۆقیهت له هه لوه شانده وهی په یمانی سیفهر

دهوری سۆقیهت له هه لوه شانده وهی په یمانی سیفهر به حه تمی كردنی داگیر كردن و دابه شكردنی كوردستان له هاوپه یمانه كان به هیزتر بوو. له دیدی سۆقیهت نیازی راسته قینهی به ریتانیا و فه ره نسا له په یمانی سیفهر نه وه بوو كه به رگری له بلا بوونه وهی شوینه واری شۆرشى ئۆكتۆبه ر بكن. ده یانویست ده وله تیكى پاشكه وتووی ده ره به گایه تی دروست بكن، كه توركیا و روسیاى سۆسیالستی لئك جیا بكنه وه بپیته نوخته یه كى ستراتژیی دژی یه كیتی سۆقیهتی له نزیك كانگاكانی نه وتی قه وقاز^۲. له و پێودانگه میکافیلییه سۆقیهت له ۱۶ ی ئاداری ۱۹۲۱ په یوه ندی راسته وخۆی به ئه نقره كردو له رینگای په یمانی (الصداقه والأخوة)، سۆقیهت یه كه م ده ولته تی مهن بوو له ناوچه كه ئیعتیرافیكى ره سمی به حكومه تی ئه نقره كردو نوینه ری ئه تاتوركی وهك نوینه ری بۆرژواى نیشتمانی له كۆنگره ی باكو قه بول^۳ كرد. پاساوی سۆقیهت به وهی كه حكومه تی ئه نقره خوارووی سۆقیهت له هه ره شه ی ئیمپریالیزم ده پارێزی، پاساویكى بئ بنه چه یه و ئه صلی بابه ته كه نه وه یه كه له لایه ك سۆقیهت ده یویست ده وری خۆی هه بئ له شوپننیکى وهك توركیا ههروهها به حوكمی نه وهی كوردیش له نئو یه كیتی سۆقیهت دا هه بوو. به واتای له گه ل توركیا هاوكیشه بوو. له و جوانگه وه سۆقیهت پشتی له كوردو ئه رمهن كرد^۴ له پاشانیش

كوردستان چۇن داگير كراو، ابه شكرا

هەرۆك ئىنگلىزو فەرەنسىيەكان، سۆڧىت دەۋرى گرنكى بىنى لە فەشەل پىھىتانى راپەرىنى پىران وناگرى داخ^۱،

سى' يەم: ناكۆكى و ناتەبايى سەرانى كورد

دوبەرەكى سەرانى كورد، ھۆكارىكى مەزن بوو بۇ داگيركردن و دابەشكردنى كوردستان، بەرەيك لە ئەفسەرو سەرکردە خىلەكەكان تەواو لەژىركارىگرى دىماگۆزىيەتى ئەتاتورك دابوون و باۋەرىيان بە دەۋلەتى كوردى نەبوو، ھەرچى بەرەى رۇشەنفرانى ناسىۋنالىستى بوون، ئەوانىش ھەر چاۋەپى بىوون رۇژئاوا دەۋلەتتىكىيان بۇ دروست بكا. بەمجۆرە عەقلىيەتى خىلەكى سەرەك خىلەكان و ناكاملتى تىگەيشىستى عەسكەرى عەقلىيەتى عەسكەرتارىيەتى ئەفسەرە كۆنەكان و دىلۇماسىيەتى نا كامل و عەقلىيەتى سادەى رۇشەنفرانى كورد بىوون بە پالپشتىكى ناراستەوخۇ بۇ سەرەكتىنى كەمالىيەت ولە بەين بردنى يۇتۇپىيى كورد.

چۋارەم: ھەرەسى حكومەتى ئەستەمبول و دامەزراندنى حكومەتى

ئەنقەرە

لە سەردەمى پەيمانى سىڧەردا دوو دەسلەئى توركى لە توركىا ھەبوو، حكومەتى ئەستەمبول كە بە ناو حكومەتى خەلاقەبوو، ئەو حكومەتە دانى بە ندەكانى سىڧەر نابوو. ئەو حكومەتە ھەرچەندە لەچاۋ حكومەتى ئەنقەرە بىئ دەسلەت بوو، بەلام ئەگەر ئىنگلىز ھەرەسى پىن نەھىتابا دەۋرىكى ئىجابى دەبوو لە ئايندەى مەسەلەى كورددا، چونكە ھەر ھىچ نەبىئ لە لاىك دانى بە مەسەلەى كورد نابوو لە كۆمەلەى گەلان.

کوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

ههروهها وهك حكومه تهكهی ئه نقهرهش توند پهو نه بوو سه بارهت به مه سه له ی لهومی له تورکیادا. هه رچی حکومه تی ئه نقهره بوو په یمانی سیفه ر به سیداره ی تورکیا داده نا. هه وهها نهو ئیعتیرافه ی حکومه تی ئه سته مبولی به ره وایینینی مه سه له ی کورد به خیانه تی نیشتمانی ده زانی ^۷ .. بۆ ئاینده ی ستراتیژی ئینگلیز له ناو چه که دا، ئینگلیز حکومه تی ئه نقهره ی سه رخست و حکومه تی ئه سته مبولی فه شل پیه ینا.

دوای سه رکه وتنه دبلوماسی و عه سکه ری په کانی که مالیه ت ره وتی هه موو هیزه نیو دوله تی په کان به به رزه وهندی تورکیا گۆپدرا. هه ر بۆ ئه وه ی که مالیه ت چاکه ی رۆژئاوا بداته وهو نهو به لینه ی له ئه رزه رۆم مسته فا که مال دابووی له ئه رزی واقع به یئینه دی به وه ی تورکیای بنکه ی ده سه لاتی سیاسی و رۆحی ئیسلام بگۆپێ به تورکیای لادینی. پاش ئه وه ی له کۆنگره ی مؤدانیا له ۱۱/۱۰/۱۹۲۲ یۆنان ده سته برداری هه موو خاکی تورکیا بوو، مسته فا که مال له مانگی یازده ی ۱۹۲۲ نیزامی سه لته نه تی له ده ولت جیا کرده وه. هه ر ته نیا بیست رۆژیش دوای ئیلفاگردنی سه لته نه ت وه فدی ئه نقهره به ره و کۆنگره ی (ناشته ی) به پیکه وت، بۆ ئه وه ی به لینه دامه زراندنی ده ولت له لادینی تورکیا وه ریگرت.

له ۲۰/۱۱/۱۹۲۲ کۆنگره ی ناشتی له لۆزان ده سته ی به کاره کانی خۆی کرد. وه فدی تورکیا به سه رۆکایه تی (عیصمت ئینینۆ) بوو، هه رچی وه فدی ئینگلیزیش بوو به سه رۆکایه تی (لۆرد کیرفرۆن) بوو. وه فدی تورکیا، ته واوی تورکیا و به شه باکووری کوردستانی به ده ست هینابوو، هه ریۆیه داوای هه موو ویلایه تی موسلایش ده کرد تاکو چیا ی حه مرین، هه رچی حکومه تی ئینگلیزیش بوو داوای زیتر له سنوری ویلایه تی باکووری ده کرد ^۸.

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

له دانیشتنی یه کهم به هیج نهگه یشتن، به لام له دانیشتنی شوباتی ۱۹۲۲ بریاریندا که مهسهله ی ویلایه تی موسل له بهرنامه ی کۆنگره ی ناشتی دوور بخه نه وه . کۆنگره ی ناشتی لۆزان مهسهله ی سنوری نیوان تورکیا و عیراقی به چاره سه رنه کراوی هیشته وه . ئه مه و ماوه ی نۆمانگ دانرا که ئه و مهسهله یه بهر یگایه کی نیو ده ولته تی به وه چاره سه ر بکری ههروه ها بریاردا که نه گه ر دوو ده ولته ته که (تورکیا و بهریتانیا) نه یان توائی له و ماوه یدا ریکه ون، مهسهله که ده نئیردریته ئه نجومه نی کۆمه له ی گه لان^۱ .

ئه وه بوو له ۲۴/ته موزی ۱۹۲۲ په یمانی لۆزان یان مۆر کردو په یمانی سیفه ریش هه لوه شاندرایه وه ، هه رچی مهسهله ی موسلایش (دابه شکردنی کوردستان) بۆ کۆمه له ی گه لان ناردره .

له په یمانی لۆزاندا به هیج جۆریک باسی مهسهله ی کورد نه کراوه ته نیا ئه وه نده ی تیدایه که پتیوسته ریز بۆ مافی فه ره نه نگی و نایینی که مایه تی به کان دابنری^۲ له دیدی ئینگلیز ئه و که مایه تی به نه ته وه یی، مه به ست له کورده ، هه رچی له دیدی تورکه کانیش بوو مه به ست له که مایه تی به غه یره موسولمانه کانه^۳ . هه رچۆنیک بی په یمانی لۆزان بونیادی ئه و ده ولته ته خه یالیه ی سیفه ری روخاند . به واتای له لۆزان مهسهله ی کورد وه که مهسهله ی نه ته وه یی که مافی بریاردانی مافی چاره ی خۆنوسین هه بی وه که له سیفه ر نامارزه ی بۆ کرابوو، له به یین بردرا، ته نها چهند به ندیک سه بهاره ت به کوردو که مایه تی غه یره موسلمان له تورکیا دانران، که نه گه ر بیته و داکوکی یان لی کرابا، ههروه که بریارو بوو که هاوپه یمانه کان بهرگری لی بکن، ئه و نه دۆزی کورد وای به سه رده هات، نه دۆله تانی وه که تورکیا و عیراقیش و پاشکه وتوو بی ده سه لات ده بوون له رۆژه لات.

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

له هر سێ بهندی ۲۸، ۲۹، ۴۰ ی بهشی سێ یه می په یمانی لۆزاند هاتوه:

حکومهتی تورکیا به لێن به کوردهکان دهدات، که که مینه به کی نه ته وه به له تورکیا پێک دیتن، به ناشکرا به زمانی خۆیان بدوین. له بهردهم دادگاکانی تورکدا مافی ناخاوتن و قسه پیکردنیان به زمانی زگماکی خۆیان ههیه ههروهها مافی ئه وه یان ههیه رۆژنامه و کتیب به زمانی خۆیان بلاو بکهنه وه^{۱۱}. به پێی بهندی ۲۷ توکیا به لێن ددات که هه رگیز یاسایه ک ده رنه کایان بریارێک ده ربخات ئه و مافانه ی له هه رسن به نده که ی گهرپن خرا نه بهر چاو پێشیل بکا^{۱۲}. ههروهها له بهندی ۴۴ دا هاتوه که تورکیا به لێنکی نیو ده وله تی داوه له سه ر پیا ده کردنی ئه و به ندانه ههروهها گوێ رایه لی هاو په یمانه کان و کۆمه له ی که لان ده بی له و باره یه وه.... ههروهها له به نده که دا هاتوه که ئه گه ر تورکیا له مه ر جێ به جێ کردنی ئه و به ندانه سستی و که مه تر خه می بنوینن یا خود پاشه گه زبیتته وه ئه و ئه و ده وله تانه ی له دروست کردنی کۆنگره ی ناشتی لۆزان به شدار بوون کۆمه له ی که لان په نا ده به نه بهر چه ک بۆ پیا ده کردنی ئه و به ندانه^{۱۳}. پاش ئه وه ی تورکیا توانی هاو په یمانه کان به تابه تی ئینگلیز رازی بکه ن واز له مه سه له ی ده وله تی کوردی و حوکمی زاتی کورده کانی ئه نادۆل بێنن و هه موو مه سه له ی کورد له باکو ری کوردستان بکری به مه سه له ی که مه نه ته واپه تی، له ۳۰/۱۰/۱۹۲۳ جاری ده وله تی لادینی تورکیای دا. ئه مه و له (۳) نازاری ۱۹۲۴ بۆ زیاتر په هه ی ره و کردنی ده ستوری خاچ په رستی ئینگلیز نه نجومه نی بالای ناسیۆنالی تورک هه رسن ژماره ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱ سه باره ت به جیا کردنه وه ی ئیسلام له ده وله ت و بریاری هه لوه شان دنه وه ی خه لافه تی ئیسلامی و داب و نه ریتی ئیسلامی له تورکیا^{۱۴}. به مجۆره، تورکیا هه م ئیسلامی له ده وله تی تورکیا جیا کرده وه هه م مه سه له ی کوردی له باکو ری کوردستان فه رامۆش کرد. پاش ئه م دوو هه نگاهه ده یویست باشو ری کوردستانیش له ریگای کۆمه له ی که لانه وه داگیر بکات، به لام موسل ناوچه یه کی نه وتی بوو

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

هەر بۆیه ئینگلیز رازی نه بوو به تورکیای بدات پاش نه و ماوه زه مه نی یه ی دانرابوو بۆ چاره سه ری مه سه له ی ولایه تی موسل یان ریکتر بلتین دابه شکردنی کوردستان هه ردوولا (تورکیا و به ریتانیا) ریککه و تن که مه سه له که بدری به کۆمه له ی گه لان. له ۲۰ سېپتیمبه ری ۱۹۲۴ نه نجومه نی کۆمه له ی نه ته وه کان (گه لان) بریاریدا که بۆ لیکۆلینه وه له مه سه له که لیژنه یه ک له سنی نه ندام پیکبیتنی^{۱۱}. نه وه بوو نه نجومه نی کۆمه له ی گه لان له ۱۹۲۴/۱۱/۱۲ نه و بریاره ی به جی هینا و لیژنه یه کی له م سنی نه ندامه پیکهینا : کۆنت ته له کی سه رۆک وه زیری پیشووی هه نگاریا - مه جه رستان دووم مسیق ویرسنی سویدی سنی یه م کۆلۆنیل پاولس^{۱۲}، لیژنه یه ک له ۱۶ یه نایه ری ۱۹۲۵ هاتنه به غدا. پاش نه وه ی لیژنه که سه ردانی هه ردوو حکومه تی تورکی و ئینگلیزیان کرد، وه فدیکی عیراق و تورکیان له گه ل هات بۆ ناوچه که، تورکیا پیشنیاری کرد که بۆ نه وه ی خه لک نه زه ری خۆی ده رپێ ریفراندۆم بکری. به لام به ریتانیا به ره له ستی نه و پیشنیاره ی کرد^{۱۸}. لیژه دا ده مانه وی نامازه به وه بکه ین که هه مو مه سه له ی کاری لیژنه که ش، سیناریۆیه کی ئینگلیزی سه د له سه دی بوو چونکه نه گه ر راسته لیژنه که بۆ لیکۆلینه وه له چاره نویسی گه لی کورد هاتبوو، بۆچی وه فدیکی کوردیش به شداری کاری لیژنه که نه بوو، خو نه صلی مه سه له که بۆ کوردان بوو! نه مه و بۆ میژوو لیژنه که ش بریاریدا که کورد نه عه ره بن و نه تورکن و نه فارسن، به لام له فارس نزیکترن تا له واتنی تر. کورد له تورک جیا به جیا وازه که شی ئاشکرایه. له مه ش زیاتر له عه ب دووره و جیا وازی له گه ل هه یه^{۱۱}. نه ی که کورد نه عه ره ب بی و نه تورک، بۆچی خۆی و ولاته که ی ده بی یان بیی به به شیک له تورک و خاکی تورک یان عه ره ب و خاکی عه ره ب؟! بیجگه له و راستیه ی سه ره وه، هه ره ها لیژنه که دانی به وه ده نی که نه گه ر ته نیا باری ره گه زی به نه زه ری ئیعتیبار وه ریگری، نه و ده بی ده وله تیکی سه ره به خۆی کورد له ناوچه که دا دابه زئی چونکه کورده کان پینچ

کوردستان چون داگیر کراو دابه شکرا

بهش له ههشت بهشی دانیشتوانن. کاتیک مهسه له که بهم جۆره چاره سه ر بکری پئویسته به زیدیه کانیش که زۆر وه ک کورد ده چن له گه ل کورد حساب بکرین، تورکه کانیش که به ئاسانی له ناو کوردا ده توینه وه نه وده م کورده کان دبنه حهوت بهش له ههشت بهشی دانیشتوان^{۲۰}. عه داله تی ئینگلیز له وه دابوو که نه ته وه یه ک حهوت بهش له ههشت بهشی ناوچه یه ک پیکبیتنی چاره نویسی به نه ته وه یه کی تر ته سلیم بکری که یه ک له ههشتی دانیشتوانی ناوچه که پیک بیتی. بهم جۆره هر ده وله ته وه به پاساو یک، که ته نیا قازانجی ستراتیزی خۆی به نه زهر وه رگرت بوو، له و سیاسه ته ی ئینگلیز بی دهنگ بوو مه سه له ی موسل، مه سه له ی چاره نویسی گه لی باشوری کوردستان به قازانجی به ریتانیا چاره سه ر کرا^{۲۱}. پاش نه وه ی تورکیا مافی نه وه ی پیدرا به شه کوردستانی باکوور له به رامبه ر راگه یاندنی ده وله تیکی لادینی له شوین خه لافه تی ئیسلامی راگه یه تی له ۳۰ ی نیاری ۱۹۲۶ د. ئاراس به بالویزی ئینگلیزی له نه نقره راگه یاند که حکومه تی نه نقره رازی به که ۱۰٪ ی نه وتی عیراقی بو ماوه ی ۲۵ سال بدریتی، به لام له پاشان له ۶/۵ تورکیا و ئینگلیز ریکه وتن که له بری به شه نه وت سه د هه زار پاوه ند به تورکیا بدری. بهم جۆره پرسی مووسل کوتایی پیهات^{۲۲}. نه مه و هر له هه مان مانگ وه فدی عیراق و تورکیا و به ریتانیا له نه نقره کۆبونه وه و بریار له سه ر دابه شکردنی کوردستان درا.

تورکیا نه و به شه کوردستانی به به شیک له تورکیا ده زانی، پاش له ده ست دانی نه و به شه ی ولاتی کورد وتی: ئیتمه نه و قوریانیه مان (رازی بوون به داگیرکردن و دابه شکردنی ویلایه تی موسل له لایه ن عه ره ب و ئینگلیز) به رامبه ر به دۆستایه تی له له گه ل ئینگلیزو ناشتی له گه ل عیراقدا^{۲۳}. نه مه و وه ک تاکتیک لیزنه ی لیکۆلینه وه له مه سه له ی موسل، بریاران دابوو که نه گه ر بیتو عیراق گه ره نتو به ئینی به هیز نه دا بو کوردان که ئیداره یه کی ناوخۆی سه ره یه خۆ دابه زرینن، نه وا له پاش چوار سال له

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

قه بولكردنی رێكه و تنی ئینگلیزو عیراق و نه مانی دهسه لاتی كۆمه لهی گه لان له سه ر عیراق
ئوا زۆریه ی كورده كان به چا كتر ده زانن بگه رینه وه ژیر ئیداره ی تورکیا له وه ی ژن
دهسته ی حكومه تی عیراق بمینتته وه ^{۲۶}. به لام وهك نه حمه د موختار وته نی:

ئهم قه راره ی عوسبه یه ی خه لکی ئه لێن بۆ كورد ئه بی

هه ر قسه ی پووته و قسه ش ناچیتته نیو گیرفانه وه

هه ر بۆیه به ره زامه ندی هه موو زله یزه كان راسته وخۆ یان نا راسته وخۆ له ۱۸/۷/۱۹۲۶
مه سه له ی داگیر كردن و دابه ش كردنی كوردستان بوو به پراسته یه کی حه تمی به سه ر كورا
سه پیندرا. له تورکیا به پی ی ده ستوری سزای تورك ژماه (۸۸) هه موو شتیك دژ به تورکیا
قه ده غه كراو ه یچ حسینیكیش بۆ كورد وهك كه مایه تیه کی نه ته وه یی نه كرا، پاش ئه وه ی
كورد له دژی ئه و داگیر كردنه و دابه ش كردنه و سیاسه تی لادینی تورکیا راپه رین، هه موو
ده ولته ته زله یزه كان وهك یه كیتی سۆفیه ت و فه ره نساو ئینگلیز هه روه ها ئیران بوونه یه ك
به ره بۆ له به ین بردنی شوپشی كورد. به په سمیش له پاش كوژاندنه وه ی راپه رینی شیخ
سه عیدی پیران به پی ی ئه و به ندانه ی ده ستوری تورکیا ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۶۳ زما نی كوردی
قه ده غه كرا ^{۲۷}. ده ولته تی (عیراقی عه ره بیس) هه رچ راپه رینیك له باشوری كوردستان
كرا بی به پالپشتی ئینگلیز سه ركوتی كردوه .

په راویزو سه رچاوه كان

۱. لازاریف، المسأله الكردیه، ص ۲۷۱.
۲. سه رچاوه ی پیتشوو.
۳. قاسملۆ كوردستان و كورد، لا: ۵۵.
۴. گۆفاری رۆژی نوێی ۱۹۶۰ و رۆژنامه ی رابوون ژ ۱۲، ۱۹۹۴.
۵. حیکمهت محمه د که ریم، شۆرشێ نه گۆپو جیهانی گۆپو.
۶. له دیدی سۆقیهت راپه رینه که ی ۱۹۲۵ زاپه رینیکی (کۆنه په رستی) بووه ئینگلیز دهستی له و راپه رینه هه بووه. بۆ ره ددی نه و راپه ی سۆقیهت و مارکسیه کان بپوانه (مارکسیهت و دیموکراسیهت بۆ کورد دوو پووی یه کشت بوون).
۷. محسن العبيدي، التطورات السياسية الداخلية في تركيا.
۸. ادموندز، کرد، ترک، عرب، ص ۲۸۲.
۹. قاسملۆ، لا: ۷۹/۷۸.
۱۰. سه رچاوه پیتوو، لا: ۵۷.
۱۱. لازاریف، المسأله الكردیه.
۱۲. محمد شیرزاد، نچال الاکراد.
۱۳. د. جمال نه به ز، کوردستان و مه سه له ی کورد.
۱۴. محمد شیرزاد، نضال الأکراد.
۱۵. رۆژنامه ی رابوون، ژ (۴).
۱۶. قاسملۆ، لا ۷۹.
۱۷. ادموندز، کرد، ترک، عرب ص ۲۶۸.
۱۸. قاسملۆ، لا ۷۹.

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

كوردستانیش له ریگای كۆمهالی گه لانه وه داگیربكات، به لام موسل ناوچهیه کی نه وتی بوو

۱۹. سه رچاوه ی پیشوو، لا ۸۰.

۲۰. سه رچاوه ی پیشوو، لا ۸۰.

۲۱. لازاریف، المسألة الكردية، ص ۲۷۴.

۲۲. کمال ئوقه، کرۆتۆلۆجیای مه سه له ی موسل، لا ۷۵.

۲۳. سه رچاوه ی پیشوو.

۲۴. ادمونز، ص ۲۶۸.

۲۵. گۆفاری بانگی مه ق، ژ (۱) ۱۹۹۱.

کورتە ی باسه که

له م نوسینه دا سی راستی زۆر گرنگ پیتکراون:

۱. جیا کردنه وهی دهولهتی عوسمانی ئیسلامی و دولتهتی عوسمانی (ئیتحادی) و تورکیای لادینی. به نه زهری ئیمه دوا ی نه وهی گروپی ئیتحاد و ته ره قی له پزنگای کوده تاکه ی ۱۹۰۸ بوون به حاکی دهولهتی عوسمانی مه سه له ی ئیسلام و ده ولتیا ن (به نه ینی) له یه ک جیا کرده وه. ده وله تی عوسمانی ئیسلامی پاگه یانرا و گو پدرا. له پووی قه ومیش هه رچه نده ئیتحاده یکان ته به نی ناسیۆنالیستی تورکیایان کرد به لام له راستیدا هه روه ک چون گروپیتکی ئیسلامی نه بوون (که بانگه شه یان ده کرد) به هه مان شیوه ش مه به ستیان نه بوو خزمه تی تورک و به رزه وه ندی تورک بکه ن چونکه سه رکرده کانی نه و گروپه به ره سه ن که میان تورک بوون هه ربۆ نمونه نه نوهر پاشا کوپی جوله که یه کی هه لگه پراوه له ئیسلام بوو، جاویت پاشا جوله که ی دۆنمه بوو، قه ره سۆ جوله که ی ئیسپانی بوو، ته لعه ت پاشا غه جه ری بوو، نه حمه د ره زا شا نیوه چه رکه زی و نیوه مه جه ری بوو (بپروانه د. یوسف القرضاوی الحلول المستورده ص ۱۵۲) هه رچی مسته فا که مال بوو تا کو ئیستاش به ته واوی نازانری که به ره سه ن تورک بوئی (بپروانه د. عبدالله عزام المنارة المفقودة) هه رچی فه یله سوفی تۆرانیه تیش بوو - زیاء الب کوک - به ره سه ن کورد بوو (ته ماشای د. که مال مه زههر، چه ند لاپه ره یه ک... بکه).

۲. به واتا نه و گروپه، ماسۆنی بوون و ته واو له پاژه ی یه هودییه ت و نه سرانیه ت دابوون به جوړیک که سیکی وه ک مسته فا که مال هه ر به روخاندنی یه کجاره کی خه لافه تی ئیسلام دلی ئاوی نه خواریده وه، هه ر بۆیه له سه ره مه رگ بۆ نه وهی ئیسپات بکات که نه ک تورک نی یه به لکو دژی به رزه وه ندی و شکۆی تورکه، داوا له پیترسی

كوردستان چۆن داگیر کراو دابه شکرا

تۆرینی سه فیری ئینگلیز له نه نقره ده کات که بیی به سه روکی تورکیا له پاش
مردنی خۆی (بیوانه: الرجل الصنم)

۳. له قۆن اغسی فرمانداری ئیتحادیه کان ۱۹۰۸-۱۹۱۸ پرۆژهی له ناو بردنی
خه لافه تی نیسلامی و به تورکی کردن و داگیرکردنی کوردستان و ناسنامه ی قهومی
نه خشه ی بۆ کیشرا.

له قۆناغی دوا ی جهنگی به که می جیهان، جی به جی کردنی پرۆژه که دهستی
پیکرد. له و قۆناغه دا، به که م ههنگاوی کاری داگیرکهره هاوپه یمانه کان دابه ش کردنی
دهوله تی عوسمانی خاکی کوردستانی عوسمانلی بوو. سه باره ت به دابه ش کردنی
کوردستانه وه، دهوری هاوپه یمانه کان - تاکه - رۆل و فاکتهر نه بوو به لکو ده مارگیری و
شۆفینییه ت و سه راتی تورک و عه ره بیش (یه هودییه ت و سه لیبییه ت ئا پاسته ی ده گردن)
رۆلی نه گرسی خۆیان له و کرداره نامرۆفانه یه دا بیی. لایه نی سئیه می ش که ده وریکی
لاشعوری و ئا پاسته و خۆی بیی له و کرداره دا، عه قلیه تی ده سه لاتی کورد بوو. روونا کبیر
سه رکرده خێله کیه کانی کورد ته واو له هه ردوو کارکته ری ساموئیل بیکیه ت: فلا ده میرو
ئیس ترا کۆن، ده چوون. پونا ک به بیره قهومیه کان چاوه ری بیوون ده سه لاتی داگیرکهری
ئینگلیزو فه ره نساو سو فیه ت ببن به گۆدۆ هه رچی سه رکرده خێله کیه کانیش بوون
چاوه ری بیوون مسته فا که مال بیی به گۆدۆ، به لام ئیستاشی له گه لدا بیئ نه و دوو گرۆپه هه ر
له چاوه ری بیی گۆدۆ، به لام گۆدۆ هه ر نه هات و هه رگیز نایه ت !!!

ناوهروك

..... پيشهكى

بهشى يه كه م سهره لدانى ناسيوناليزم و بنه ماى داگیر كردنى فكرى و

..... عهسكەرى

..... ۱. دووچه مكى ستراتيز جياواز

..... ۲. سهره لدانى ناسيوناليزم

..... ۳. بۆچى ناسيوناليزمى عه ره بهى و توركى بزوتنه وهى ناسيوناليزمى داگیر كرن؟

په راویزه كان

سهرچاوه سهره كى يه كان

بهشى دووهم كوتاكه ي ۱۹۰۸ و چاره نووسى مه سه له ي كورد

..... ۱. كوده تاكه چۆن سهرى هه لدا؟

..... ۲. نايدۆلۆزى و ستراتيزيه تى ئينقىلابيه كان

..... ۳. ئينقلابه كه و بزوتنه وهى سياسى كورد

په راویزو سهرچاوه كان

بهشى سى يه م شه پى سهر به خۆبى كه ماليه كان و چاره نووسى خه لفه تى ئيسلام و دۆزا

كوردان

شه پى سهر به خۆبى كه ماليه كان و چاره نووسى خه لفه تى ئيسلام و دۆزا كوردان

..... ۱. هۆى سهره لدانى كه ماليه ت

..... ۲. كه ماليه ت و چاره نووسى خه لفه ت

..... ۳. كه ماليه ت و چاره نووسى دۆزى كوردان

كوردستان چۆن داگیر كراو دابه شكرا

په راویزو سه رچاوه كان

به شی چواره م كوردستان چۆن داگیر كرا، دابه ش كرا؟!

ئینگلیزو دۆزی كورد

په راویزه كان

سه رچاوه كان

به شی پینجه م

له سیفه ره وه بۆ لۆزان حه تمیه تی دابه شكردنی كوردستان

یه که م: پالپشتی رۆژئاوا بۆ که مالیه ت

دووم : دهوری سۆقیه ت له هه لوه شانندنه وه ی په یمانی سیفه ر

سۆیه م: ناکۆکی و ناته بایی سه رانی كورد

چواره م: هه ره سی حکومتی نه سته مبول و دامه زانندی حکومتی نه نقه ره

په راویزو سه رچاوه كان

كورتیه ی باسه که

